HERMANN

HESSE

Skaitymai minutėms

HERMANN HESSE

Skaitymai minutėms

Mintys iš knygų ir laiškų

Sudarė Volker Michels

KAUNAS

UDK 830-3
He349

Versta iš leidinio:
Hermann Hesse
LEKTÜRE FÜR MINUTEN
Gedanken aus seinen
Büchern und Briefen
Suhrkamp
ISBN 3-518-03194-5

Iš vokiečių kalbos vertė Zigmantas Ardickas

ISBN 9955-477-00-8

TURINYS

POLITIKA

Karo baimės kurstymas yra sena gudrybė žmonių, kuriems karas reiškia verslą ir pelną. (1)

*

Kodėl tautų apsisprendimo teisė pripažįstama tik tada, kai iš jos tikimasi pasipelnyti? (2)

*

Keliantys pavojų mūsų pasauliui ir bet kokiai taikai yra tie, kurie nori karo ir ruošiasi jam, stengdamiesi miglotais būsimos taikos pažadais bei užpuolimo iš išorės baime paversti mus suokalbininkais, kad padėtume įgyvendinti jų planus. (3)

*

Karus sukelia žmonės, kurie abejingi kitų gyvybei. Jie savo karus sukelia pasinaudodami svetimu turtu, svetimu krauju ir gyvybe, o ką mes apie tai manome ir kiek iškenčiame, — jiems vis tiek. (4)

*

Jei kartais po sočių pietų generolas ar diktatorius minutėlę susimąsto, tai pašlovinti jo veiklą išsyk pasisiūlo visa veidmainiška istorijos filosofijos prašmatnybė. (5)

*

Esu griežtai atsiribojęs nuo bet kokios istorijos filosofijos ir saugausi, kad tam tikrais atvejais neteikčiau prasmės karui ir kitoms baisybėms. Bet,

kaip ir anksčiau, tikiu žmogumi, t.y. tuo, kad iš jo galima laukti tiek gerų, tiek blogų darbų ir kad jis, po visų blaškymųsi, geba grįžti prie išminties ir gėrio. (6)

*

Niekas nekaltas. Šaudoma, visas pasaulis sudeginamas iki pamatų, o kaltų nėra. Tėra „eksponentas" ar „faktas", ar kas nors sąmojinga, bet ne žmogus, ne morali, Dievo akivaizdoje stovinti ir jam atsakinga būtybė. Neduodu už tai nė menkiausio grašio. (7)

*

Kaip kiekvienas nušautas kareivis yra amžinas klaidos pakartojimas, taip ir tiesa turės būti amžinai kartojama tūkstančiu formų. (8)

*

Deja, kol kas nieko gero neteko patirti iš to, kad Biblijos citatas taria valstybės veikėjų lūpos. (9)

*

Be kitų pavojų, kuriuos reikia įveikti, yra ir karo baimė — sunki ir užkrečiama sielos liga, kurią pasaulio valdovai ir jų palyda, susidedanti iš ginklų fabrikantų ir kitų karų pasipelnytojų, sąmoningai panaudoja savo tikslams. Nepasiduoti šiai baimei asmeniškai, visur jai priešintis, kovoti pasitelkus drąsą ir tikėjimą — tai geros valios žmonių pareiga. (10)

Klaidinga paraką, nuodingąsias dujas ir generolus laikyti dvasinėmis potencijomis, net jeigu jie kartais tampa labai aktyvūs. Šiame nuolat ir uoliai kariaujančiame pasaulyje kiekvienais metais vis sunkiau išsaugoti širdies ramybę ir meilę bei kaip poetui kartkartėmis perduoti trupputėlį to turto kitiems, tačiau vis tiek negalima liautis bandžius. (11)

*

Ant valdiškų ir oficialių dalykų aš, kaip ir anksčiau, visai neturiu akies, ir man atrodo apmaudu bei juokinga, kad ištisos tautos nusižeminusios keliaklupsčiauja ir vykdo įsakymus, o tuo pat metu vyriausybės pačios nežino, ko nori ir ką privalo daryti. (12)

*

„Praktikas", kuris posėdžiuose ir komisijose visada būna teisus, realiame gyvenime nuolat klysta. Visada teisi ateitis, mintis ir tikėjimas. (13)

*

Aš esu krosnis, bet visai taip pat galėčiau būti šaunus valstybės veikėjas. Turiu plačią burną, mažai šildau, leidžiu dūmus pro vamzdį, turiu gerą vardą ir žadinu didžius prisiminimus. (14)

*

Tik kare leidžiama žudyti, nes ten niekas nežudo apimtas neapykantos ar pavydo ir siekdamas sau naudos, bet visi daro vien tai, ko reikalauja bendrija. (15)

Karo laikus ženklina tai, kad visa kás privatu tampa niekinga; ir kuo daugiau privatumo žmonės yra praradę, tuo aiškiau jie pamato, koks plikas ir skurdus be jo yra gyvenimas. (16)

*

Tiesą pasakius, priešą nukovęs kareivis visada laikomas didesniu patriotu už valstietį, kuris stengiasi kuo geriau įdirbti žemę. Nes pastarasis pats turi iš to naudos. Kaip keista, kad mūsų painiai moralei visad abejotina atrodo dorybė, kuri jos turėtoją maloniai veikia ir jam pačiam teikia naudos! Iš tikrųjų — kodėl? Nes mes visad įpratę gauti naudos išnaudodami kitus. Kadangi niekuo nepasitikime, manome privalą geisti kaip tik to, ko turi kas nors kitas. (17)

*

Nuomonė, kurią per karą galėjai dažnai išgirsti, buvo visiškai klaidinga: esą šis karas jau vien savo mastu, savo baisia milžiniška technika skirtas atgrasinti ateities kartas nuo karo apskritai. Atgrasymas — ne auklėjimo priemonė. Kam žudymas teikia malonumo, tam jo nesugadins joks karas. Vargu ar bent šimtąja dalimi žmonių veiksmus nulemia racionalūs svarstymai. Galima būti visiškai įsitikinus kokio nors elgesio beprasmiškumu, o vis dėlto ir toliau taip elgtis. (18)

*

Primityvusis žmogus neapkenčia to, ko bijo, o kai kuriais savo sielos klodais ir civilizuotas bei

išsilavinęs žmogus yra primityvas. Taip ir tautų bei rasių neapykanta kitoms tautoms bei rasėms grįsta ne pranašumu ir stiprybe, o netikrumu ir silpnumu.

Tas, kuris iš tikro yra pranašesnis ir kuris jau tapo padėties viešpačiu, žinodamas esąs visa galva aukščiau už kitą žmogų, jį užjaus, progai pasitaikius gal ir paniekins, bet niekad nejaus jam neapykantos. (19)

*

Toji pusė, kurioje trinksi patrankos, niekad nėra teisioji. (20)

*

Kariauja ir skruzdės, valstybes turi ir bitės, turtus kaupia ir žiurkėnai. (21)

*

Po didžių laikų lieka didelės griuvėsių krūvos. (22)

*

Nėra nieko priešiškesnio už sienas, nieko kvailesnio už sienas. Jos kaip patrankos, kaip generolai: kol viešpatauja sveikas protas, žmogiškumas ir taika, jų niekas nejunta ir iš jų juokiasi, bet vos kyla karas ir beprotybė, sienos tampa svarbios ir šventos. (23)

*

Kai išdykęs vaikas nesileidžia baudžiamas ir nežada pasitaisyti, nes, girdi, kiti vaikai tokie pat išdykę, mes šypsomės ir žinome, ką tokiam atsakyti.

Tačiau patys, visai kaip tas padykęs vaikas, per visą tą niūrų karą kaskart vis kartojome sau, kad mūsų priešai bent jau blogesni už mus. (24)

*

Karas buvo visada, jis prasidėjo mums sužinojus apie žmogaus lemtį, ir jis bus tol, kol žmonių dauguma negalės sugyventi dvasios viešpatijoj. Karas bus dar ilgai, jis tikriausiai niekad neišnyks. Tačiau siekis išguiti karą, kaip ir anksčiau, yra mūsų tauriausias tikslas. Tyrinėtojas, ieškąs priemonės prieš epidemiją, nemes savo darbo užklupus naujai epidemijai. Tad juo labiau „ramybė žemėje" ir geros valios žmonių draugystė niekad nesiliaus buvus mūsų idealu. Žmogiškoji kultūra atsiranda sutaurinus gyvuliškus instinktus, atradus gėdingumą, fantaziją ir pažinimą. Tai, kad gyvenimas vertas gyventi, yra galutinis kiekvieno meno turinys ir paskutinė paguoda, nors iš pradžių dar turėtų mirti visi gyvenimo liaupsintojai. Kad meilė pranoksta neapykantą, supratimas svarbiau už pyktį, o taika — už karą, — visa tai suvokti mums padėjo būtent šis nelemtas pasaulinis karas; šia mintimi jis paženklino mūsų sąmonę giliau nei iki šiol esame pajutę. (25)

*

Prievarta yra blogis, o prievartos nenaudojimas — vienintelis kelias tiems, kurie jau pabudo. Šiuo

keliu niekada nepasuks visi, juo tikrai nepatrauks valdantieji ir tie, kurie kuria pasaulio istoriją ar kariauja. Žemėje niekad nebus rojaus, o žmonija niekad nesusitaikys su Dievu ir su juo nesusivienys. Bet kai žinai, kurioje pusėje esi, gyveni laisviau ir ramiau. Visad turi būti pasiruošęs kančioms ir prievartavimui, bet niekad nevalia pačiam būti pasirengusiam žudyti. (26)

*

Kai senamadis ir į „Dievą" orientuotas žmogus susitinka kitą, nebesivaldantį ir su ginklu rankoje, — nesvarbu, ar tai primityvus žudymo įrankis, ar melas, ar faktų iškraipymas, ar propaganda, — tada, kad pasaulyje ir toliau gyvuotų dieviškoji prasmė, tegul nesusivaldėlis geriau nužudo beginklį brolį, negu išprovokuoja, kad šis savo ruožtu irgi nesusivaldytų ir išduotų tą dalelę pasaulio, už kurią atsakingas tik jis vienas — būtent save patį. (27)

*

Geriau patirti neteisybę negu pačiam neteisingai pasielgti. Neteisinga norėti uždraustais būdais įgyvendinti tai, ko trokštama. Generolams tai yra kvailystės, iš to juokiasi valstybės veikėjai, tačiau tai senos ir patikimos tiesos. (28)

*

Stovėti ugnyje ir nieko nesiimti yra daug sunkiau negu atakuoti. (29)

Jei suvokiate karą ne kaip primestą iš šalies, bet kaip pačių geistą ir pradėtą, tada prieš jus jau driekiasi kelias į taiką. (30)

*

Iš atsisakančių karinės tarnybos juokiamasi! Mano nuomone, jie — vertingiausias laiko simptomas, net jei toks žmogus savo elgesiui pateisinti nurodo keistas priežastis. Bet dabar jau taip toli nueita, kad vyksta rimti svarstymai, ar atsisakantiems tokios tarnybos dėl moralinių paskatų nereiktų suteikti galimybės pakeisti karinę tarnybą civiline. Galbūt taip nebus nutarta, šiandien dar ne, bet tai neišvengiamai įvyks. Ateis laikas, kai trims kareiviams teks dešimt atliekančių civilinę tarnybą, kai visai natūraliai karo amatas, kol jis dar egzistuoja, bus perleistas apsigimusiems peštukams ir kitiems siauro akiračio bei pašlijusios moralės žmonėms. Bet viso to niekad nebūtų buvę, jei tam tikras skaičius žmonių nebūtų paklusę stipriam savo jausmui ir išdrįsę protestuoti prieš visuomenės daugumą bei atsisakyti karinės tarnybos. (31)

*

Man aiškus siaubas ir beprasmybė ne tik to karo, kurį sukėlė viena prieš kitą stojusios tautos; siaubingas ir beprasmiškas bet kuris karas, kiekviena prievartos ir karingo savanaudiškumo rūšis, kiekviena gyvybės menkinimo ir piktnaudžiavimo

artimu forma. Man taika — tai ne tik karinė bei politinė taika, bet ir kiekvieno žmogaus susitaikymas su savimi pačiu bei su kaimynu, prasmingo ir gražaus gyvenimo harmonija. (32)

*

Manau, kad dėl dabartinės žmonijos būklės kaltos dvi dvasios ligos: technikos didybės manija ir nacionalizmo didybės manija. Šios ligos formuoja šiandieninio pasaulio veidą ir savimonę, jos mus apdovanojo dviem pasauliniais karais su visomis jų pasekmėmis ir, kol išsišėls, dar duos panašių padarinių.

Pasipriešinimas šioms dviem pasaulio ligoms šiandien yra svarbiausia dvasios užduotis ir jos egzistavimo žemėje pateisinimas. Šiam pasipriešinimui buvo skirtas ir mano gyvenimas — maža bangelė sraunioje upės tėkmėje. (33)

*

Būsimos tvarkos pamatas bus visai tokio pat dydžio, kaip aukos, kurias mes aukojame šiandien. (34)

*

Tarp tų tūkstančių, kurie 1914–aisiais patyrė didį svaigulį, vienas buvo labai panašus į mane: jis nepametė galvos, ir todėl kiti juo nepasitikėjo ir netgi jo nekentė. Jis negalėjo drauge su kitais mėgautis tuo svaiguliu, nes jam seniai nebuvo nauja gyventi bendruomenėje, kurioje asmeniški

dalykai nustumiami į antrą vietą ir kuri visiems kitiems anuomet buvo nauja ir milžiniška patirtis. Bet blausi patriotizmo liepsna savaime yra vertinga, gera ir tauri. Ji, panašiai kaip pirmoji meilė, yra sukrečiantis ir sielą žadinantis potyris. Tačiau tas, kas per daug jį brangina ir nežengia toliau — nuskursta. Todėl žmogus neturi stovėti vietoje, jam ir patriotizmas (infantili meilės forma) gali būti pradinė pakopa ir prieangis mąstymui apie žmoniją. (35)

*

Aš mielai būnu patriotas, bet visų pirma esu žmogus; ir kur viena ir antra nesutampa, visada pritariu žmogui. (36)

*

Ten, kur buvo individas, dabar puikuojasi didingas patriotizmo statinys. Bet kaip tikra dorybė jis vertinamas tik tada, kai imama šaudyti. (37)

*

Man nebėra „tėvynės“ ir idealų, visa tai tik dekoracija ponams, kurie organizuoja dar vieną mūšį. (38)

*

Tragizmo ir didybės apsvaiginti jaunuoliai buvo vieningi, kai klajojo su kuprinėmis bei gitaromis ir atrodė šiek tiek juokingi ir nuoširdūs, bet netrukus jie visi puikiai tiko karui, užgrobimams ir kankinimams. (39)

Bailys yra kiekvienas, vengiantis pareigų vykdymo, aukų ir pavojų, kuriuos turi ištverti jo tauta. Bet nė kiek ne mažesnis bailys bei išdavikas yra ir tas, kuris išduoda dvasinio gyvenimo principus dėl materialinių interesų ir yra pasirengęs šio pasaulio galingiesiems perleisti teisę spręsti, kiek yra dukart du. Tiesos pajautimą, intelektinį sąžiningumą, ištikimybę dvasios dėsniams paaukoti kokiam nors kitam, kad ir tėvynės interesui — išdavystė. Kai interesų ir lozungų kovoje tiesai iškyla pavojus būti tiek pat nuvertintai, subjaurotai ir išprievartautai kaip ir pavienis žmogus, tada mūsų vienintelė pareiga — priešintis ir gelbėti tiesą, tai yra tiesos siekį kaip mūsų aukščiausią tikėjimo dogmą. (40)

*

Nemanau, kad stropiai vykdantis pareigas karininkas yra ne toks svarbus kaip beginkliu likęs kankinys: kiekvienas iš jų yra savo vietoje ir tinkamas tiek, kiek lieka ištikimas ir pasiaukojąs. Kai karininkas vykdo savo priedermę, aš jam visiškai pritariu. Bet kai jis to nedaro, kai jis, nors ir akylai stebėdamas ar kareiviai laiku atiduoda jam pagarbą, ištikus bėdai pirmiausia galvoja apie save, tada jis yra ne kas kita kaip šunsnukis. Ir atvirkščiai: kai pacifistas, visą gyvenimą skelbęs, jog jis atsisako prievartos ir užpultas nesipriešina, iškilus pavojui gelbsti savo kailį šaukdamasis patrankų ir bombų, tada jis irgi yra niekšas. (41)

Besidarbuojantis dėl dvasinių vertybių visada susidurs ir su tariamais patriotais, ir su savos piniginės patriotais, ir labai dažnai abu šie patriotai būna įsikūniję viename asmenyje. (42)

*

Kai danguje nešviečia jų kelrodės žvaigždės, žmonės tėra žvėrys, bet nė vienai atskirai tautai negalime prikišti, esą ji yra įsikūnijęs žvėriškumas. (43)

*

Jaučiu, kad džiaugtis heroizmu leidžiama tik tiems, kurie patys rizikuoja gyvybe, kitiems toks džiaugsmas — tai mulkinimas ir, ko gero, dar ir dvasios šiurkštumas, kuris mane piktina ir verčia susigėsti. (44)

*

Heroizmas, kuris kasdien skambančiuose įsakymuose ir pranešimuose apie pergales atrodo toks puikus, iš tikro tėra sentimentalumas. Kai nugalėtasis nelaimėlis parkritęs prie savo paties vėliavos atima sau gyvybę arba kai tas, kuriam nepasisekė, dabar nieko nebenori žinoti apie draugystę, meilę ir gerumą, nes jie, jo manymu, jį apleido ir paliko likimo valiai, tai šitoks elgesys daro įspūdį nebent teatro lankytojams. Griežti dantimis — joks didvyriškumas, o laikyti kišenėje sugniaužtą kumštį ir tikėtis atsigriebti ateityje — tiesiog apgailėtina. (45)

Nacionalizmu vadinu tokią nacionalinės savimonės pakopą, kai visų žmonių brolybės minčiai gresia pavojus būti įveiktai patriotizmo. (46)

*

Iš įvairių šventenybių, kurių šlovinimu žmogus gali pateisinti savo egoizmą (įsikalbėdamas, kad šitaip jį sublimuoja), nacionalistinių–patriotinių sąvokų nelaikau svarbiomis: nacionalizmas kaip religija ar religijos pakaitalas man atrodo tinkamas tik religijai negabioms tautoms, o kitoms jis reiškia nuosmukį. (47)

*

Valstybės veikėją, kuris dar ir šiandien nori pasaulinę politiką formuoti besivadovaudamas vien tautiškomis ir savanaudiškomis programomis, kuris dar ir dabar nėra išgirdęs žmonijos šauksmo, geriau išprašykime lauk nedelsiant, o ne tuomet, kai dėl jo kvailumo bus pralieję kraują dar daugiau milijonų! (48)

*

Didelių išmėginimų laikais galima patirti keistą dalyką: turbūt daugiau yra žmonių, kurie moka už idealias vertybes numirti, negu tų, kurie sugeba dėl jų gyventi. (49)

*

Visi herojiški reikalavimai kyla iš kadaise individo nuslopintų ir iš sąmonės išguitų pojūčių bei troškimų. (50)

Man regis, mūsų gyvenimas, vidutinis šiandieninio vakariečio gyvenimas, yra toks bjaurus, kad jį gali ištverti tik stuobriai, idiotai ir nejautrūs žmonės, neturintys nei skonio, nei subtilesnių jausmų. O juk „heroizmas" irgi yra šio laikmečio idealas ir baigiasi apkasuose, spaudžiant keturiasdešimties laipsnių šalčiui. Ne, žmonės ištveria šį gyvenimą tik todėl, kad jau pamiršo žmogų turint subtiliausių, ir todėl įstabiausių bei gražiausių sugebėjimų ir nuo jų atprato. (51)

*

Tėvynė man niekada nebuvo politinė sąvoka, o tik žmogiškoji. Kur mes leidome vaikystės dienas ir gavome pirmąsias žinias apie pasaulį bei gyvenimą, ten yra mūsų tėvynė, ir aš savąją visada su dėkingumu mylėjau. (52)

*

Kiekvienoje nacijoje gyvena keli tikrai didūs žmonės, kurie pernelyg artimai susiję arba su gamta, arba su dvasia, kad dar galėtų galvoti tautinėmis sąvokomis. Šiai menkutei mažumai priklausau ir aš. (53)

*

Mintis, kad Europa kaip idealus ateities politinis vienetas galėtų reikšti pradinę suvienytos žmonijos pakopą, šiuo metu, kaip ir kiekvienas kosmopolitizmas, kategoriškai atmetama ir priskiriama poetinių svajų viešpatijai. Aš su tuo su-

tinku, bet esu geros nuomonės apie poetines svajas, ir mintį apie visos žmonijos vienybę laikau anaiptol ne vien žavia kelių kilnių protų, tokių kaip Gėtė, Herderis ar Šileris svajone, bet ir dvasiniu potyriu, taigi realiausiu dalyku, kokio tik galima tikėtis iš svajonės. Juk ši mintis yra ir visos mūsų religinės jausenos bei mąstymo pagrindas. Vienas iš pagrindinių kiekvienos aukštesnės ir gyvybingos religijos, kiekvienos meninės–kūrybinės pasaulėžiūros principų yra įsitikinimas, jog žmogus turi savigarbą ir savo dvasinę paskirtį. (54)

*

Gerai tiems naivuoliams, kurie galėjo mylėti save ir nekęsti savo priešų; gerai tiems patriotams, kuriems niekada nereikėjo abejoti savimi, nes dėl viso jų šalį ištikusio skurdo ir nelaimių jiems niekad neteko nė menkiausio krislo kaltės; kalti, žinoma, buvo prancūzai arba rusai, arba žydai, nesvarbu kas, tik visada kiti, „priešai“! Galbūt šie žmonės, o jų — devyni dešimtadaliai visų gyventojų, buvo tikrai laimingi išpažindami savo barbarišką pirmykštę religiją, galbūt jie gyveno pavydėtinai linksmai ir lengvai, įlindę į savo pačių kvailumo ir išoriškai gudraus priešiškumo protui šarvą. (55)

Kad valdytum, anaiptol nereikia būti kvailam ir brutaliam, kaip kartais mano pasipūtę intelektualai, bet tam, ko gero, reikia nuolat džiaugtis į išorę nukreiptu aktyvumu, aistringai tapatintis su iškeltais tikslais ir sugebėti ūmai, daug negalvojus pasirinkti kelius, vedančius į sėkmę. Taigi tam tereikia savybių, kurių negali turėti ir neturi mokslininkas, nes jam svarstyti svarbiau nei veikti. Rinkdamasis priemones ir metodus savo tikslui pasiekti pastarasis išmoko būti kiek galima skrupulingesnis ir nepatiklesnis. (56)

*

Moralinis santykis su pasauliu įmanomas ir skatintinas tik tada, kai sau priskiriamas visas gyvenimo purvas, kai drauge su kitais pripažįstama savo atsakomybė už mirtį ir nuodėmę, trumpai tariant, kai sau prisiimama visa prigimtoji nuodėmė ir sykiu visada atsisakoma įžvelgti kitų kaltę. (57)

*

Net baugu, kaip tiksliai veikia moraliniai istorijos dėsniai. Negarbingai didelės valdžios pojūtis neišvengiamai sugadina žmones. (58)

*

Pasirodo, kad valdžia, tiek monarchinė, tiek anoniminė, visada pasirengusi protekcija ir privilegijomis skatinti kylančią aukštuomenę, — nesvarbu, ar tai būtų tik politinė ar kitokiu, prigimtiniu

arba atrankos bei auklėjimo pagrindu susiformavusi aukštuomenė. Po šia saule nuolat stiprinama privilegijuota klasė, bet privilegijuotumas nuo tam tikros raidos pakopos privilegijuotiesiems tampa nuolatine pagunda, kuri pastūmėja juos į moralinį sugedimą. (59)

*

Kaip žinia, ryškiausiems atavizmams labiausiai ir maga kuo greičiau pakeisti kailį ir pasirodyti šiuolaikiškiems bei pažangiems. (60)

*

Pasaulis dūsta nuo beširdiškumo ir nenatūralumo tų, kurie jį valdo. (61)

*

Ir ankstesniais, tariamai geresniais laikais godumo ir kvailumo jėgos pasaulio istorijoje reiškėsi daug stipriau, nei pripažįsta daugelis istorikų. (62)

*

Valdžia yra raupsai: kam ji pereina, tas suserga ir, nors ir nenoromis, neišvengiamai daro tai, kas iškreipta ir bloga. (63)

*

Šiandien politinio proto nebėra ten, kur yra politinė valdžia. Kai reikia išvengti katastrofų arba jas sušvelninti, inteligencija ir intuicija turi rastis iš neoficialių sluoksnių. (64)

Taip yra ir viešuose bei politiniuose dalykuose: dažnai didžios nuodėmės daromos su didesniu vaikišku nekaltumu, nei dėl to priekaištauja daugelis intelektualų, laikančių save pasaulio sąžine. Nors mums, protinį darbą dirbantiems humanitarams, nereikalingas patentas, leidžiantis būti tautų sąžine, bet vis tiek privalome iškęsti vadų neteisingumą ir darbus, turime kentėti drauge su kitais ir iš dalies patys jaustis kalti. (65)

*

Manau, kad fašistinė masių įtaiga, kad ir neilgam, gali vėl pakelti galvą daugelyje šalių, ir ne tik Europoje. Kuo mažiau moderniose valstybėse vertinama nepakartojama žmogaus asmenybė ir šeima, kuo mažesnę įtaką ji daro visuomenei, kuo dažniau šias vertybes pakeičia kolektyvas ir unifikacija, tuo didesnis kyla pavojus. (66)

*

Mes esame pasaulyje vykstančių karų ir blogio bendrininkai. Ir kiekvieną kartą, kai gyvenimas patvirtina šią mūsų priklausomybę, kai dėl jos susigėstame, mums paaiškėja, kad pasaulio regentai yra ne velniai, o žmonės, kad jie patys skleidžia blogį ar leidžia jam reikštis ne iš piktumo, bet veikia apimti savotiško aklumo ir yra nekalti. (67)

Suvalstybėjusiems ir kokiai nors organizacijai priklausantiems žmonėms niekas nenutinka sunkiau ir rečiau kaip tai, kas protinga ir natūralu. (68)

*

Kuo daugiau yra pavienių žmonių, kurie į pasaulio teatrą žiūri ramiai ir kritiškai, tuo mažesnis pavojus rastis didelėms masinėms kvailystėms, pirmiausia — karui. (69)

*

Jei kalbėsime apie žmogaus nuostatą politinių reikalų atžvilgiu, tai, man rodos, valstybės tarnautojas, kuris „apie politiką nieko nenori žinoti", yra veltėdis, o kareivis, siaubiantis kokią nors šalį, kasdien šaudantis žmones ir mąstantis vien apie didvyriškumą bei kareivio garbę, bet niekados apie pralietą kraują ir sugriautus miestus, yra pavojų keliantis didelis vaikas. Tokie yra ir taip galvoja daugelis tarnautojų bei kareivių, ir kaip tik todėl jie mažai ką turi vieni kitiems prikišti. (70)

*

Visada siaubinga susidurti su brutalumu ir pavydu, piktdžiuga ir dažnai nesuprantama neapykanta, nors mes juk turėtume žinoti, kad taip jau yra, jog dauguma žmonių yra tik pusiau žmonės, o tarp jų — daug išgamų. Mus supa niekšiškumas, jis gresia mums nė kiek ne mažiau

nei mirtis. Mūsų išgąstis turbūt susijęs su tuo, jog nors į niekšybę neatsakome niekšybe, bet vis dėlto žinome ar slapčia nuspėjame, kad daugumos žmonių gyvenimo sąlygos pamina jų orumą, kad būtent dėl tokių sąlygų tie žmonės tampa niekšingi ir kad mes, truputį geriau išauklėtieji, labiau išsilavinę ir išlepę, netiesiogiai ir patys prisidedame prie šito siaubo. (71)

*

Nusiminimas yra geriau už niūrią baimę miesčionio, kuris didvyriškumui ryžtasi tik tada, kai jo piniginei iškyla grėsmė. (72)

*

Jie visur ieško „laisvės“ ir „laimės“, naršo kažkur praeityje bijodami tik to, kad teks prisiminti savo pačių atsakomybę ir vėl atrasti savąjį kelią. Keletą metų jie girtuokliauja ir linksminasi, paskui sulenda į savo valstybines tarnybas ir dedasi rimtais ponais. (73)

*

Skundas niekada netampa niekinis dėl to, kad jo neįmanoma įrodyti juridiškai. (74)

*

Aš visada palaikiau engiamuosius, o ne tironus, kaltinamuosius, o ne teisėjus, badaujančius, o ne rajūnus. (75)

*

Atrodo, kad visa pasaulio istorija mirgėte mirga įvairių įsitikinimų, užsibrėžtų tikslų bei siekių

pertvarkyti pasaulį, kurie netruko pasirodyti toli gražu nesą tokie rimti, kaip atrodė iš pradžių. Dar vakar žmogus turėjo daug kilnių principų, bet šiandien jau gali pasielgti ir visiškai priešingai, — štai kas labiausiai nuvilia. (76)

*

Intensyviai gyventi galima tik stelbiant savąjį Aš. Miesčionis nieko labiau nevertina kaip tą Aš, tiesa, tik šiek tiek atsiskleidusį Aš. Taigi intensyviai gyvendamas jis apsirūpina ir yra saugus, užuot ėjęs iš proto dėl Dievo, jis įgyja sąžinės ramybę, užuot deginamas troškimų, jis pajunta pasitenkinimą, laisvę jo gyvenime pakeičia patogumas, o žudantį karštį — maloni temperatūra. Todėl miesčionis savo prigimtimi yra padaras, neturintis stiprios gyvenimo paskatos, jis baikštus, jis bijo bet kokio savęs atsižadėjimo ir yra lengvai valdomas. Kaip tik todėl, užuot pasikliovęs valdžia, jis kliaujasi dauguma, jam patogesnė ne prievarta, o įstatymas, ne atsakomybė, o balsavimas. (77)

*

Atsivertęs entuziastas, kuris anksčiau buvo aistringas patriotas ir karys, o dabar — ne mažiau aistringas revoliucionierius ir internacionalistas, man yra kur kas mielesnis negu tas, kuris ir karą, ir revoliuciją stebėjo šaltai ir su oriu abejingumu. (78)

Asmuo ir programa nėra tas pat. Priešininkai ir netgi aršiausi priešai gali suteikti daugiau džiaugsmo, iš jų galima išmokti daugiau gero negu iš bendraminčių, kurių bendrystė reiškiasi tik šaltu protu ir žodžiais. (79)

*

Turiu pakankamai draugų, kurių politiniai įsitikinimai visai priešingi maniesiems, o tarp tų, kurių politinės pažiūros sutampa su maniškėmis, yra nemažai žmonių, į kuriuos negaliu žiūrėti rimtai. (80)

*

Savo gyvenime man teko susipažinti su daugybe įvairių tautybių žmonių, bet iki šiol sutikau stebėtinai mažai tokių, kurių politinės pažiūros iš tikrųjų labai skirtųsi nuo jų skaitomo dienraščio vedamojo. Todėl esu linkęs nepripažinti politinės nuostatos kaip tikro asmenybės skiriamojo požymio ir daug labiau domiuosi tuo, kas slypi anapus tų nuostatų, būtent pačiu žmogumi. (81)

*

Mane domina tik tos nuomonės, kurios skatina imtis veiklos ir aukotis. Žmogus, kuris galvoja priešingai nei aš, bet man patinka ir imponuoja kaip asmenybė, man daug mielesnis negu koks nors bendramintis, kuris galbūt yra tik bailys ir plepys. (82)

Jei poetas priklauso partijai ir sugeba bent tiek, kiek šeštos klasės mokinys, jis smarkiai giriamas. Bet jei partijai nepriklauso, tuomet jis tarsi neegzistuoja, ir iš esmės apie jį kalbama tik neigiamai. (83)

*

Jūs apmaudžiai suklysite patikėję, kad poetas tėra įrankis, kuriuo viena ar kita viešpataujanti klasė panorusi galėtų pasinaudoti kaip vergu arba kaip perkamu talentu. Šitaip manydami apie savuosius poetus smarkiai apsigautumėt, o su jumis pasiliktų kaip tik nevertieji. Jei jums kada nors rūpės atskirti netikrus menininkus ir poetus nuo tikrųjų, pastaruosius pažinsite iš nesuvaldomo nepriklausomybės troškimo ir iš to, kad jie tuoj pat liaujasi dirbę, kai kas nors nori juos priversti atlikti darbą kitaip, negu jiems liepia sąžinė. Tikrųjų poetų ir menininkų nenupirksi nei meduoliais, nei geromis tarnybomis, jie geriau leisis nužudomi, bet neleis, kad jais kas piktnaudžiautų. Iš to *juos* ir atpažinsite. (84)

*

Poetas tėvynės labui neturi tapti nei žurnalistu, nei partijos veikėju, nei vienu iš karo puoselėtojų, — nors asmeninė nauda ir viliote viliotų. Jis turi šį laiką gyventi kartu su visais, o ne iš anksto bandyti išspausti iš to laiko sau naudos, be to, nei sau, nei savo tautai jis nėra įsipareigojęs užsiimti dalykais, kurių daryti niekas jo neverčia. (85)

Kai intelektualas pasijunta esąs įpareigotas dalyvauti politikoje, kai iš jo to reikalauja pati pasaulio istorija, tada, mano manymu, jis būtinai turi paklusti. Priešintis jis privalo tada, kai jaučia spaudimą iš išorės, kai to reikalauja valstybė, generolai ir valdantieji sluoksniai, panašiai kaip 1914 metais vokiečių intelektualų elitas patyrė didesnę ar mažesnę prievartą ir turėjo pasirašyti kvailus bei su tiesa prasilenkiančius atsišaukimus. (86)

*

Jei iškilus pavojui esame pasiryžę už tautą paaukoti savo gerovę, komfortą ir gyvybę, tai dar nereiškia, kad vienadieniams generolų ar tautos interesams būtume pasiryžę paaukoti pačią dvasią. Paaukoti tiesos pojūtį ir intelektinį sąžiningumą kokiems nors kitiems, kad ir tėvynės interesams yra išdavystė. Mokslininkas, kuris sąmoningai sako netiesą ir apgalvotai remia melą bei klastotes, ne tik veikia prieš neatskiriama pasaulio dalimi tapusius pagrindinius dėsnius, bet, nepaisant bet kokios aktualios regimybės, ir savo tautai nedaro nieko naudingo, o tik žalą, be to, nuodija mąstymą bei sumenkina teisingumą ir padeda viskam, kas bloga ir žmogui priešiška. (87)

*

Vienadieniams poreikiams ir problemoms galime pasišvęsti tik tada, kai sutinkame stoti į ku-

rią nors partiją ir visiškai prie jos pritapti. Kadangi nežinau nė vienos partijos, kurios tikslui galėčiau visiškai pritarti, man šis kelias netinka. (88)

*

Kaip žinia, politikoje ir partijoje žmogus nėra įsipareigojęs likti ištikimas žmogiškiesiems jausmams, o tik partiniams ir kariniams jausmams bei metodams. (89)

*

Žmogiškumas ir politika iš esmės vienas kitą neigia. Abu reikalingi, bet tarnauti abiem kartu sunkiai įmanoma. Politika reikalauja priklausyti partijai, o žmogiškumas tai draudžia. (90)

*

Kiek galėdamas vengiu atvirai palaikyti kurią nors partiją. Darau tai ne dėl patogumo, bet todėl, kad esu įsitikinęs ir žinau, kad ginčas dėl partijų ir principų vyksta visiškai kitoje plotmėje, negu nukreiptos mano paties mintys ir pastangos. (91)

*

Dvasia negali kovoti prieš valdžią, kokybė — prieš kiekybę. (92)

*

Minkštas stipresnis už kietą, vanduo stipresnis už uolą, o meilė — už prievartą. (93)

Poetas nėra nei geresnis, nei menkesnis už ministrą, inžinierių, ar liaudies tribūną, bet jis iš esmės nuo visų jų skiriasi. Kirvis yra kirvis, juo galima kapoti malkas arba galvas. Laikrodžio ar barometro paskirtis kitokia, ir kai jais imama skaldyti malkas arba galvas, jie sugenda, ir niekam iš to nebūna naudos. (94)

*

Mąstytojui ir gyvenamojo laikotarpio reiškinių kritikui pavojinga, o pagaliau ir neleistina palikti savo tikėjimą nesuformuluotą. Tačiau tai leidžiama poetui, pasiklydusiam savo vaizdinių pasaulyje, pilnam pagarbos be katekizmo, pamaldžiam be bažnyčios.
Ir dešinieji, ir kairieji paprastai nepasitiki šiais tauriais protais, kurių meilė viršija neapykantą, noras saugoti — griovimą, mokėjimas laukti — šūkius. Šiandien poetas, nepaliekantis savo darbo ir pareigų ir nepasinerianti į šios dienos aktualijas, greitai imamas užgaulioti. Tuo tarpu jis atlieka svarbią ir šventą tarnystę, už kurią jokia kita nėra svarbesnė šiais nerimastingais ir aistros persmelktais laikais. (95)

*

Pro pirštus žiūrėdami į neturtą, gėdą ir skurdą — mes žudome. Žudome, kai rūpindamiesi tik savo patogumu abejingai stebime apmirusią visuomeninių, valstybinių, švietimo ar religinių instituci-

jų veiklą ir apsimetame pritarią jų egzistavimui, užuot ryžtingai atsukę joms nugarą. Kaip nuosekliam socializmui nuosavybė yra vagystė, taip ir mūsiškam nuosekliam tikinčiajam kiekvienas gyvenimo paneigimas, kiekvienas kietaširdiškumo ar abejingumo pasireiškimas, kiekviena panieka yra ne kas kita kaip žudymas. Galima nužudyti ne tik tai, kas yra dabar, bet ir tai, kas bus. (96)

*

Nors niekada Hitlerio, Musolinio ar Franko reakcingų, kvailų ir niekam nenaudingų bandymų neprilyginau didžiajam komunizmo bandymui, kuris yra būtinas, tačiau vis dėlto vyrai, į kurių rankas pateko komunizmo valdžios vairas, kalti dėl kiekvieno žmogaus išniekinimo, dėl kiekvieno teroro ir brutalumo pasireiškimo. Atrodo, kad žmogui tikrai duota tik viena viltis — sugebėjimas bent truputį keisti ir gerinti ne pasaulį ir kitus, o patį save; būtent šitaip besielgiantys žmonės ir yra slaptasis pasaulio išganymas. (97)

*

Saviraidos kelyje nesišalinau savojo laikmečio problemų ir, priešingai negu teigia mano politiniai kritikai, niekad negyvenau dramblio kaulo bokšte. Bet pirmoji ir opiausia mano problema niekad nebuvo nei valstybė, nei visuomenė ar bažnyčia, bet atskiras žmogus, asmenybė, nepakartojamas ir nesuniveliuotas individas. (98)

Galbūt mano paties silpnumas viešajame gyvenime mane dažnai sustabdo ar sulėtina mano žingsnius, gal jis atrodo kaip dvejonė arba neryžtingumas, bet tasai silpnumas — lengvabūdiškumo priešingybė, ir jis pagrįstas labai sustiprėjusiu žmogaus atsakomybės už kiekvieną savo žingsnį jausmu. (99)

*

Aš tiesiog privalėjau ginti „privatų“, individualų gyvenimą nuo mechanizavimo, karo, valstybės ir minių idealo grėsmės. Man nebuvo paslaptis ir tai, kad neretai reikia daugiau drąsos būti neherojiškam ir tiesiog žmogiškam, užuot buvus didvyriškam. (100)

*

Aš, pavienis žmogus, nesvarbu, ar mane laikytų „didžiu“ (kaip Jūs pavadinate), ar veikiau patologišku, — niekad nesugebėjau teisti kitų ir pirštu prikišamai rodyti jų klaidas. Kartais aš paskelbdavau savo patyrimą ir jo man sukeltas mintis, tik niekad nemaniau, jog tuo išsakau maksimas ar net pasaulinio teisingumo aksiomas; visada tiksliai žinojau (ir čia aš vis dėlto nesu toks kvailas, kokiu mane laikote), kad kalbu kaip pavienis žmogus, o ne kaip objektyvios tiesos funkcionierius, ne kaip vien savimi pačia tikinčios organizacijos ir doktrinos skelbėjas.

Nors taip dažnai abejoju, ir man neduota dieviškojo suvokimo, kas teisinga ir neteisinga, vis

dėlto žinau viena: pateikdamas žmonėms ne doktrinas ir tariamai tikslias tiesas, o tai, kas patirta, subjektyvu, taigi ne „teisinga“, bet turbūt tikra, Jūsų supratimu, tikriausiai nieko nepasiekiu ir kalbu sienoms (nors ir tai ne tiesa, nes iš tūkstančių laiškų bei pokalbių žinau, kad mano kalbėjimas gali daryti tam tikrą poveikį), bet užtat esu tikras, jog nei dėl manęs paties, nei dėl mano tiesos, nei dėl jos skelbimo būdo niekad nebus persekiojamas žmogus ar netgi visa tauta, kad mano mokymo niekada nebandys įgyvendinti nei policija, nei teisėsauga bei armija, nesvarbu, ar valdytų pasaulio teisuolis Stalinas, ar Bundesratas X, kuris rūpinasi teisingumu ne mažiau skrupulingai. Mano, — o tikriausiai ir Jūsų, — kelyje nebus pralieta kraujo ar griebtasi smurto; o kaip pretenzingai žengiama keliu, vedančiu į besąlygišką tiesą, kaip beatodairiškai tą tiesą savo tikslams stengiasi panaudoti kiekviena partija, kiekviena tauta, kiekviena politinė organizacija ir įgyvendinti ją su didesniu ar mažesniu smurtu. (101)

*

Kuo mažiau galiu tikėti mūsų laiku, kuo labiau sunykusią ir pagedusią tariuosi matąs žmoniją, tuo rečiau kaip priešpriešą šiam nuosmukiui iškeliu revoliuciją ir tuo labiau tikiu meilės magija. (102)

1914–1918 m. karą iki pat mūsų sutriuškinimo išgyvenau taip intensyviai, kad nuo tos dienos man visiškai aišku viena: aš pats kaip individas atmetu bet kokias prievarta vykdomas pasaulio permainas ir jų neremiu, net jei tai socialistinės arba tariamai visų trokštamos ir teisingos permainos. Visada bus nužudyti ne tie, kurie to nusipelnė, o jei tai būtų ir tie, aš vis tiek netikiu žmogų gerinančia ir jam atleidžiančia žudymo galia, ir nors partijų kovos įkarštyje, kuris dažnai baigiasi pilietiniu karu, matau sprendimo jėgą bei moralinę „arba–arba" įtampą, bet atmetu prievartą. Taip, pasaulis serga, kenčia nuo neteisybės. Bet dar labiau jį kankina tokios ligos kaip meilės, žmoniškumo ir brolybės jausmo stoka. Toks brolybės jausmas, kurį palaiko tai, kad marširuojama drauge su tūkstančiais, man nepriimtinas nei kariniu, nei revoliuciniu pavidalu. (103)

*

Mes sutariame dėl to, kad tiesos sujaudintas žmogus turėtų būti pasirengęs paaukoti laimę ir gyvybę. Bet aš ir saujelė mano bendraminčių dar turime pridurti: mes galime už mūsų tikėjimą mirti, bet ne žudyti. (104)

*

Prievartos panaudojimą bet kokiomis aplinkybėmis laikau draudžiamu, net ir tada, kai griebiantis prievartos norima tik „gero". (105)

Revoliucija — ne kas kita kaip karas; revoliucija, visai taip pat, kaip ir karas, yra „politikos vykdymas kitomis priemonėmis“. (106)

*

Nepaisant visko, 1789 m. Prancūzų revoliucijoje aš niekada nemėgau revoliucionierių ir jais nesižavėjau, mano simpatijos visada buvo oriai mirštančių aristokratų pusėje. Mat, nepaisant visų krikščioniškų, demokratinių ir socialistinių tiesų, kurios kasdieniame primityviame gyvenime išlieka teisingos, kiekviena kultūra bei grožis neatskiriamai susiję su aukštuomene ir jausmų, dvasios bei sielos kilmingumu, — šiandien kilmingesnieji turi išmirti, nes jie budrūs ir pastabūs, jie turi jautrias ausis ir rafinuotas sielas. (107)

*

Nuovokusis siekia valdžios bent jau tam, kad įgyvendintų „gerus“ dalykus. Didžiausią grėsmę jis čia kelia siekdamas valdžios ir piktnaudžiaudamas ja, norėdamas įsakinėti ir terorizuoti. Nors Trockis negali ramiai stebėti kaip plakamas valstietis, bet įgyvendindamas savo idėjas gali be skrupulų išžudyti tūkstančių tūkstančius. (108)

*

Man nesvarbūs politiniai reikalai, kitaip seniai jau būčiau revoliucionierius. (109)

Juk daugelis žmonių turi ne asmenines, o savo luomo pažiūras. Devyniasdešimt devyni procentai kapitalistų ir socialistų pritaria nuomonėms, kurioms patikrinti jiems neužtenka proto. (110)

*

Šiandien jau turi būti dėkingas, jei greta gyvenantis žmogus tiesiog dėl savo pasaulėžiūros ar naujosios Europos tvarkos vardan neatima tau gyvybės arba piniginės. (111)

*

Ar tu niekad nejautei, kad aš atmetu programas ir galutinai suformuluotas „pažiūras" vien todėl, kad jos žmones be galo skurdina ir kvailina? (112)

*

Tegyvuoja įvairovė, diferencijavimas ir laipsniškumas. Puiku, kad yra daug rasių ir tautų, daug kalbų ir daug mentaliteto bei pasaulėžiūros atmainų. Jei esu nesutaikomas karo, užkariavimų ir aneksijų priešininkas, tai esu toks dar ir todėl, kad šioms tamsioms jėgoms paaukojama tiek daug istoriškai susiformavusios, labai individualizuotos ir gerai diferencijuotos žmogiškosios kultūros. (113)

*

Galbūt ateitis priklauso komunizmui. Kitas klausimas, kiek ta ateitis truks. 1500 metais ateitis be menkiausios abejonės priklausė protestantizmui. (114)

Tarp Markso ir manęs — nors Marksas kaip istorinė figūra yra už mane nepalyginamai reikšmingesnė — yra toks skirtumas: Marksas nori pakeisti pasaulį, o aš — atskirą žmogų. Jis kreipiasi į mases, o aš — į individus. (115)

Unifikavimas, kad ir norint vien gero, prieštarauja prigimčiai. Jis sukelia fanatizmą ir karą. (116)

*

Kiekvienas žmogus yra individuali ir nepakartojama būtybė, todėl noras asmeninę sąžinę pakeisti kolektyvine — tai jau prievartavimas ir pirmas žingsnis į totalitarizmą. (117)

*

Aš suprantu ir pritariu, kai žmogus daug reikalauja iš savęs, bet kai jis ima to paties reikalauti ir iš kitų, kai savo gyvenimą paverčia „kova" už gėrį, man sunku teigiamai jį vertinti, nes apie kovą, akciją bei opoziciją esu visai nekokios nuomonės. Manausi žinąs, kad kiekvienas noras keisti pasaulį išprovokuoja karą ir prievartą, ir todėl negaliu prisidėti prie jokios opozicijos, nes nepritariu pastarosios padariniams ir neteisybę bei blogį žemėje laikau neišnaikinamais.
Mes galime ir privalome pakeisti save pačius: savo nekantrumą, savo egoizmą (taip pat ir dvasinį), savo užgaulumą, savo meilės ir atlaidumo

stoką. Kiekvienas kitas bandymas „tobulinti“ pasaulį, mano supratimu, yra beprasmis, net jei vadovaujamasi geriausiais ketinimais. (118)

*

Nieko neatkalbinėju įstoti į partiją, bet kiekvienam ne tik pasakau, kad, ryžęsis tam būdamas pernelyg jaunas, žmogus rizikuoja savo nuomonę iškeisti į malonumą būti apsuptam kolegų, bet ir visiems, neišskiriant nė savo sūnų, pirmiausia nurodau tai, kad priklausymas programoms ir partijoms neturi būti žaidimas, — tuomet jau privalu prisiimti visas to priklausymo pasekmes. Taigi tas, kuris įsitraukia į revoliuciją, turi ne tik visa širdimi atsiduoti šiam reikalui ir pasiryžti paaukoti savo gyvybę, bet taip pat turi būti pasirengęs žudyti, naudotis kulkosvaidžiu ir nuodingomis dujomis. (119)

*

Atvirų ir gana protingų žmonių pasitaiko ne taip jau dažnai, ir kai jie ima vienas su kitu konfliktuoti, dėl to konflikto jie turėtų kuo daugiau išaugti ir tapti tauresni. (120)

*

Daug kartų mačiau, kaip visus salėje, mieste ar šalyje esančius žmones užvaldo toks svaigulys ir ekstazė, kad daugybė individų tampa vientisa, homogeniška mase, kaip pranyksta bet koks individualumas, kaip susižavėjimas vieningumu ir

visų polinkių susiliejimu į vieną minios išgyvenimą šimtus, tūkstančius ir milijonus žmonių pripildo pakilaus jausmo, noro atsisakyti savosios asmenybės, troškimo atsiduoti ir heroizmo, kuris iš pradžių pasireiškia šauksmais, riksmu, ašaringomis ir jaudinančiomis broliavimosi scenomis, bet galiausiai baigiasi karu, beprotybe ir kraujo upėmis. Apie šį žmonių sugebėjimą apsvaigti nuo bendros kančios, bendros neapykantos, bendros garbės ar bendro pasididžiavimo mane visada labai griežtai perspėja mano individualisto ir menininko instinktas. Kai kambarėlyje, salėje, kaime, mieste ar šalyje pajuntamas šis slogus entuziazmas, aš tampu santūrus ir nepatiklus, paskui imu tirtėti drebulio krečiamas ir jau matau tekant kraują ir liepsnojant miestus, o tuo tarpu dauguma mano šalies piliečių su jaudulio ir susižavėjimo ašaromis akyse dar tebeklykia „valio“ ir tebesibroliauja. (121)

*

Kai greta seno porceliano indo sprogus rankinei granatai sudūžta ir šis, tai dar ne įrodymas, kad rankinės granatos pačios savaime vertingesnės už seną porcelianą. Tačiau šukių mums negaila, nes priešingu atveju darytume tą pačią klaidą, kurią darė generolai ir spartiečiai, — būtent imtume skirstyti pasaulį į gerą ir blogą, ir su paraku bei švinu stotume į gėrio pusę. (122)

Nepriklausau jokiai partijai, ir nors komunizmas man asmeniškai patrauklesnis už fašizmą, vis dėlto įsikibęs jo nesilaikau, kadangi aš apskritai nepalaikau jokios valdžios siekimo formos. Mano manymu, poeto ir dvasingojo pareigos — puoselėti taiką, o ne kovą. (123)

*

Neabejoju, kad už ideologijų, o tiksliau sakant, feljetonų (apie taip ir neišaiškėjusius biologinius procesus), yra daug jaunystės, patrauklaus kvailo tikėjimo, taip pat dalis tikro nusivylimo, — juk dauguma su šiais dalykais susiduriančių asmenų tėra paprasti žmonės. Jeigu kalbėsime apie mane, tai, kaip kadaise per pasaulinį karą, aš galiu nesidomėti ginčo objektais vien todėl, jog diskusijos dalyviai pasiduoda tokiems jaunatviškai stačiokiškiems supaprastinimams, kad nebeįmanoma toliau išlikti visiškai rimtam, bet pirmiausia todėl, kad visur žemė nuklota kraujais paplūdusiomis aukomis ir mums, senamadiškiems žmonėms, atrodo, kad jomis rūpintis svarbiau, negu varžytis su jaunaisiais didžiagerkliais... Kur stoviu aš, man visiškai aišku, ir šitokia mano pozicija vėl, kaip man jau ne kartą atsitiko, yra išskirtinė, aš neturiu jokio grupės ar partijos užnugario. (124)

*

Aš irgi žinau, kad užgriuvus bėdoms paprasčiausia ieškoti kito kaltės. Taip pat žinau, kad

niekad — taip pat ir dėl šio karo — nėra kalta tik kuri nors viena pusė, visada būna kaltos abi. Be to, manau, jog svetimos kaltės nustatymas niekad pasaulyje nepadarė nieko gero, nes visada čia pat lieka ir tavo paties kaltė. (125)

*

Proto, metodo ir organizavimo, kuriuos pasitelkus daromos nesąmonės, derinys nuolat verčia juo stebėtis ne mažiau, kaip neprotingumu ir patiklumu, kuriais tautos vargas paverčiamas dorybe, o skerdynės — ideologija. Toks sužvėrėjęs ir patiklus yra žmogus. (126)

*

Tikiu, kad vėliau, kai bus kalbama apie mūsų laikus, bus nustatyta, jog anuomet linkta į religinį bendruomenės pervertinimą ir tikrą „bėgimą" nuo asmeninių užduočių į socialines. Tačiau aš negaliu pritarti požiūriui, kad viskas, kas susiję su bendruomene, jau savaime ir neišvengiamai yra geriau bei švenčiau nei tai, kas yra vien individo reikalas. Polinkis į socialumą ir pareiga būti socialiam yra vienas mūsų polinkių ir pareigų, — svarbi, bet ne vienintelė ir ne aukščiausia, nes „aukščiausių" pareigų apskritai nėra. Romus, Dievu besiremiantis ankstesnių kultūrų žmogus savaime buvo didžiai socialus, nors jis tesirūpino tik asmeniniu santykiu su Dievu. Taip buvo visada, jau pas senuosius kinus, taip buvo visais

laikais: dorybingas, vertingas, pageidautinas, siekiąs tobulėti žmogus visada buvo tiesiogiai bendraująs su Dievu. Ir visai nesvarbu, ar jis buvo generolas, ar atsiskyrėlis, bet kai jis darė tai, ką šioje žemėje gyvenantis žmogus daryti privalo, — būtent stengėsi kiek galima labiau save subrandinti, — jis savaime buvo vertingas bei svarbus ir bendruomenei, ir valstybei. (127)

*

Jei kalbėsime apie socialinius reikalus ir bendruomenės bei kolektyvo kultą, tai šiandien taip jau yra, kad dažnai kaip tik egoistai ir moraliniai ligoniai su didžiausiu noru svarsto socialines teorijas, buriasi į sąjungas ir įtarinėja mus, kuriems socialiniai reikalai, t.y. pareiga paklusti bendrai tvarkai ir meilės idealas, yra savaime suprantami. (128)

*

Priešingai negu buvo Gėtės laikais, žodis „asmenybė“ šiandien jau nebūtinai laikomas idealu. Pavienę asmenybę, kurios tikslas vien tik rūpintis pačia savimi, šiandien atmeta ir buržua, ir proletarai; dabar siekiama ugdyti ne genialius individus, o normalią, sveiką bei stropią vidutinybę. Tada puikiai klesti fabrikai. Bet, pavyzdžiui, Vokietijoje per gan trumpą laiką pasirodė, kaip nukenčia ir į gilią krizę patenka tautai gyvybiškai svarbios funkcijos, kaip pritrūksta tos energijos,

atsakomybės ir vidinio tyrumo, kurių savyje suranda tik taurus individas. Baisus politikavimo, partijų gyvenimo ir parlamentarizmo išsigimimas aiškiai rodo, kur to trūksta, ir tos pačios partijos, kuriose bent kiek virš vidutinybės iškilusiam žmogui neįmanoma ištverti, paskui ilgisi stiprios asmenybės. (129)

*

Aš ne iš tų, kurie tvirtina, esą šiandien tokių reikšmingų įvykių sūkuryje pavienio žmogaus likimas yra bereikšmis. Ne, jis, kaip ir anksčiau, vertingas bei svarbus, o tie „didieji“ įvykiai — ne kas kita, kaip demoniškumo protrūkis, bandymas mus, individus, ir mūsų likimus pribaigti, kad suklestėtų valstybės mašinerija. (130)

*

Kadangi dauguma žmonių ir tautų yra linkę į bandos gyvenimą, tai jie ir toliau būriuosis apie abi vienodai klaidingas — Rytų ir Vakarų — dogmatikas, o tas būriavimasis kada nors sukels naujus karus, nors tai nutylima ir atrodo veik neįmanoma, kad tie karai siaustų kaip tik Europoje. (131)

*

Mes turime labai rimtai žiūrėti į tai, už ką patys turime atsakyti ir ką laikome esant mūsų pareiga bei užduotimi, bet į tai, kas ateina iš išorės, į likimą, kuriam mūsų sprendimai neturi įtakos,

neprivalome žiūrėti rimčiau nei reikia, kaip priešpriešą likimui turime iškelti savąjį Aš ir neįsileisti jo į save. Kitaip jokiam mąstančiam žmogui (žinoma, tokių yra nedaug) būtų neįmanoma ištverti gyvenimo. (132)

*

Kas kartą pats savo kailiu patyrė bendrą visų likimą, tas geriau supranta ir pavienio žmogaus gyvenimą. „Gera valia", apie kurią kalba senasis palaimingas pažadas, padės mūsų beturčiams kęsti neturtą, o mūsų pramonininkams rasti kelią iš egoistiško kapitalizmo į nesavanaudiškai organizuotą žmonių darbą. (133)

*

Mes, kuriuos menas, prigimtis ar mokslai išmokė vertinti kokybę ir jos siekti, niekad neprivalėsime tarnauti kiekybei ir pritarti klaidingai, tiek Rytuose, tiek Vakaruose pasigirstančiai nuomonei, esą žmogiškas problemas galima išspręsti taip pat, kaip matematines. Mes privalome tarnauti vertybėms, kuriomis tikrai tikime, net ir tada, kai joms tarnauti turime tik labai mažai galimybių. (134)

*

Galima nepritarti džiugiam tikėjimui pažanga, o vis dėlto norėti gero ir tą gėrį skatinti, galima netikėti, kad problemos išsprendžiamos, o vis dėlto trokšti ir prisidėti, kad jos būtų protingai svarstomos. (135)

Programos ir ideologijos man visiškai neįdomios, be to, jos vis paprastėja ir kvailėja. Aš nekovosiu nei už Trumaną, nei už Staliną, bet žūsiu su milijonais išprievartautų žmonių, kurių teisė gyventi ir kvėpuoti šiame pasaulyje vis labiau apribojama. (136)

*

Visa pasaulio istorija man dažnai atrodo ne kas kita kaip vaizdų knyga, kuri atspindi stipriausią ir akliausią žmonių troškimą: troškimą užmiršti. Argi drausdama, nutylėdama ir šaipydamasi kiekviena generacija kaskart nepaneigia būtent to, kas ankstesnei kartai atrodė svarbiausia? Argi mes ką tik nepatyrėme, kad kraupus, ilgametis ir siaubingas karas ištisų tautų jau daugelį metų buvo pamirštas, neigiamas ir nugrūdamas į tolimiausią sąmonės kertelę kaip koks visai nerealus dalykas ir kad šios tautos dabar, truputį pailsėjusios, pasitelkusios įdomius karo romanus, vėl stengiasi prisiminti, ką prieš kelerius metus pačios yra pridariusios ir iškentusios? (137)

*

Tu teisus, kad mes beginkliai prieš valstybę ir panašias jėgas. Bet, mano manymu, esi visiškai neteisus, darydamas iš to išvadą, kad atsakydami į tai turėtume „be skrupulų" gintis. Kaip tik šito daryti neturime teisės: neturime teisės plūsti pasaulio, esą jis begėdiškas, o patys būti tokie pat

begėdiški. Kaip tik tai yra mūsų privilegija ir kilnumas, kad mes turime skrupulų, kad nemanome, jog mums viskas leista, ir kad bent neprisidedame prie neapykantos, žudymo ir panašių kiaulysčių.

Storžievių pozą, girdi, „man į viską nusispjauti", atradote ne Jūs. Istorijoje ji jau kartojasi šimtus kartų, ją galima pakęsti, galima ją suprasti kaip silpnų ir neišauklėtų žmonių reakciją į baisią persvarą, bet negalima jai pritarti ir laikyti ją teisinga. (138)

*

Man yra dvi žmonių istorijos — politinė ir dvasinė. Ko nors panašaus į pažangą neįmanoma nustatyti nei vienoje, nei kitoje. Juk tas pats, ar Samsonas užmuša filistinus kaulu, ar Hitleris spjaudo į Angliją raketų šūviais. Ir nuo Upanišadų filosofijos iki Heidegerio neįmanoma įžiūrėti jokios pažangos. Vis dėlto abi istorijos labai skiriasi. Vadinamoji pasaulio istorija, kad ir kokį jos tarpsnį tyrinėsi, yra bjauri, siaubinga ir demoniška. O kiekviena kalbų, mąstysenų, menų istorijos atkarpa pilna gražių, mielų vaizdų ir žiedų. (139)

*

Argi politikai kada nors buvo teisūs? Ar viena Helderlyno eilutė ne vertesnė už visą valdovų išmintį? (140)

Didysis Lao Dzi varžovas Konfucijus, sistematikas ir moralistas, kartais charakterizuojamas taip: „Ar tai ne tas, kuris žino, jog iš to nieko nebus, o vis tiek taip daro?“ Čia kalbama apie ramumą, humorą ir kuklumą, į kurį panašaus pavyzdžio nežinau jokioje literatūroje. Dažnai prisimenu šį ir kai kuriuos kitus posakius, taip pat ir sekdamas pasaulio įvykius, ir prabilus tiems, kurie artimiausius metus ir dešimtmečius ketina valdyti ir ištobulinti pasaulį. Kaip ir didysis Konfucijus, jie dirba didžiai reikalingą darbą, tik, skirtingai nei Konfucijus, iš anksto nežino, kad „nieko iš to nebus“. (141)

*

Netikiu būsima „geresne“ žmonija ir netikiu, kad ji kada nors būna geresnė ar blogesnė — ji visada vienoda. Bet tam tikrais laikotarpiais iš žmonių prasiveržia demoniškumas, ir tai vyksta ne tik slapta tarp nusikaltėlių bei psichopatų, bet kartais — atvirai ir plačiu mastu; tasai demoniškumas lemia politiką ir patraukia ištisas tautas. (142)

*

Kiek daug iš 1870–ųjų, 1914–ųjų ir 1939–ųjų metų karų galėtų pasimokyti tiek nugalėtojai, tiek nugalėtieji! Bet pasimokyti, regis, nesiseka nei pačioms tautoms, nei jų vadovaujančiam sluoksniui, o tik negausiai ir nieko nelemiančiai

intelektualų grupei. Nors ši maža ir neįtakinga grupė formuoja suvokimą ir nustato tiesas, bet šios visada prasiskverbia į minią tik šūkių iškreipta forma, be to, viena generacija per vėlai. Regis, taip yra todėl, kad nusiminimas turbūt yra tikroji ir teisėta suvokiančiųjų, o beatodairiškumas ir aklystė — „tautų" laikysena. Tačiau atrodo, kad už faktų ir manifestų yra tikresnė ir patvaresnė tikrovė, prie kurios intuityviai bando priartėti mūsų filosofijos bei religijos ir dėl kurios vis dėlto verta gyventi. (143)

*

Kinai, kurie juk yra nuostabiai protinga tauta, tūkstančius metų išlaikė šventinį paprotį: jie kiekvieną viešą įvykį, pavyzdžiui, vyriausybės pasikeitimus, revoliucijas, pergales, badmečius ir t.t. oficialiai pripažįsta tik tada, kai nuo paties įvykio praeina dvidešimt penkeri metai. Mat, kaip sako patys kinai, nors revoliucija ar bankrotas iš tiesų vyksta šiandien, bet norint jį suprasti, pažinti priežastis ir galbūt ateityje tapti protingesniems, reikia vertinti jį po dvidešimt penkerių metų, nes tūkstantmetė patirtis rodo, jog dvidešimt penkeri metai kaip tik yra tas laikas, kurio reikia, kad aiškiai pasirodytų gerų ar blogų priežasčių, papročių ir t.t. rezultatai. (144)

*

Po dvidešimt penkių metų paprasto žmogiškumo mintims geranoriai pritars daug nesipriešin-

dami, tik tuo tarpu jau bus pažengusi ir pasaulio istorija, todėl didelė dalis žmonių visada būna už tai, kaip reikėjo mąstyti ir elgtis prieš dvidešimt penkerius metus. (145)

*

Nežinau, ar pasaulis kada nors buvo patobulintas, ar jis ne visada ir amžinai būna vienodai geras ir vienodai blogas. Žinau tik viena: jei kada nors pasaulis buvo žmonių patobulintas ir tapo turtingesnis, gyvesnis, linksmesnis, pavojingesnis ar juokingesnis, tai jis tapo toks ne gerintojų, o tų tikrų „egoistų" dėka, kurie neturi nei siekių, nei jokių tikslų, kuriems pakanka tik gyventi ir būti pačiais savimi. (146)

*

Demokratija ir monarchija, federalinė valstybė ar valstybių sąjunga mums turi vienodą vertę, nes mes klausiame tik *kaip*, o ne *kas*. Ir kai pamišėlis, turėdamas kuo nuoširdžiausius ketinimus, iškrečia ką nors visiškai beprotiško, jis mums mielesnis už visus profesorius, kurie galbūt kaip tik dabar vėl prisitaiko prie naujo režimo taip pat lanksčiai, kaip anksčiau lankstėsi prieš kunigaikščius ir altorius. Mes besąlygiškai pritariame „visų vertybių perkainojimui", bet šis perkainojimas turi vykti ne kur kitur, o tik mūsų pačių širdyse. (147)

Jei aš šiandien sąmoningiau nei kada nors esu vienišius ir „svajotojas“, aš sąmoningai toks esu, ir tai man ne tik prakeiksmas, bet ir tarnystė. Žinoma, aš taip pat savaip suprantu bendrystę ir socialumą. Per metus gaunu daug tūkstančių laiškų, visus iš jaunų žmonių, daugiausia neturinčių nė dvidešimt penkerių metų, o daugelis ir patys mane aplanko. Tai beveik be išimties gabūs arba problemiški jaunuoliai, skirti didesnei nei vidutinė individualizacijai, sugluminti pasaulyje egzistuojančių normų ir etikečių klijavimo. Kai kurie iš jų yra liguisti, kai kurie — tokie šaunūs, kad jais remiasi visas mano tikėjimas tolesniu vokiečių dvasios gyvavimu. Šiam nedaugeliui, iš dalies esančių pavojuje, bet gyvybingų jaunų sielų aš nesu nei nuodėmklausys, nei gydytojas, — tokiam darbui man trūksta ir autoriteto, ir tikro noro. Bet kiekvieną atskirą žmogų, kiek užtenka mano įsijautimo, aš stiprinu, stengdamasis jam parodyti, kas jį skiria nuo nusistovėjusių normų. (148)

*

Mums galima tik viena politika — tikėjimas. Žinoma, bolševikai ir patriotai taip pat remiasi savo tikėjimo šventumu. Bet jie pasisavina paveldėtas ir pagedusias politinės valdžios priemones bei ginklus, kurių mes atsisakome. (149)

Kiekviena laikysena mane domina štai kuo: arba žmogus „politiškas" ir tiki politikos. priemonėmis, kurių paskutinė ir stipriausia visada yra patrankos, arba — priešingai, politika jis netiki ir yra linkęs savo gyvenimo bei mąstymo centru laikyti Dievą, kuris yra pakilęs virš laiko, neturi nieko bendro su aktualumu, ir suprantamas ne kaip pasaulėžiūra, o kaip tarnystė ir auka. Mano požiūris Jums nėra diskutuotinas, nėra jis toks ir man, nes tai — ne pasirinkimas, o likimas. Ar aš dėl to „teisus" — spręsti ne man. Mano galva, niekas nėra teisus, o viena kitai prieštaraujančių nuomonių ir įsitikinimų kovos nėra protingos, taigi iš esmės jų būtų galima išvengti, bet jos vyksta, jos neišvengiamos ir tragiškos. Man visai vis tiek, ar patrankoms vadovauja Hitleris ar Trockis, ar dar kas nors — na ir tegu, jei jis nuoširdžiai tiki, kad jo darbas prasmingas; pasaulio tie žmonės nepakeis ir nepatobulins, nes toli gražu ne jie čia viską lemia. (150)

*

Kad taika būtų geriau už karą, o kuriamasis darbas geriau už ginklavimąsi ir kad, tarkim, Šveicarijos pavyzdžiu federaciniais pagrindais sukurta sąjunga galėtų sudaryti taikią Europą, — dėl to aš sutinku ne tik su Jumis, bet ir su dauguma šiandieninių valstybės veikėjų. Bet kaip reiktų įgyvendinti šiuos norus, t.y. kaip būtų

galima įtikinti ar priversti tautas daryti tai, kas gera ir pageidautina — šito nenutuokia nei valdantieji, nei Jūs, nei aš. Kai Jūs sakote: „Jei tik politikas mokėtų genialiai sujungti Bethoveno *Agnus Dei* dvasią su politinėmis būtinybėmis", tai tas pats, jei kas nors sakytų: „Tereikia Šiaurės ašigalyje pakelti temperatūrą dvidešimt penkiais laipsniais, o prie pusiaujo atitinkamai sumažinti, ir žmonijai būtų padėta". Per savo ilgą gyvenimą vis turėdavau reikalų su žmonėmis, kurie rašydavo privačius laiškus politikams ir įžymybėms taip mėgindami paveikti pasaulį. Kiekvienas jų aiškiai supranta, ką reikėtų daryti, bet nė vienas nežino kaip, ir kiekvienas palengvina sau širdį suversdamas atsakomybę savo laiškų adresatams dėl to, kad išgelbėjimo vis dar nėra. (151)

*

Ar kas nors yra tapęs toks budrus, kad pamatytų, kas dar laukia pasaulio? Kaip toks žmogus tada elgiasi? Jis rašo Tomui Manui arba Hamarskjoldui, arba Hesei, kurį nori pasiųsti pas Neru? Tik pas ką Hesė privalo pasiųsti Neru? Pas Eizenhauerį, pas rusus, ar pas kitus generolus, kurie valdo pasaulį? Ar jūs tikrai tikite, kad... Eizenhaueris, rusai, Adenaueris, ar kas nors kitas klausytų Neru žodžių? Ar tikite, kad jam rūpėtų kas nors kita, o ne vien savoji partija ir politika? Pasaulio sąžinė neturi adreso, o visi valdantieji

nėra jos atstovai. Jie juokiasi iš visų mokslo ir literatūros žmonių gražių kreipimųsi, ir po kiekvieno tokio raginimo „intelektualų“ bejėgiškumas tampa dar akivaizdesnis, o jų žodžiai — dar nereikšmingesni. (152)

*

Šiaip ar taip, tarptautinio rašytojų susivienijimo įtaka bus labai menka. Literatūra tų šalių ir tautų, kurios įstengtų esmingai paveikti pasaulio istoriją, jau seniai neturi tikros galios. Ten viešoji nuomonė formuojama ne geriausiųjų protų ir charakterių, bet primetama autoritariškai. Kadangi paprastą rašytoją, nors jo vardas ir būtų garsus, tos jėgos gali visaip išnaudoti ir skriausti, kadangi totalitarinėse sistemose ir valstybėse neleidžiama laisvai reikšti savo nuomonės, tai bent kiek subrendęs skaitytojas nepatikliai žiūrės į tokio autoriaus reiškiamus įsitikinimus. Todėl netrukus akylesnis skaitytojas daugiau ar mažiau pasitikės tik tokiais rašytojais, kurie numoja ranka į saugumą, kurį jie įgytų priklausydami partijai, tarnauja tik tiesai ir nori klausyti vien savo sąžinės balso, net jei iškilus reikalui tektų kai ką paaukoti. Į juos pasaulio sąžinė galbūt šiek tiek įsiklausys, ir niekas negalės jų įtarti prisidėjus prie didžiųjų jėgos struktūrų formavimo ar turėjus iš jų naudos.

Gali būti, kad jau matyti pirmieji tokios mažos, internacionalinės ir nepartinės dvasinės bendrijos

atsiradimo požymiai. Net jei tokioje bendrijoje bus tik dešimt, penki, trys vyrai arba moterys, jos moralinė vertė būtų didesnė nei susivienijimas tūkstančio intelektualų, apsikarsčiusių kokiais nors partiniais ženkleliais. (153)

*

Kad jau patys poetai vadina save „intelektualais“! Ar galima dar klaidingiau suvokti save patį ir suprasti bei įvardyti savo užduotį?.. Ir štai jie atėję pareikalavo politizuoti poetą! Tarsi pastarieji būtų kalti, kad iki šiol per mažai dalyvavo politikoje, kad per mažai kvaršino galvą dėl piliečių, įstatymų, rinkos, ir dėl vadinamosios tikrovės! Dieve mano, juk kaip tik ši prėska tikrovė buvo jų pasaulis ir prieglobstis, jie seniai vengė daryti tai, kam poetas ir gyvena pasaulyje. Todėl šie žmonės, kalbėdami viešai, save vadino ne poetais, o „intelektualais“; panašiai būtų, jei mylintysis pasivadintų „širdies akcijų makleriu“. Ir todėl dabar, kai viskas pakrypo į bloga ir jų automobilis visiškai suklero, jiems kilo noras politizuotis. Jei tik mūsų pakaktų, manė jie, sudaryti didelei sąjungai, turėti savo atstovų Reichstage ir šitaip dvasią iškelti kaip politinį objektą greta pramonės bei ūkio, tuomet jau būtų nemažai laimėta.

Kai tik poetas įsitraukdavo į politinę veiklą, jis pamiršdavo savo, kaip žmogiškojo pranašo, pa-

reigas, liaudavosi tarnavęs idealui ir kišdavo nosį į jam nederančius praktikų reikalus, praktikų, kurie rinkimų ir panašiomis reformomis tariasi skatiną pažangą, o iš tikro nuo intelektualų pareikštų minčių juos skiria šimtmečiai, ir pastarųjų mintis bei nuojautas jie teįstengia įgyvendinti tik menkute dalimi. (154)

*

Nuostabą kelia tai, kad mūsų demokratijos ir dvasingumo klestėjimo laikais nesutiksi normalaus žmogaus, kuris turi tokią ar anokią savybę ir kurio mąstyme esti ta ar kita Kanto įvesta kategorija, bet tarp neįdomių normalių žmonių kartais pasitaiko ir ypatingų, kurie dažnai būna dar ir patologiški, tačiau jiems duota galimybė pasakyti tiesą, konstatuoti, kad gyvenimo vyksmas nepermaldaujamas, o pavienio žmogaus likimas turi simbolinę reikšmę bendrajai būčiai. (155)

*

Tam tikrus dalykus be galo sunku perteikti žodžiais, o vis dėlto juos būtina žmogui atskleisti; pati tų dalykų egzistencija nei tikėtina, nei įrodoma, tačiau kaip tik todėl, kad romūs ir sąžiningi žmonės juos laiko realiais ir atitinkamai elgiasi, tie dalykai per žingsnį priartėja prie būties ir galimybės atsirasti. (156)

VISUOMENĖ IR INDIVIDAS

Kuo arčiau vienas kito būna žmonės, tuo sunkiau vienas kitą pažįsta. (157)

*

Daug pastangų dedama studijuojant tai, kas skiria žmones, tautas ir laikus vienus nuo kitų. Vėl atkreipkime dėmesį ir į tai, kas visus žmones vienija. (158)

*

Sakote, kad ieškoti savojo Aš yra ne taip svarbu, kaip rasti tinkamą santykį su kitu. Bet tai visai nėra du skirtingi dalykai. Kas ieško to tikrojo Aš, tas sykiu ieško pagrindinės gyvenimo normos, nes visų žmonių vidinis Aš vienodas. Tai yra Dievas, tai — „prasmė". Todėl bramanas kiekvienai svetimai būtybei taria: *tat tvam asi = tai esi tu!* Jis žino, kad negali kenkti nė vienai kitai būtybei nepakenkdamas sau ir kad egoizmas neturi prasmės. (159)

*

Kai bent kiek ilgiau stebime savo subjektyvųjį, empirinį ir individualųjį Aš, jis pasirodo esąs labai kintantis, įnoringas, labai priklausomas nuo išorės ir jautrus įtakoms... Bet tada pasireiškia kitas Aš, pasislėpęs pirmame Aš ir su juo sumišęs, bet jokiu būdu su juo nesupainiotinas. Šis

antrasis, aukštasis ir šventasis Aš (indų atmanas, kurį jie prilygina Brahmai) yra ne asmeniškas, tai yra mūsų dalyvavimas Dieve, gyvenime, visumoje, beasmeniškume ir anapus asmeniškumo. Užsiimti šiuo Aš ir juo sekti, be abejo, apsimoka. Tačiau tai sunku, šis amžinasis Aš yra tykus ir kantrus, tuo tarpu kitas Aš yra toks įžūlus ir nekantrus. (160)

*

„Nežudyk!“ — tai nėra sustabarėjęs pamokančio „altruizmo“ priesakas. Altruizmas — kažkas, ko nėra gamtoje. Ir „nežudyk“ nereiškia: tu neturi sukelti kitam skausmo! Tai reiškia: tu neturi iš savęs atimti kito, neturi kenkti sau pačiam! Kitas juk nėra svetimasis, jis nėra kažkas tolima, kažkas, kas nesusiję su tavimi, ir egzistuoja tik sau. Visa pasaulyje, visi tūkstančiai „kitų“, man juk egzistuoja tik tada, kai aš juos matau, jaučiu, palaikau su jais ryšį. Juk gyvenimas susideda vien iš santykių tarp manęs ir pasaulio, tai yra tų „kitų“. (161)

*

Iš pradžių, dar viską gaubiant nekaltumui, pamaldumas ir protingumas kovoja tarpusavyje taip, kaip kovoja vienas su kitu skirtingų polinkių vaikai.

Vėliau, tarsi priartėjus antrai pakopai, abu priešingi poliai, jau sąmoningi, kovoja su valstybinių veiksmų smarkumu, aistra ir tragiškumu.

Perėję į trečią pakopą kovotojai, išaugdami iš svetimumo ir vienas kitam padėdami, pradeda pažinti vienas kitą. Jie pradeda vienas kitą mylėti, vienas kito ilgėtis. Iš čia atsiveria kelias į žmonijos galimybes, kurių įgyvendinimo žmogaus akys iki šiol dar neįžvelgė. (162)

*

Man pirmoji tikėjimo tezė yra vienovė, esanti anapus priešybių. Žinoma, aš neneigiu galimybės sudarinėti tokios schemos kaip „aktyvus“ ir „kontempliatyvus“, bet nemanau, kad gali būti naudinga apibūdinti žmones šitokia tipologija. Yra aktyvieji ir kontempliatyvieji. Bet už viso to juk slypi vienovė, ir iš tiesų gyvenimiškas bei pavyzdingas man yra tik tas, kuris savyje turi abi priešybes. Neturiu nieko prieš nenuilstantį darbininką ir kūréją, nieko negalėčiau prikišti ir savo bambą apžiūrinėjančiam atsiskyrėliui, bet jie abu man nėra įdomūs ir neatrodo esą sektini pavyzdžiai. Žmogus, kurio ieškau ir pageidauju rasti, turėtų būti gabus ir bendrystei, ir vienatvei, tiek darbui, tiek pasinėrimui į save. Ir jei savo raštuose, kaip regis, pirmenybę teikiu mąsliam, o ne veikliam gyvenimui, tai turbūt todėl, jog matau mūsų šiandieniniame pasaulyje daug aktyvių, stropių, energingų, bet negabių kontempliacijai žmonių. (163)

Sunkiai išsiugdoma atsidavimo palaima, nereiklumo laimė, paslaugaus bendradarbiavimo džiaugsmas! Joks kitas būdas taip greitai ir užtikrintai nekreipia jūsų link gyvenimo vienovės ir šventumo pažinimo! Joks kitas būdas taip patikimai netobulina gebėjimo gyventi tikslingai ir įveikti egoizmą — ne atsisakant asmenybės, o ją labiausiai ištobulinant. (164)

*

Psichologijos požiūriu svarbiausias bet kokio „folkloro“ padarinys — žmogiškos sielos struktūros lygybė visoje žemėje. Tačiau nors šios lygybės pažinimas ir patvirtinimas, t.y. tvirtas žinojimas, kad „žmogiškumas“ egzistuoja faktiškai, o ne tik kaip utopija, yra gražus ir perspektyvus, vis dėlto didžiai džiugina ir jaudina, net teikia laimę galimybė slapta tyrinėti įvairius tautinius drabužius, mostus bei įsiklausyti į tarmes. (165)

*

Tautą aš besąlygiškai gerbiu, o jos iracionalumas man mielesnis už esamus jos racionalius sprendimus. (166)

*

Prie paprastų reikmių, apie kurias šiaip niekad nesusimąstoma, nes niekad nėra poreikio, priklauso ir tėviškė. Aš neturiu omenyje tėvynės — tai jau aukštesnė dvasinė sritis. Turiu galvoje vaizdus, kuriuos kiekvienas mūsų yra išsaugojęs iš

vaikystės kaip geriausią savo prisiminimų turtą. Jie tokie gražūs ne todėl, kad gimtinė būtinai gražesnė nei visas kitas pasaulis; jie tokie gražūs tik todėl, kad mes juos išvydome pirmiausia, su pirmuoju savo jaunų, vaikiškų akių dėkingumu ir šviežumu.

Tai ne sentimentalumas. Tikriausia, ką turime, jei nepasiekėme aukštesnių dvasingumo pakopų, yra tėviškė, o tėviške galima laikyti daug ką. Gimtinė gali būti gamtovaizdis arba sodas, arba dirbtuvė, arba varpų skambesys, arba net kvapas. Tai, apie ką kalbu, yra augimo laiko, pirmųjų, stipriausių ir švenčiausių mūsų gyvenimo įspūdžių prisiminimas. Tai ir gimtoji tarmė. Man, gyvenančiam svetimoje šalyje, kiekvienąkart sugrįžtant gimtinėn pirmasis sutiktas traukinio konduktorius švabas yra tikras rojaus paukštis!.. Sujudinamos slapčiausios sielos gelmės, tas mažas ir tikras lobis, kurį turime dar iš ankstyviausios jaunystės. Ten persipina vaizdai ir įspūdžiai, dažnai menkai vertinami, bet visa tai panašu į sotųjį tirpalą, kurio neįmanoma taip sujudinti, kad nesusidarytų kristalų. (167)

*

Visi vaikai, kol dar jie gyvena apgaubti slapties, be atvangos sieloje užsiima vieninteliu svarbiu dalyku — savimi pačiu ir mįslingu savo asmens sąryšiu su aplinkiniu pasauliu. Subrendę ieškoto-

jai ir išminčiai grįžta prie šio užsiėmimo, bet daugelis žmonių tai pamiršta. Dauguma dar labai anksti suvis palieka šį vidinį tikros svarbos pasaulį ir visą likusį gyvenimą murkdosi apgaubti įvairių neaiškių rūpesčių, norų ir tikslų, kurie nepriklauso sielos gelmei ir neveda į patį vidų bei namus. (168)

*

Jei kada nors atsitiktų, kad žmogaus gyvenimas būtų užrašytas nuo pradžios iki galo, su visais įsišaknijimais, atsirastų turiningas, kaip visa pasaulio istorija, epas. (169)

*

Mano užduotis yra perteikti ne tai, kas objektyviai geriausia, bet kiek įmanoma grynesnę ir nuoširdesnę savo savastį. (170)

*

Tylėti apie tai, apie ką visi plepa, be jokio priešiškumo šypteleti dėl pačių žmonių ir jų įpročių, neigiamus pasaulio meilės ypatumus nurungti teigiamomis kasdienės, tylios privataus gyvenimo meilės ypatybėmis, nurungti pasitelkus dar didesnę ištikimybę darbui, dar didesnę kantrybę, atsisakius pigaus keršto už pašaipą ir kritiką, — štai kiek daug kelių, kuriais galime eiti. (171)

*

Jūs neturėtumėte klausti: „Ar mano gyvenimo būdas ir požiūris į patį gyvenimą yra teisingas?“,

nes į šį klausimą atsakyti negalima. Kiekvienas gyvenimo būdas yra toks pat teisingas, kaip ir bet kuris kitas, kiekvienas iš jų — dalelė gyvenimo. Veikiau turėtumėte klausti: „Kadangi aš esu toks, koks esu, kadangi turiu štai tokius poreikius ir problemas, kurių daugelis tariamai išvengė, tai ką turiu daryti, kad vis dėlto ištverčiau gyvenimą ir išgaučiau iš jo kiek įmanoma daugiau gero ir gražaus?“ O atsakymas, jeigu Jūs tikrai klausotės vidinio balso, bus maždaug toks: „Kadangi tu dabar jau toks esi, tai neturi nei pavydėti kitiems dėl jų kitoniškumo, nei jų niekinti, ir neprivalai nerimauti dėl savo esybės „tinkamumo“, tik turi priimti savo sielą ir jos poreikius taip, kaip ir savo kūną, savo vardą, savo kilmę. Turi ją priimti kaip duotybę, kaip neišvengiamybę, kuriai reikia pritarti ir už kurią reikia atsakyti, net jei priešintųsi visas pasaulis.“ (172)

*

Tautos pasveikimas, atsivertimas, susimąstymas ir atgimimas vyksta ne paviršiuje ir ne miniose, bet tyloje ir slaptoje esančiame individe. (173)

*

Kuo sparčiau didės žmonija ir kuo daugiau turės techninių priemonių, tuo labiau ji lėkštės ir taps unifikuotu kolektyvu. Žmonijai kaip masei gyvenimo užduotis tėra kuo sklandžiau prisiderinti prie visumos ir joje ištirpti, šitaip iki minimumo sumažinus asmeninę atsakomybę.

Mes, tie kiti, visada tik saujelė pašauktų asmeniniam, individualiam gyvenimui, pranokstame masę subtilesniais jausmais ir didesniu sugebėjimu mąstyti, ir šie gabumai gali padaryti mus labai laimingus. Mes matome, girdime, mąstome nuovokiau ir esame imlesni niuansams, bet gyvename vieniši bei baimindamiesi. Turime atsisakyti neįpareigojančios minios laimės. Kiekvienas iš mūsų turi aiškintis savo gabumus, galimybes ir ypatybes, o savo gyvenimą paversti nuolatiniu būties tobulinimu ir tapsmu pačiu savimi. Kai taip gyvename, tada sykiu tarnaujame ir žmonijai, nes visos kultūros vertybės (religija, menas, poezija, filosofija ir t.t.) atsiranda kaip tik šitaip. Todėl „individualizmas", kuris yra dažnai juodinamas, pasitarnauja bendrijai ir netenka egoizmo dėmės. (174)

*

Kas yra labiau individualizavęsis, turi suprasti, kad gyvenimas yra kova tarp aukojimosi ir užsispyrimo, tarp bendruomenės pripažinimo ir asmenybės išsigelbėjimo. (175)

*

Mano patyrimas rodo, kad pikčiausias žmonių priešas ir tvirkintojas — tai tingėjimas mąstyti ir ramybės poreikio skatinamas veržimasis į kolektyvą ir bendrijas, turinčias absoliučiai tvirtą dogmatiką, nesvarbu, ar ši būtų religinė, ar politinė. (176)

Žmogus žemėje išsikovojo valdžią, bet jis nėra geras valdytojas. Todėl pabudusieji ir geranoriai vis tiek turi eiti savo keliu: ne mokyti ir pamokslauti, bet patys stengtis gyventi prasmingai. (177)

*

„Didvyris“ nėra paklusnus, šaunus pilietis ir pareigų vykdytojas. Didvyriškas gali būti tik pavienis žmogus, kuriam „jo paties prasmė“, jo taurus, natūralus užsispyrimas yra tapę jo likimu. Novalis yra pasakęs: „Likimas ir charakteris yra vienos sąvokos pavadinimai“. Bet didvyris yra tik tas, kuris išdrįsta turėti savo likimą. (178)

*

Visą gyvenimą esu individualumo bei asmenybės gynėjas ir netikiu, kad yra bendri dėsniai, kuriais būtų pasitarnaujama individui. Priešingai, — įstatymai ir receptai yra skirti ne individui, bet daugeliui, bandoms, tautoms ir kolektyvams. Tikroms asmenybėms žemėje sunkiau, bet ir gražiau, jos naudojasi ne bandos apsauga, o savo fantazijos džiaugsmais, ir, kai ištveria jaunystės metus, turi imtis labai didelės atsakomybės. (179)

*

Šiandien atrodo, kad mes, dvasingieji, visi esame pernelyg individualizuoti ir nerandame sąlyčio su laiku bei tauta, tuo tarpu miniai ir vidutiniškumui šiandien tos individualizacijos trūksta. Su šia

buka, į bandą besiburiančia žmonijos dalimi mes, žinoma, nenorime turėti nieko bendra. Tuo labiau mums reikia nepalikti likimo valiai vienas kito. (180)

*

Minios žmogus man yra svetimas ir didžiai įtartinas. Ir kaip šita minia pasikeitė nuo mano jaunystės laikų, kai ji dar turėjo stabdžius bei tam tikrus saitus ir sugebėjo valdytis, kuo ji tapo — jūs matėte pradedant 1914–aisiais. Kai kalbama apie žmones, labiausiai man patinka galimybės, kurias turi vienas ar kitas individas. Mintis, kad poryt žmonijos gali nebūti, man nė kiek nebaisi. Tačiau man tikriausiai būtų labai skaudu sužinoti, kad ateityje jau nebus Gėtės, Mėrikės, Tolstojaus arba Čechovo, Renuaro arba Sezano, ir nebebus žmonių, kurie sugeba džiaugtis ar liūdėti dėl Bethoveno, Bacho ar Helderlyno. (181)

*

Kadangi mano kaip autoriaus visa darbo prasmė — ginti individualumą nuo „normalumo“ ir sunorminimo, tai troškimą prisitaikyti prie daugelio ir sutapti su kasdienybe laikau neįvykdomu. Vieniša ir iš kitų išsiskirianti asmenybė su sunormintu gyvenimu gali tik formaliai susibičiuliauti. Todėl geriau yra ieškoti kitos draugijos ir ja rūpintis; ir ieškoti jos reikia tarp tų, kurie jums artimi: tarp poetų, mąstytojų, vienišių, o jei

ir čia nepasiseka, bent jau turime pakaitalą, turtingą ir niekad visiškai nenuviliantį, — amžiną bendruomenę į mus panašių, kurie visais laikais, visose tautose ir visomis kalbomis įsiamžino knygomis, samprotavimais, meno kūriniais.

Bandymai kartu su visais gyventi tariamai „tikrą“ ir normalų visų gyvenimą, be abejo, nėra beverčiai. Bet galiausiai jie vis tiek mus nuveda į pasaulį, su kurio vertybėmis ir masteliais giliai širdyje mes nesutinkame, ir visi mūsų laimėjimai subyra mums rankose.

O be mąstytojų bei poetų mums dar prieinama ir gamta, tas sutartinis plevenimas pasaulyje, kuriame nėra konvencijų ir kuris atviras vien tam, kuris iš tikro sugeba atsiduoti ir stebėti. Mat tokia gamta, kokia mėgaujasi sekmadieninės iškylos ar kolektyvinių kelionių dalyvis, tėra šmėkla. (182)

*

Būtent miestiečiai, tie, kurie dirba protinį darbą, ir tie, kurių nervai nuolat įtempti, žodžiu, išskirtinės natūros žmonės puikiai jaučiasi intelektinę veiklą pakeitę fizine. Jie gali neįtikėtinai daug iškęsti, ir kartais atrodo, kad labiau diferencijuoto charakterio nervingasis žmogus ištveria daugiau ir lengviau suvaldo padėtį negu „nesugadintas“ naivusis. (183)

Išmanančiųjų visada tik keletas. Bet miniõs, kuri juos apsupa ir paslepia, jiems tikriausiai reikia taip pat, kaip ir minioms reikia jų. (184)

*

Švelniai liesti ir tausoti kitą gali tik tas, kuriam pačiam reikia šio švelnaus prisilietimo. (185)

*

Liaujiesi teisti ir kritikuoti kitus, kai pats suvoki esąs pilnas abejonių. (186)

*

Nekęsdami kokio nors žmogaus, mes jame nekenčiame kažko, kas tūno mumyse pačiuose. Tai, ko nėra mumyse pačiuose, mūsų nejaudina. (187)

*

Mes galime vienas kitą suprasti, tačiau paaiškinti galime tik save. (188)

*

Joks žmogus nesupras, ką jaučia kitas, jei pats tokio jausmo nepatyrė. (189)

*

Pasaulis šaukiasi tiesos, naujų teisėsaugos principų, naujų įstatymų, naujų visuomeninių tendencijų ir naujų galimybių gyventi sukrėstai žmonijai. Bet jei naujų tiesų ir įstatymų atsiradimą lems technologijos ir išorinio pasaulio reikmės, tai jie bus tokia pat fikcija, kaip ir senieji, kuriuos nustatė valstybė ir karas. Jie turi išaugti iš savęs pažinimo. O pažinti save galima tik vienu būdu:

įsiklausius į savo širdį. Žlugus seniesiems idealams neturime numoti ranka į mus apėmusį jausmų chaosą, šią savo būseną privalome pažinti ir išsiaiškinti jos esmę bei atsiradimo priežastį. (190)

*

Asmenybė randasi iš dviejų priešingų jėgų: veržimosi į asmeninį gyvenimą ir aplinkos reikalavimo prisitaikyti. Nė viena neatsiranda be krizinių išgyvenimų. (191)

*

Vienatvė yra nepriklausomybė. (192)

*

Žmogus bijo tik tada, kai nesutaria pats su savimi. (193)

*

Kai ko nors bijai, esi linkęs leistis, kad tave valdytų tavo baimės objektas. (194)

*

Kiekvienas žmogus yra pasaulio šerdis, apie kiekvieną pasaulis atrodo noriai besisukąs, ir kiekvienas žmogus bei kiekviena žmogaus gyvenimo diena yra pasaulio istorijos paskutinis ir aukščiausias taškas: už jo — praėję ir užmarštin nugrimzdę tūkstantmečiai bei tautos, prieš jį nėra nieko, tik akimirka. Dabarties viršūnei, regis, tarnauja visa milžiniška praeitis. Kiekvieną bandymą išsklaidyti iliuziją, esą jis yra centrinis taš-

kas ir stovi ant kranto, tuo tarpu kiti nunešami srovės, primityvus žmogus suvokia kaip grėsmę. Todėl jis nenori būti pažadintas ir pamokytas, dvasia jam atrodo priešiška ir verta neapykantos; paklusdamas savo instinktui, įnirtęs jis nusisuka nuo išgyvenančių praregėjimą ir aiškiaregių, nuo problematiškųjų ir genijų, nuo pranašų ir apsėstųjų. (195)

*

Kai išskirtinių talentų ir subtilios jausenos žmonėms nušvinta jų daugialypiškumo nuojauta, kai jie, kaip ir kiekvienas genijus, išsivaduoja iš asmenybiškumo rėmų ir pasijunta esą sudaryti iš daugelio dalių, daugelio Aš sąjungos, tereikia jiems tai pareikšti, ir minia tuoj pat juos uždaro, kviečiasi į pagalbą mokslą, konstatuoja šizofreniją ir sergsti žmoniją nuo to, kad jai netektų iš šių nelaimingųjų lūpų girdėti tiesos šauksmo. (196)

*

Kas yra didinga arba menka, svarbu ar nesvarbu? Psichiatrai nustato psichikos sutrikimus žmogui, kuris jautriai ir ūmiai reaguoja į menkus trikdžius, suerzinimus ir jo savigarbos įžeidimus, o juk tas pats žmogus galbūt ramiai pakelia kančias ir sukrėtimus, kurie daugumai atrodo labai baisūs. Tuo tarpu sveiku ir normaliu laikomas žmogus, kuriam nuolat galima lipti ant nuospaudų

jam to nė nepastebint, kuris nemurmėdamas ir nesiskųsdamas ištveria skurdžiausią muziką, apgailėtiniausią architektūrą ir labiausiai užterštą orą, bet kuris tranko kumščiu į stalą ir velniuojasi, vos tik pralošia kortomis kelis grašius. Užeigose labai dažnai esu girdėjęs, kaip geros reputacijos piliečiai, kurie laikomi normaliais ir gerbiamais, dėl prakištos partijos, kai, jų manymu, dėl pralošimo reikia kaltinti partnerį, taip fanatiškai, šiurkščiai, taip kiauliškai keikiasi ir siunta, kad nesitverdavau noru prašyti artimiausio gydytojo paguldyti tuos nelaimėlius į ligoninę. Mat yra įvairių mastelių, kuriuos galima taikyti visiems; bet man niekaip nepavyksta kurį nors iš jų, — nesvarbu, ar mokslinį, ar šiandieninės viešosios moralės mastelį, laikyti kilniu. (197)

*

Kiekviena žmonių formacija ir kultūra, kiekviena civilizacija ir santvarka grindžiama susitarimu: pagal tą susitarimą kai kas leidžiama, o kai kas draudžiama. Žmogus, esantis pakeliui tarp gyvulio ir tolimos žmonių ateities, nuolat turi daug, be galo daug ką savyje nuslopinti, paslėpti ir paneigti, kad būtų padorus pilietis ir gebėtų elgtis taip, kaip dera visuomenėje. Žmogus yra persmelktas gyvuliškumo bei pirmykščio pasaulio, kupinas didžiulių, sunkiai pažabojamų, gy-

vuliškų, baisių savanaudiškų instinktų ir troškimų. Visi šie pavojingi polinkiai — su mumis, visada su mumis, bet kultūra, susitarimas, civilizacija juos paslėpė, jie nerodomi; nuo vaikystės žmogus yra išmokęs šiuos instinktus slėpti ir neigti. Bet kiekvienas šių instinktų kada nors vėl pasirodo dienos šviesoje. Kiekvienas egzistuoja ir toliau, nė vienas nėra sunaikintas, nė vienas nėra galutinai ir amžinai pakeistas bei sutaurintas. Ir kiekvienas iš šių instinktų pats savaime yra geras, nė kiek ne blogesnis už kitus, tik kiekvienas laikmetis ir kultūra turi polinkių, kurių bijo labiau už kitus, kuriuos labiau smerkia. Kai šie instinktai vėl nubunda — kaip neišlaisvintos, tik šiaip taip išoriškai sutvardytos gamtos jėgos, kai šie gyvuliai vėl subruzda ir subaubia su ilgai slopintų ir botagu plaktų vergų skundu bei savo prigimtiniu įkarščiu, tada atsiranda karamazovai. Kai kultūra — vienas žmogaus prijaukinimo bandymų — nusilpsta ir susvyruoja, tada didelė dalis žmonių tampa keisti, isteriški, turi keistų geidulių, panėši į jaunuolius brendimo metu ar nėščias moteris. Sieloje nubunda polinkiai, kurie neturi pavadinimo, kuriuos pagal seną kultūrą ir moralę tenka vadinti blogais, bet kurie gali prabilti tokiu stipriu, natūraliu ir nekaltu balsu, kad bet koks gėris ir blogis tampa abejotinas, ir susvyruoja bet koks įstatymas. (198)

Savo jausmų ir veiksmų „užmojį“ bei pasekmes numano tik geros valios ir tvirtų įsitikinimų žmonės, kurie tiki gyvenimu ir nežengia nė vieno žingsnio, kuriam ryt ar poryt negalės pritarti. Neturiu laimės jiems priklausyti ir jaučiu bei veikiu kaip tas, kuris netiki rytdiena ir kiekvieną dieną laiko paskutine. (199)

*

Normalieji, kaip man atrodė, buvo čia tam, kad išlaikytų ir įtvirtintų surastą gyvensenos, rasės ir prigimties formą, kad garantuotų paspirtį ir gyvenimui reikalingas atsargas. O fantastai gyveno čia tam, kad leistų reikštis savo vaizduotei ir svajotų apie niekad nemanytus dalykus, kad galbūt kada nors iš žuvies išsivystytų žinduolis, o iš beždžionės — žmogbeždžionė. (200)

*

Kieno asmenybė sunkiai kovodama atsikrato savo šaknų, tas nėra linkęs lengva ranka paaukoti savo sunkiai iškovotą laisvę ir atsakomybę kokiai nors schemai, programai, mokyklai, krypčiai ar klikai. (201)

*

„Žmonija“, t.y. žmonių dauguma, nuolat buvo prieš tuos, kurie nori gero, nes minia nėra nei gera, nei bloga, ji pirmiausia yra inertiška ir labiau už viską nekenčia visų jos sąžinę kirbinančių raginimų. Evoliucionuoti į ką nors aukštesnio, įveikti egoizmą ir tingumą visada pavyksta

tik atskiriems asmenims, tik jokiu būdu ne daugumai. (202)

*

Kovoje prieš natūralius instinktus tik atskiras žmogus gali pasiekti neįmanomų dalykų. Bendruomenė ir liaudis to negali, nes į tokius dalykus ji linkusi žiūrėti labai praktiškai, nori daryti nuolaidas ir prisiderinti. (203)

*

Aš esu patyręs štai ką: dar niekad nebuvau apspjaudytas ir užpultas dėl kokių nors kvailų ar beverčių dalykų, bet mane nušvilpdavo kaskart, kai būdavau ką nors pasiekęs ar pareikšdavau kokį įsitikinimą, kuris vėliau pasirodydavo buvęs teisingas. (204)

*

Minia labiausiai erzinama tada, kai kas nors ją verčia pakeisti nuomonę. (205)

*

Niekad, net blogiausią valandą, nelinkėčiau vieno: tarpinės būsenos tarp gėrio ir blogio, tokio drungno, pakenčiamo vidurio. Ne, geriau lazdos perlenkimas, geriau dar baisesnė kančia, bet kaip tik todėl — dar spindulingesnės laimingosios akimirkos! (206)

*

Kas neprisiderina prie pasaulio, gali surasti save. Kas prisiderina prie pasaulio, savęs niekad neranda, ir vis dėlto tampa valstybės tarybos nariu. (207)

Iš visų jėgų ieškokite Jums tinkamos gyvenimo formos, net jei dėl to pražiopsotumėt visas „pareigas“. Didelė dalis, jei ne visas pareigų kilnumas, atsiranda tada, kai pritrūksta drąsos kovoti už privatų gyvenimą. (208)

*

Laikyti savaime suprantamu rimtą požiūrį į didžius dalykus ir nerimtą į mažus — kiekvieno pradžia. Bet koks puvimas prasideda tada, kai vertinama žmonija, bet kankinami jos pasiuntiniai, kai manoma, jog tėvynė, bažnyčia arba partija yra šventos, o savo dienos darbas atliekamas blogai ir aplaidžiai. Čia galima pritaikyti tik vieną auklėjimo priemonę: pirmiausia save ir kitus reikia išmokyti nuošalyje palikti visus vadinamuosius rimtus ir šventus dalykus, tokius kaip pažiūros, pasaulėžiūra, patriotizmas, ir visu rimtumu imtis mažų ir pačių mažiausių dalykų, to, ką būtina atlikti šiandien. (209)

*

Mes, intelektualai, nepaisant visų suvaržymų ir normavimų, turime pratintis diferencijuoti; o ne apibendrinti. (210)

*

Kas pernelyg mėgsta patogumą, kad pats galvotų ir būtų pats sau teisėju, būtent tas ir paklūsta esantiems draudimams. Jam tai nesunku. (211)

Nežinau, kas yra gera ir kas bloga, šios kategorijos man atrodo vis miglotesnės. Žmogus geras, kai tarp jo instinktų ir sąmoningo gyvenimo viešpatauja dermė, kitais atvejais jis yra piktas ir pavojingas. (212)

*

Kiekvienas mūsų turi pats sau atrasti, kas leidžiama ir kas draudžiama, — draudžiama jam. Galima niekad nedaryti nieko draudžiamo ir vis tiek būti dideliu niekšu. (213)

*

Žodis „nusikaltėlis" sakomas turint galvoje, kad kas nors daro tai, ką kiti jam uždraudė. (214)

*

Žmogui, kuris asmeniniame gyvenime neturi teisės nė trupučio peržengti nusistovėjusių papročių, dėl bendruomenės, tautos ir tėvynės leidžiama daryti viską, net ir griežčiausiai draudžiamus ir siaubingiausius dalykus, ir kiekvienas, šiaip jau smerktinas, poelgis čia tampa pareiga bei didvyriškumu. (215)

*

Kai girdžiu ir skaitau apie kokį nors nusikaltimą, dažnai jaučiu, kad atitinkamai susiklosčius aplinkybėms nebūčiau galėjęs susivilioti ir pasielgti taip pat. Žmogus nėra nei geras, nei blogas, jis yra pajėgus pasirinkti abu kelius, ir jau neblogai, jei jo sąmonė ir valia linksta į gėrį; bet ir

tada giliai žmogaus sieloje tebegyvuoja visi pirminiai instinktai, galintys jį paskatinti netikėtiems poelgiams. (216)

*

Ta pati žmonija, kuri kaip aukščiausią dorybę liaupsina klusnumą savo savavališkiems įstatymams ir reikalauja to klusnumo iš gyvųjų, vis dėlto į savo amžiną panteoną priima tik tuos, kurie pasipriešina tam reikalavimui ir geriau pasitraukia iš gyvenimo, bet neatsisako savo įsitikinimų ir savasties. (217)

*

Vadas reikalingas tam, kuris nenori pats galvoti ir imtis atsakomybės. (218)

*

Viskas priklauso nuo drąsos. Dažnai jos pritrūksta net narsiausiems, ir tada būname linkę ieškoti programų, saugumo ir garantijų. Drąsai reikia proto, bet ji nėra proto kūdikis, ji kyla iš gilesnių klodų. (219)

*

Jei žmogus jaučia poreikį pateisinti savo gyvenimą, svarbu ne objektyvūs, visų pripažinti pasiekimai, o tik tai, kad jis savo esybę ir visa, kas jam duota, savo gyvenime išreikštų kuo visapusiškiau ir gryniau.
Tūkstančiai pagundų mus nuolat vilioja iš šio kelio, bet visų didžiausioji yra toji, kuri skatina troškimą būti visai kitokiam nei esi, skatina sekti

pavyzdžiais ir idealais, kurių pasiekti neįmanoma ir net nereikia siekti. Ši pagunda, ypač traukianti gabesnius žmones, yra pavojingesnė už vulgarią paprasto egoizmo grėsmę, nes atrodo kilni ir dora. (220)

*

Gamtoje nėra nieko piktesnio, primityvesnio ir nuožmesnio kaip normalūs žmonės. (221)

*

Netikiu, kad „normaliesiems" tikrai daug lengviau. Jie tik bailesni ir ne tokie nuoširdūs. Jie nutyli savo bėdas ir trūkumus, vaizduoja esą nepažeidžiami, bet kiekvieną akimirką mes matome vieną iš jų pasikariant ar kitaip žlungant. Ne, jiems nereikia pavydėti. (222)

*

Be abejo, yra labai daug žmonių, kuriems gyvenimas klostosi lengviau ir kurie iš pažiūros ar tikrai yra „laimingesni"; tai visada yra menkai individualizavęsi žmonės, nežinantys jokių problemų. (223)

*

Ten, kur nyksta tauresnieji troškimai, nugali triušis: jis nereiklus, gerai jaučiasi ir yra be galo vislus. (224)

*

Drąsūs ir tvirto charakterio žmonės kitiems visada atrodo labai baisūs. (225)

Padorus žmogus nežengia nė žingsnio neįsigydamas priešų. (226)

*

Diskutuojant visada laimi optimistas. (227)

*

Nors „kolegos“ mielai bėga vienas pas kitą, bet retai kada sugyvena. (228)

*

Tai vėžys, kuriuo serga visas mūsų pasaulis: ant pjedestalo užkeliama savitiksle tapusi ir beveik sudievinta valstybė bei valdininkija, jau savaime linkusi išgalvoti vis naujų, niekam nereikalingų formalumų bei tarnybų, šitaip tapusi nepamainoma ir toliau gausinanti savo gretas. (229)

*

Aktuali ir tikslinga socialinė globa visur susiduria su biurokratijos, puikavimosi, garbėtroškos ir diletantiško nedalykiškumo kliūtimis bei pasipriešinimu. Gerai ir greitai įvykdyti svarbiausius dalykus be galo dažnai sutrukdo vien vietinių sąjungų ir instancijų abejingumas ar net priešiškumas arba, — dar dažniau, — kai kurių žmonių asmeniniai interesai ir tuštybė.
Kad būtų galima įveikti tokį pasipriešinimą nepanaudojant tam trijų ketvirčių visos turimos energijos, turi susivienyti visi tie, kurie sugeba padėti ir yra geranoriški. Jų yra pakankamai, paskirus tokius individus galima rasti šimtuose įstaigų ir draugijų. Geriausieji apmaudžiai atsi-

traukę į nuošalę sėdi kažkur vieni. Jie visi, išsibarstę neturintys jokios galios prieš biurokratų ir vertelgų rutiną, turi susiburti, kad taptų neatlaikoma, gẽra kurianči jėga. (230)

*

Kiekvienas pakilimas tarnybų laipteliais yra žingsnis ne į laisvę, o į suvaržymą. Kuo didesnė pareigų valdžia, tuo griežtesnė tarnyba. Kuo stipresnė asmenybė, tuo smerktinesnė savivalė. (231)

*

Kuo aukštesnis žmogaus išsilavinimas, kuo didesnės privilegijos, kuriomis jis naudojasi, tuo didesnės, reikalui esant, turi būti jo sudedamos aukos. (232)

*

Kas aukščiau užkopia ir gauna svarbesnes užduotis, netampa laisvesnis, o vis labiau atsakingas. (233)

*

Pasirodė, kad nerimo ir visuotinio susirūpinimo laikais žmogus yra tuo vertingesnis, kuo labiau jis savo gyvenimą ir mąstymą kreipia į dvasinius ir anapus asmeniškumo esančius dalykus, kuo labiau jis yra išmokęs gerbti, stebėti, melstis, tarnauti ir aukotis. (234)

*

Kas nori ilgai gyventi, turi tarnauti. O kas nori viešpatauti, ilgai negyvena. (235)

Mes ne itin geros nuomonės apie vadovavimą, o apie tarnavimą — kuo geriausios. Iš visų kitų dorybių mes išskiriame pagarbą, bet nereiškiame šios pagarbos asmenims. (236)

*

Tikras šventasis, nors pats laikydamasis itin griežtos askezės, kelia saikingus askezės reikalavimus kitiems, ir net yra linkęs juos dar labiau sumažinti. (237)

*

Paprastai žmonės tiksliai žino ir yra įsitikinę, kad ponas valdininkas yra nepriekaištingas pilietis, teisus Dievo vaikas ir naudingas žmonijos narys, tuo tarpu pamišėlis — vargšelis, nelaimingas ligonis, kuris pakenčiamas bei apgailimas, bet pats savaime nevertingas. Tačiau ateina dienos ar tik valandos, pavyzdžiui, tada, kai neįprastai daug buvo bendraujama su profesoriais ar pamišėliais, kai staiga teisingas tampa priešingas dalykas. Tada pamišėlyje įžvelgiamas tylus, savimi pasitikintis laimingasis, išminčius, Dievo numylėtasis, patenkintas savimi ir savo paties tikėjimu, o profesorius arba valdininkas ima atrodyti nereikalinga, vidutiniško charakterio, be individualumo ir silpnos prigimties figūra, kuri niekuo neišsiskiria. (238)

Tasai, kuris yra pasiryžęs atsiduoti naiviausiems pasaulio idealams, man daug mielesnis negu tas, kuris moka protingai papostringauti apie visas pažiūras ir idealus, bet nei dėl vieno nesugebėtų atsižadėti kad ir menkiausio mažmožio. (239)

*

Pasaulis nieko nenori girdėti apie dvasią. Žmogaus egoizmui nepakenčiamas kiekvienas idealas, kuris iš jo reikalauja daugiau nei mandagios kaukės. (240)

*

„Kieto charakterio vyru“ vadinamas tas, kuris turi keletą savų nuojautų ir ketinimų, bet negyvena pagal juos. Jis tik kartkartėmis labai šauniai parodo, kad jis mano kitaip ir turi savo nuomonę. (241)

*

Nors mes nežinome „gerų“ ir „blogų“, dešiniųjų ir kairiųjų pažiūrų, bet pažįstame dviejų tipų žmones, o tuos tipus išskiriame taip: vieni žmonės stengiasi gyventi pagal savo įsitikinimus, kiti — savo įsitikinimus nešioja tik vidinėje kišenėje. (242)

*

Žmonės originalų nemėgsta, jie viską mieliau ima iš antrų rankų. Naujybė mėgstama tik tada, kai ji pateikiama suvirškinta ir pakeista, sumažinta ir nudailinta. (243)

Pasitikėjimas savimi, kurį pastebite turint kai kuriuos žmones, atrodo didesnis nei yra iš tikrųjų. Daug kas pasikeičia, kai kiekvienas iš šių, vienas greta kito tokių narsių žmonių, patenka į keblią padėtį. (244)

*

Daugelis savybių yra dorybės, kai jos gretinamos su kitomis. O miesčionis jomis puikuojasi kaip tik tada, kai jos pasirodo pavieniui, kai jos yra smulkmeniškos. Štai „meilė mažiesiems, šeimyniškumas, gyvūnų meilė" ir t.t. išvis yra gan abejotinos teigiamybės, kai jos vienpusiškai užpildo žmogų (išimtys: pažinimo troškimas, narsumas). Tik visapusiai gabumai yra vertingi. (245)

*

Miesčioniškumas kaip nuolatinė žmogiškumo būsena yra ne kas kita, kaip santūrus kompromisas tarp begalės kraštutinumų ir žmogiškojo elgesio. (246)

*

Miesčioniui „tikri" tik tokie dalykai, kuriuos panašiai suvokia visi arba bent daugelis. (247)

*

Miesčioniui šventenybė visa, kas yra bendra ir bendruomeniška, kuo jis dalijasi su daugeliu, galbūt su visais, kas jam niekad neprimena vienatvės, gimimo ir mirties, intymiausiojo Aš. (248)

Kad ir ką viešai ar privačiai esu siekęs įgyvendinti, — nesvarbu, kad tai buvo protinga ir gera, — mano užmojį visada žlugdydavo tuometiniai galingieji. (249)

*

Laiką lengva paversti pinigais, kaip elektros srovę lengvai galima paversti šviesa ir šiluma. Šiame kvailiausiame iš visų žmonijos samprotavimų primityvu ir beprotiška sąvoką „pinigai" iškelti kaip dalyką, turintį aukščiausią vertę. (250)

*

Nuo visko, ko geidė žmogus, jį visada skyrė tik laikas, šis stulbinantis reiškinys. Jis buvo atspara ir ramentas, kurį, norint išsilaisvinti, derėjo paleisti pirmiausia. (251)

*

Pinigai, verslas, technika ir valstybė — tai velnio pasireiškimo formos mūsų laikais. Tai mums gadina valgį ir orą, trikdo miegą ir sapną. Vis dėlto kai kas privalo ištverti ir nepasiduoti, kitaip mūsų laikas neturės ką palikti būsimoms kartoms. (252)

*

Pinigai ir valdžia yra nepasitikėjimo išradimai. (253)

*

Man suprantama jaunatviškai idealistinė pinigų niekinimo pasaulėžiūra. Tačiau pinigai, kol dar

egzistuoja mūsų dabartinė visuomenės forma, be savo aklos ir piktos galios pasižymi ir dar kai kuo: tai koncentruotos darbo, nepritekliaus, taupymo ir ištikimybės tam tikrai gyvensenai pajamos. Todėl kiekvienas smulkmeniškai ir lėtai taupęs tėvas yra jautrus savo vaikų grimasoms ar pinigų niekinimui. (254)

*

Man regis, kad daugeliui sunkių psichikos ligonių greitas turto ir tikėjimo pinigų kilnumu praradimas anaiptol nereiškia nelaimės, o tikriausią, vienintelį galimą išsigelbėjimą. Visai taip pat pačiame mūsų šiandieninio gyvenimo įkarštyje, viešpataujant visuotinio darbo ir pinigų kultui, lyg atsvara veikia akimirkos žaismės supratimas, atvirumas atsitiktinumui, ir to mums visiems labai trūksta. (255)

*

Net ir nedvasingas, paviršutiniškas, nuo mąstymo nusigręžęs žmogus tebeturi labai seną poreikį pažinti savo gyvenimo prasmę, ir kai jis jos neberanda, asmeninis gyvenimas paženklinamas nežabotai išaugusiu egoizmu ir padidėjusia mirties baime. (256)

*

Mūsų laikų lozungais: sveikata, darbštumu ir neapgalvotu optimizmu, lengvabūdišku nenoru spręsti visas esmingesnes problemas, bailiu atsi-

sakymu aktyviai kelti klausimus ir menu gyventi bei mėgautis akimirka tikimasi numalšinti slogius pasaulinio karo prisiminimus. Perdėtai neproblemiškas, imituojantis amerikietiškumą, kaip artistas, vaidinantis rubuilį kūdikį, — pernelyg kvailas, neįtikėtinai laimingas ir besišypsąs („smiling"), — štai toks prisistato šis madingas optimizmas, kiekvieną dieną papuoštas naujais tviskančiais žiedais, naujų kino žvaigždžių vaizdais ir naujų rekordų skaičiais. Kad visa tai tetrunka akimirką, kad visi šie vaizdai ir rekordų skaičiai yra vienadieniai, — apie tai niekas sau nesuka galvos, — juk nuolat atsiranda naujų. Ir per šį, kiek per daug išpūstą ir kvailą optimizmą, skelbiantį karą ir skurdą, mirtį ir skausmą esant nesąmone, kuri yra tik įsikalbama, ir nieko nenorintį girdėti apie kokį nors rūpestį ar problematiką, — per šį nenatūraliai didelį, pagal amerikietišką pavyzdį išaugintą optimizmą dvasia yra priversta ir užsigeidžia imtis tokių pat perdėjimų, dvigubai smarkiau kritikuoti, labiau gilintis į problematiką, atmesti visą šį avietinės spalvos vaikišką pasaulėvaizdį, kurį atspindi madingos filosofijos ir iliustruoti laikraščiai bei žurnalai. (257)

*

Šiandien viešpataujančios jėgos persekioja bet kokį siekį sudvasinti gyvenimą. (258)

Tiesą sakant, jaučiu antipatiją ir nepasitikiu tik „naudingais“ išradimais. Prie šių tariamai naudingų pasiekimų visada būna tokių prakeiktų nuosėdų, jie visi tokie skurdūs, menkos dvasios ir sudvisę, taip greitai susiduriama su jų paskata — tuštybe ar godumu, ir visur šie naudingi kultūros reiškiniai palieka ilgą kiaulysčių, karo, mirties, paslėpto skurdo šleifą. Po civilizacijos lieka kalnai atliekų ir šlako, naudingų išradimų pasekmė — ne tik dailios pasaulinės parodos ir elegantiški automobilių salonai. Paskui juos seka ir pulkai nuskurdusių blyškiaveidžių šachtininkų, iš paskos slenka ligos ir sunykimas, ir už tai, kad turi garo mašinas bei turbinas, žmonija moka didžiuliais praradimais, už tai ji moka išsekintu darbininko veidu, sielos nuskurdimu, streikais ir karais, vien blogais ir atgrasiais dalykais, tuo tarpu už tai, kad žmogus yra išradęs smuiką, ir už tai, kad kažkas yra parašęs Figaro arijas, nereikia nieko mokėti. Mocartas ir Mėrikė pasauliui kainavo nedaug, jie sklido visiems kaip saulės šviesa, ir bet kuris biuro tarnautojas atsieina brangiau. (259)

*

Atrodo, kad jokia civilizacija neįmanoma be gamtos išprievartavimo, nes civilizuotas žmogus pamažu visą žemę paverčia nykiu ir bekrauju beprotnamiu iš cemento ir skardos. Regis, jog kiekvienas, šiaip jau geras ir idealistiškas įsibėgėjimas

neišvengiamai sukelia karą ir skausmus, kad vidutinis žmogus neištvertų gyvenimo neparemiamas genijaus, bet vis tiek yra ir visada turi būti amžinas ir nesutaikomas genijaus priešas. (260)

*

Skraidymo įrengimai ir raketos skrydžiams į mėnulį, žinoma, yra įspūdingi ir reikalingi, bet kad jie esmingai pakeis žmones ir jų tarpusavio santykius, mes lengvai patikėti nenorime, nes turime prieš akis pasaulio istoriją. (261)

*

Po penkiasdešimties metų Žemė virs mašinų kapinėmis, o kosmonauto siela bus tapati jo raketos kabinai. (262)

*

Jei gydytojai bent kiek simpatizuoja pacientui, tai gėrėdamiesi savo sugebėjimais, gali dar kartą sugrąžinti į gyvenimą jau beveik mirusįjį ir triumfuoti. (263)

*

Žmogus, mano manymu, turi tokius pat gabumus tiek dvasinių aukštumų siekimui, tiek kiaulystėms: jis gali pakilti iki pusdievio ir nusmukti iki pusvelnio; bet net ir nuveikęs ką nors tikrai didinga ar tikrai kiauliška jis vėl grįžta prie savo kasdieniškojo Aš ir prie sau įprastų užmojų. Kaip po švytuoklės nežaboto ir demoniško smūgio neišvengiama atatranka, taip žmogui nubunda įgimtas saiko ir harmonijos ilgesys. (264)

INDIVIDO UŽDAVINIAI

Žmogaus orumas laikosi ir smunka dėl to, kad jis gali siekti nepasiekiamų tikslų, o jo tragedija ta, kad prieš jį yra pasaulio įvykių eiga ir pasaulio praktikai. (265)

*

Kad atsirastų tai, kas įmanoma, nuolat turi būti mėginama daryti tai, kas neįmanoma. (266)

*

Pasaulyje dvasingumas radosi tik todėl, kad buvo puoselėjami idealai ir viltys, kurie žymiai viršijo tai, kas tuo momentu buvo įmanoma. (267)

*

Gyvenimas iškelia kiekvienam vis kitą, vienkartinę užduotį, taigi nėra įgimto ir iš anksto skirto netinkamumo gyvenimui. Net pats silpniausias ir neturtingiausias, būdamas savo vietoje, gali gyventi garbingą ir tikrą gyvenimą ir ką nors reikšti kitiems vien tuo, kad nors priima ne savo paties pasirinktas gyvenimo aplinkybes ir ypatingąją užduotį, bet vis tiek stengiasi tai įgyvendinti. Tai yra tikrasis žmogiškumas, ir jis visada spinduliuoja kažką tauraus ir gydančio net ir tada, kai šios užduoties vykdytojas visų akyse yra vargšelis, kurio kailyje niekas nenorėtų atsidurti. (268)

Taip, sakykite „Taip“ sau, savo atsiskyrimui, savo jausmams, savo likimui! Kito kelio nėra. Nežinau, kur šis kelias baigiasi, bet jis veda į gyvenimą ir tikrovę, į tai, kas aktualu ir būtina. Jums jis gali pasirodyti nepakeliamas ir neištvėrę galite atimti sau gyvybę; atvirumas šiai galimybei stimuliuoja dažną, taip pat ir mane. Bet išsižadėti savo kelio išduodant savo likimą ir rasti prasmę pritampant prie „normaliųjų“ — to Jūs negalite. Tai pavyktų neilgam ir nugramzdintų į dar didesnį nusiminimą. (269)

*

Mes esame ne aklos išorinės jėgos žaisliukas, o talentų, silpnybių ir kitų paveldų darinys, kurį atsineša žmogus. Prasmingo gyvenimo tikslas — klausytis šio vidinio balso kvietimo ir kiek įmanoma juo sekti. Taigi kelias būtų toks: pažinti save, bet nenorėti spręsti apie save ir save keisti, kiek įmanoma priartinti gyvenimą prie pavidalo, kuris mumyse iš anksto kirba kaip nuojauta. (270)

*

Mūsų kaip žmonių užduotis tokia: savo vienatiniame, vienkartiniame bei asmeniniame gyvenime žengti žingsnį nuo gyvulio link žmogaus. (271)

*

Nė vienas iš mūsų negali duoti daugiau nei turi, bet ir kuklusis ar neturtingasis yra visai tiek pat

vertingas ir gebąs kilniai veikti, kiek jo intymiausi jausmai yra sutapę su gamtos gyvybine valia. Visi nukrypimai nuo šito geriausiu atveju sukelia įdomius išsigimimus. (272)

*

Nevadink nė vieno jausmo mažu ar nevertu! Geras ir nuostabus yra kiekvienas jausmas: tiek neapykanta, tiek pavydas, tiek žiaurumas. Mes gyvename ne kuo kitu, kaip savo skurdžiais ar gražiais jausmais, ir kiekvienas žmogus, su kuriuo mes netinkamai elgiamės, yra mūsų užgęsinta žvaigždė. (273)

*

Kuo mažiau mes bijomės savo pačių fantazijos, kuri būdraujant ir sapnuojant leidžia mums pabūti nusikaltėliais ir žvėrimis, tuo mažesnis pavojus, kad mus šis blogis iš tikrųjų pražudys. (274)

*

Žmogiškoji kultūra atsiranda pažinimu, drovumu ir fantazija sukilninus gyvuliškus instinktus ir pavertus juos dvasingesniais. (275)

*

Žmonijos istorija neves tiesiai į sudvasinimą ir taiką, ji liks tokia, kokia buvo lig šiolei — tragiška. Žmogus žemėje išsikovojo valdžią, bet jis nėra geras valdytojas. Mūsų nelaukia joks rojus. Todėl pabudusieji ir geranoriai vis tiek turi eiti

savo keliu: ne mokyti ir pamokslauti, bet patys stengtis gyventi prasmingai. (276)

*

Į postringavimus, kad tobulumas ir mokslas viso labo yra tik niekniekiai, nereikia kreipti dėmesio; reikia veikti toliau ir pasiekti tai, kas įmanoma. (277)

*

Nesunku suprasti, kad alkanas labiau negu sotus stengiasi būti teisingas, bet negaliu sutikti, kad nesėkmės ir vargas turėtų paisyti moralumo. (278)

*

Kiekvienas turi teisę vertinti laisvę labiau už viską, net už gyvybę. Taip pat kiekvienas turi teisę būti „protingas" ir už šeimą, duoną bei gyvybę parduoti laisvę. Bet niekas neturi teisės kilus pavojui skatinti kitą, kad šis sudėtų tą auką. (279)

*

Aš taip ir nenusprendžiau, ar žmonijai būdinga kokia nors pažanga. Kas yra „žmonija"? Nieko realaus, nieko, apie ką būtų galima ką nors pasakyti. Tačiau tik asilas gali neigti, kad individualiame gyvenime esama pažangos. Kiekvienas suaugęs žmogus, palyginus su žindomu kūdikiu, yra labai išsivystęs. „Yra pažanga, nes yra mokymasis." (280)

Šiandien visapusiškai neigiama ir skriaudžiama dvasia, o drauge — ir išsiauklėjimas. Bet manau, kad dabar jų abiejų mums reikia labiausiai, ir todėl, mano supratimu, žmogus dvasią turi ne tam, kad ją neigtų ar dėl jos lietų kraują, bet tam, kad jis, nors ir nebūdamas intelektualu, skatintų dvasingumą. (281)

*

Jūsų teorinis klausimas, ar žmogaus gyvenimas vertas daugiau nei Mato pasija, yra tuščias laiko gaišimas, o atsakymas, į kurį Jūs esate linkęs, yra pavojingas. Žmogus be dvasios, istorijos ir meno yra mažiau pageidaujamas nei bet kuris gyvūnas, ir kai sakoma, kad primityvus gyvenimas vertingesnis nei istorija ir menas, tada mes laikomės požiūrio, kuris nė kiek negerbia žmogaus gyvenimo ir jo išsaugojimo. Pavienis žmogus — savaime didelė vertybė, — juk tai galimybė ir kelias į dvasią. (282)

*

Gyvenimas yra beprasmis, žiaurus, kvailas ir vis dėlto puikus — jis nesijuokia iš žmogaus (nes jam priklauso dvasia), bet žmogumi rūpinasi ne daugiau kaip slieku. Atrodo, kad žmogus yra gamtos užgaida ir žiaurus žaidimas, klaida, kurią žmogus išgalvojo, nes jis mano esąs pernelyg svarbus. Pirmiausia turime suprasti, kad mums, žmonėms, anaiptol nėra sunkiau kaip kiekvie-

nam paukščiui ar skruzdei, bet veikiau lengviau ir geriau. Pirmiausia turime priimti gyvenimo žiaurumą ir mirties neišvengiamumą ne dejuodami, o išragaudami šią neviltį. Tik tada, kai prisiimamas visas gamtos baisingumas arba beprasmiškumas, galima pradėti kovoti su šia žiauria beprasmybe ir tam tikru požiūriu ją įveikti. Tai didingiausias ir vienintelis dalykas, kuriam pakanka žmogaus sugebėjimų. Visa kita veikla tik tobulina gyvuliškumą.

Daugeliui beprasmybė visai nėra kančia, taip pat, kaip ir sliekui. Tačiau būtent tie nedaugelis žmonių, kuriuos apima ši kančia ir kurie pradeda ieškoti prasmės, yra žmonijos šerdis. (283)

*

Juk žmogus nėra tvirta ir patvari forma (toks buvo Antikos idealas, nepaisant prieštaringų jos išminčių nuojautų), veikiau jis yra bandymas ir perėjimas, ne kas kita kaip siauras, pavojingas tiltas tarp gamtos ir dvasios. Link dvasios, dievop jį gena labiausiai puoselėjamas pašaukimas, o į gamtą, atgal pas motiną jį traukia slapčiausias ilgesys — tarp abiejų šių galių baimingai svyruoja jo gyvenimas. (284)

*

Per karą aš pirmąkart atidžiau įsižiūrėjau į mane supantį pasaulį ir su nuostaba atradau, kad čia dauguma žmonių daro ne tai, kam juos skatina

polinkiai ir prigimtis, bet nuolat ką nors kita, dažnai — priešingus dalykus, nei patys norėtų. Nuostabiausiai savo žmones išnaudoja valstybė. Poetai užsiima šaudymu, profesoriai — žemdirbyste, prekeiviai žydai — tėvynės sandėriais, juristai stumdosi spaudos tarnybose. Valstybė, bent jau mūsiškė, yra pripratusi prie netalentingųjų veržimosi į valstybinę tarnybą ir prie to, kad ji gali disponuoti jais kaip tinkama. Vienintelis dalykas, kuriuo aš skiriuosi nuo minios ir tų, kuriuos vadinu diletantais ir garbėtroškomis, yra tas, jog aš žinau, kokiam darbui ir tarnybai tinka mano galva ir mano ankstesnioji istorija, bei kad aš stengiuosi šį darbą atlikti kuo labiau susitelkęs. Jei dabar pabėgčiau ir paklausyčiau visų šių kvietimų, kurie skamba kasdien, pranykčiau tarp diletantų, tapčiau žmogumi, darančiu tai, ko nesugebu, ir užmirščiau tai, kam mane šaukia mano vidinis balsas. (285)

*

Mes norime savyje išsaugoti kiek galima sveikesnį branduolį, savą svorio centrą, neleidžiantį mūsų įtraukti į beprasmį išcentrinį švytavimą, kuris tampa vis baisesnis ir net visiškai nebūdamas susijęs su politika pasireiškia tempu, skuba ir nerimu. (286)

*

Dauguma profesijų, ypač vadinamosios „aukštesniosios“, savo dabartiniu organizavimu speku-

liuoja egoistiniais, bailiais, sau patogiais žmogaus instinktais. Žmogui lengva, kai jis žiūri pro pirštus, kai nusilenkia, kai mėgdžioja poną pirmininką, ir be galo sunku, kai jis stengiasi dirbti darbą, ieško ir mėgsta būti atsakingas. (287)

*

Juk funkcijos, kurias mus verčia atlikti aplinkinis pasaulis, niekad nėra tos, kurių sau pageidaujame. (288)

*

Profesija — visada nelaimė, apribojimas ir rezignacija. (289)

*

Neįmanoma nuolat daryti tą patį ir neišdžiūti, nepriprasti prie tam tikrų išvažinėtų vėžių. Ir man taip būna. Kai aš kurį laiką kuriu tik poeziją arba rašau tik recenzijas, arba skaitau bei mąstau tik apie istorinius dalykus, tada turiu pakeisti savo veiklą ir vėl pakoreguoti save. Tada tam tikrą laiką turiu studijuoti filosofiją arba muzikos istoriją, arba tapyti, arba dar ką nors veikti. Ir kol nugali bei pakeiti save, paprastai praeina prastos nuotaikos ir depresijų laikas. (290)

*

Mums nėra kito saviraidos ir realizavimosi būdo, kaip tik kiek įmanoma tobuliau išreikšti savo esmę pagal priesaką: „Būk savimi“.
Kiekvienam, bent vidutiniškai individualizuotam žmogui, gyvenime tenka kovoti kaip tik todėl,

kad jo kelią sunkina daug moralinių ir kitokių kliūčių ir kad pasauliui mes mielesni prisitaikę ir paklusnūs negu užsispyrę. Čia kiekvienas pagal savo paties jėgas ir poreikius turi nuspręsti, kiek jis gali pasiduoti ar priešintis elgesio normoms. Kur jis nepaiso papročių, šeimos, valstybės ar bendrijos reikalavimų, turi tai daryti žinodamas, jog rizikuoja savo kailiu. Nėra objektyvaus mato tam, kiek žmogus gali rizikuoti. Reikia atkentėti už kiekvieną persistengimą, už kiekvieną savo paties mastelio peržengimą, negalima nebaudžiamam nei pernelyg užsispirti, nei pernelyg prisitaikyti. (291)

*

Žmogus savo įgimtais gabumais stengdamasis išreikšti save, realizuoja aukščiausią ir vienintelį prasmingą dalyką, kurį gali padaryti. (292)

*

Kad ir koks būtų mielas prisitaikymas prie laiko dvasios bei aplinkos, nuoširdumo džiaugsmai yra didesni ir patvaresni. (293)

*

Įsijausk į visą pasaulio kančią, bet savo jėgas kreipk ne ten, kur esi bejėgis, o į savo artimą, kuriam gali padėti, kurį gali mylėti ir džiuginti. (294)

*

Dvasia yra maloni ir kilni tik paklusdama tiesai; kai tik ji ją išduoda, kai atsisako pagarbos, kai

tampa pasiduodančia ir lengvai sukalbama, ji pasidaro potencialiai velniška ir yra daug blogesnė negu gyvuliškas, instinktyvus žvėriškumas, kuris vis dar išlaiko tam tikrą prigimties nekaltybę. (295)

*

Pasaulis nežengs sparčiau pirmyn, jei jūs poetus paversite liaudies oratoriais, o filosofus — ministrais. Jis žengs į priekį visur, kur žmogus vykdo tai, kam gyvena pasaulyje, tai, ko iš jo reikalauja jo prigimtis, vadinasi, tai, ką jis sugeba daryti ir noriai daro. (296)

*

Dorybė yra klusnumas. Tik neaišku, *kam* reikia paklusti. Nes užsispyrimas ir savavaliavimas irgi yra klusnumas. Tik visos kitos, taip pamėgtos ir išgirtos dorybės yra klusnumas įstatymams, kurie yra sukurpti žmonių. Šitų įstatymų nepaiso tik užsispyrimas. Kas užsispyręs, tas klauso kito įstatymo — „savo valios“. (297)

*

Tikros dorybės visada trikdo ir kelia neapykantą. (298)

*

Mes neturime pradėti iš kito galo — nuo valdymo formų ir politinių metodų, bet pirmiausia turime grįžti prie asmenybės, jei vėl norime turėti protingų vyrų, kurie mums užtikrintų ateitį. (299)

Kai iškyla grėsmė jų idealams, visi žmonės yra pasirengę atlikti neįtikėtiniausius žygius. Bet kai pasibeldžia naujas idealas, nauja, galbūt pavojinga ir baisi paskata augti, tuomet nelieka nė vieno iš jų. (300)

*

Žmogus nėra koks nors baigtas ir patvarus pavidalas, vienkartinis ir vienareikšmis, tai — kažkokia besiformuojanti nuojauta ir ateitis, bandymas, gamtos burtų metimas ir naujų formų bei galimybių ilgesys. (301)

*

Sąžinė neturi nieko bendra su morale ir su įstatymais, nes gali su jais baisiai, mirtinai susikirsti, bet ji yra be galo stipri, stipresnė net už egoizmą bei pasipūtimą. (302)

*

Priartėti vienam prie kito, susieiti kaip jūra su sausuma — ne mūsų užduotis. Mūsų tikslas — vienas kitą pažinti ir išmokti matyti bei gerbti tai, kas sudaro tą *kitą* — mūsų priešingybę ir papildymą. (303)

*

Mūsų paskirtis — iš esmės pažinti priešybes, pirmiausia būtent kaip priešybes, o tik paskui — kaip vienovės polius. (304)

*

Nemalonūs dalykai man egzistuoja taip pat, kaip ir tie, kuriuos aš mėgstu. Bet man visai neegzis-

tuoja tai, ko aš nepažįstu ir nenoriu pažinti, tai, kas man vis tiek, neturi su manim jokio ryšio ir neranda manyje jokio atgarsio. Ir kuo daugiau tokių dalykų, tuo labiau smunku aš pats. (305)

*

Nuojauta man sako, jog nekantrūs turėtume būti tik savo, o ne kitų atžvilgiu. (306)

*

Pasaulio kančia turėtų užklupti mus širdies gilumoje pasiryžusius nepasiduoti sunaikinimui, bet neapsišarvavusius tobula filosofija. (307)

*

Besiformuojantis jaunas žmogus, linkęs į stiprų individualizmą ir ženkliai besiskirdamas nuo vidutinybės bei visų galų meistro, būtinai patenka į padėtį, kuri panaši į pamišėlio... Tai štai, nedera savo „pamišimo“ primesti pasauliui ir pastarąjį revoliucionizuoti; pasauliui reikia priešintis ginant savo sielos idealus ir svajones, kad šie nesunyktų. (308)

*

Smūgis kumščiu į veidą kovojant dėl garbės priklauso tiems veiksmams, be kurių neištrūkstama iš motinos glėbio. (309)

*

Pamaldumo nebuvimas yra šauni dorybė, kai ji puoselėjama naiviai. Bet jis erzina tapęs sąmoningu nusistatymu ar programa. (310)

Kiekvienas stiprus žmogus būtinai pasiekia tai, ko ieškoti jam liepia tikroji prigimtis. (311)

*

Tikrovė yra tai, kuo jokiomis aplinkybėmis nesi patenkintas, ko jokiomis aplinkybėmis nedera šlovinti ir garbinti, nes tai yra atsitiktinumas, gyvenimo atliekos. Tikrovės niekaip kitaip nepakeisime, tik neigdami ją, tik parodydami, kad mes už ją stipresni. (312)

*

Sutikime su dabartimi, diena, valanda, akimirka! (313)

*

Visur bendrijos, būriavimasis, visur bėgimas nuo likimo į jaukų minios prieglobstį! (314)

*

Darbo dar niekad nepadarė tas, kuris klausė: „Ką aš turiu daryti?“ (315)

*

Ką laikai teisinga, tą ir turi daryti. (316)

*

Praktika turėtų būti svarstymų rezultatas, o ne atvirkščiai. (317)

*

Tvirto charakterio žmogus aiškiausiai ir gryniausiai atskleidžia jį tada, kai, nutolęs nuo gyvenimo rutinos, atsiduria prieš ką nors nauja. (318)

Didžiausia aistra keliauti nėra nė kiek geresnė ir niekuo nesiskiria nuo pavojingo pomėgio drąsiai mąstyti, apversti sau pasaulį aukštyn kojomis ir norėti paaiškinimų apie visus dalykus, žmones bei įvykius. Jo nenumaldysi planais ar perskaitytomis knygomis, jis reikalauja ir kainuoja daugiau, jam jau reikia atiduoti savo širdį ir paaukoti savo kraujo. (319)

*

Keliavimui poezijos suteikia tai, kad naujai įgyta organiškai prijungiame prie seno, kad vis geriau suprantame įvairovės vienovę, kad vėl atrandame tiesas ir dėsnius, tik jau visai nauju aspektu. (320)

*

Mano nuomone, norėdami atsikratyti mūsų kultūros ligų turėtume ne „grįžti į gamtą", bet vis subtiliau prisiderinti prie kultūrinių dalykų; taigi man, tiesą sakant, nedera pabėgti į miškus, kad ir kaip to trokštų manyje slypintis romantikas. (321)

*

Visos tautos vienodai kvailos, nėra jokio skirtumo. Ar vyksta tai, kas teisinga, ar tai, kas kvaila ir bloga, priklauso nuo individų, o ne nuo sistemos. (322)

*

Savo tikėjimą aš visados grindžiau individu, nes individą galima auklėti, jis geba tobulėti, o pagal

mano tikėjimą visada buvo ir nuolat yra mažas besiaukojančių geranorių ir drąsių žmonių elitas, kuris išsaugoja pasaulio gėrį ir grožį. (323)

*

Jei šiandien kankinančias bėdas ir reikalavimus iškęsime nors kiek žmoniškiau ir padoriau, tai ir ateitis galės būti žmoniška. (324)

*

Manau, kad vien žmogaus gyvenimas, savaime beprasmis ir žiaurus, individui palieka galimybę, nors ir daug rizikuojant, pripildyti jį prasmės bei grožio. Bet retai randu tokį, kuris tai išgirdęs nešyptelėtų... Traukiamasi arba į asmenišką užmarštį ir gedulą, arba ginkluojamasi kovai, norint į prievartą atsakyti prievarta ir patrankomis bei dujomis priartinti būsimąjį didįjį laiką. (325)

*

Tavo gyvenimas netampa lėkštas ir kvailas dėl to, kad tu žinai, jog tavo kova bus nesėkminga. Jis daug lėkštesnis, jei tu kovoji už ką nors gero bei idealaus ir manai, kad turėtum laimėti. (326)

*

Nemanau, kad esu atsakingas už gyvenimo prasmingumą ar beprasmiškumą, bet esu atsakingas už tai, ką darau su savo paties unikaliu gyvenimu. (327)

*

Yra likimų, kurie išprovokuojami ir kurie žmogui tinka. (328)

Nedera slopinti ilgesio, reikia jam atsiduoti. (329)

*

Kam likimas ateina iš išorės, tą jis nukauna kaip strėlė žvėrį. O kam likimas randasi iš vidaus ir iš giliausios savasties, tą jis sustiprina ir padaro Dievu. (330)

*

Išminties tikslas — leisti, kad daiktai tau turėtų tik tiek galios, kiek pats nori, ir priimti savo likimą ne iš išorės, o kaip kvėpsnį iš savo vidaus. (331)

*

Pamišimo baimė — dažniausiai ne kas kita, kaip gyvenimo, mūsų raidos ir instinktų poreikių baimė. Tarp naivaus instinktyvaus gyvenimo ir to, ką norėtume įsisąmoninti ir kuo siekiame būti, visada yra praraja, per ją neįmanoma nutiesti tilto, bet turbūt visada galima ją vėl peršokti, šimtus kartų, ir kaskart tam reikia drąsos, ir kaskart prieš šuolį mus apima šiokia tokia baimė. (332)

*

Apskritai kalbant, nepasitikiu ir netgi esu priešiškas tiek herojiškumui, tiek stoiškumui, o savo paties gyvenime, išskyrus tik labai retus atvejus, iš visų skausmingų kelių aš pasirinkdavau tą, kuris vesdavo per pačią skausmo šerdį. (333)

Vadovaudamasis šūkiu „atgal į gamtą“ žmogus nuolat eina pilnu kančių ir beviltišku klystkeliu. (334)

*

Susidoroti su kūno skausmais, kai jie užsitęsia, be abejo, vienas sunkiausių dalykų. Didvyriškos natūros priešinasi skausmui, stengiasi jį paneigti ir, sekdamos Romos stoikais, sukanda dantis, bet kad ir kokia graži ši laikysena, vis dėlto mes linkę abejoti, ar toks skausmo įveikimas yra tikras. Aš pats su stipriais skausmais visada geriausiai susitvarkydavau tada, kai jiems ne priešindavausi, o atsiduodavau taip, kaip atsiduodama svaiguliui ar nuotykiui. (335)

*

Medicinos srityje dar bus atrastas ligos sąlygiškumas, ir dabarties ligos galbūt bus rytdienos sveikata, o buvimas sveikam ne visada bus laikomas pačiu tikriausiu sveikatos požymiu. (336)

*

Aš dažnai būnu pavargęs ir praradęs tikėjimą bei drąsą, bet manau, kad su šiomis būsenomis visai nereikia kovoti, o kai kada tiesiog paverkti ar nieko negalvojant paniūroti; ir paskui pasirodo, kad tuo tarpu siela vis dėlto gyveno ir kai kas tavyje pažengė pirmyn. (337)

*

Viskas sugrįžta, kas ne iki galo iškentėta ir išspręsta. (338)

Žinoma, yra ir ramybė, ir taika, bet ne tokia, kuri nuolat mumyse gyventų ir mūsų nepaliktų. Egzistuoja tik viena taika, kuri nuolat iškovojama nepaliaujamomis kovomis, ir dėl jos kasdien turi būti kovojama iš naujo. (339)

*

Skausmas yra užmarštis. O išsigelbėti galima prisiminus priežastis. (340)

*

Likimą galima įveikti tik supratimu. (341)

*

Nėra gerai visa, kas daroma dėl kitų paneigiant savo jausmus ir savo vidinį žinojimą, nes anksčiau ar vėliau už tai tenka brangiai sumokėti. (342)

*

Verčiamam ir gera daryti nedera. (343)

*

Pavojinga savo instinktų gyvenimą pernelyg lengvabūdiškai atiduoti priešiškos instinktams dvasios valdžiai, nes nors vienos mūsų instinktų gyvenimo dalies išstūmimas, kurios sublimuoti nepavyksta, sukelia baisias kančias. (344)

*

Be gyvulio mumyse mes esame tik kastruoti angelai. (345)

*

Iškilus daugybei problemų, ne tiek rūpi jas išspręsti, kiek išlaikyti įtampą tarp polių. (346)

Dažniausiai iš blogųjų ir kvailųjų periodų paskui aš turėdavau daugiau naudos, negu iš protingųjų ir iš pažiūros sėkmingų. Man reikia turėti kantrybės, o ne proto. Reikia giliau įleisti šaknis, o ne purtyti šakas. (347)

*

Tai ne mano nuomonė, esą gyvenimas — tai malonumas, ir gyvenama tik dėl malonumo, — tai faktas ir būsena, kurią mes galim vertinti tik išlaikydami sąmonės budrumą. Todėl nesiveržiu kuo daugiau pasismaginti, o malonumus ir kančią patiriu išlaikydamas kuo didesnį sąmoningumą ir tiek kentėdamas, tiek patirdamas malonumą vengiu gyvuliško nevalingumo. Todėl ir tokias būsenas kaip *taedium vitae* iki galo išgyvenu ir nesistengiu jų išvengti prasiblaškymu. Be to, aš taip pat tvirtai įsitikinęs, jog tai, kas nulemta — neišvengiama, todėl priimu gėrį ir blogį, nors ir neramiai, bet vis dėlto nesipriešindamas. (348)

*

Kiekvienas žmogus, jei tik jis išvis yra asmuo ir turi savitą veidą, turi ir savo likimo rūšį, yra jam skirtas ir gimęs. Todėl dažnai atrodo, tarsi jis pats sąmoningai tą likimą ir renkasi, — štai kaip savimi pasitikėdamas jis elgiasi ir patiria tai, kas jam skirta. (349)

Pirmiausia svarbi vidinė nuostata: ar priimdamas sunkumus susikaustysi, ar išliksi lankstus. Juk neįmanoma prisiimti problemų naštos ir vėl lyg niekur nieko skrajoti. Bet gera apie tai galvoti ir neprarasti pasitikėjimo sparnais, net kai jie nuilsę ir taisytini. (350)

*

Kas aukščiausią savo geidimą visa jėga nukreipia į centrą, link tikrosios būties bei tobulumo, tas atrodo ramesnis negu aistringasis, nes jo karščio liepsna ne visada matyti, nes jis, pavyzdžiui, ginčydamasis nešaukia ir nemosikuoja rankomis. Bet aš tau sakau: jis turi užsiliepsnoti ir degti. (351)

*

Kuo daugiau reikalaujame iš savęs arba kuo daugiau iš mūsų reikalauja iškilusi užduotis, tuo sunkiau mes išsiverčiame be meditacijos teikiamos jėgos versmės, atsinaujinančios dvasios ir sielos susitaikymo. Visi didieji pasaulio istorijos vyrai arba mokėjo medituoti, arba nesąmoningai žinojo kelią į ten, kur mus veda meditacija. Visi kiti, taip pat ir gabiausi bei stipriausi, galiausiai patyrė nesėkmę ir buvo nugalėti, nes jų užduotis arba jų ambicinga svajonė taip juos pagavo, užvaldė, apsėdo, kad jie prarado sugebėjimą kaskart atsispirti ir atsiriboti nuo aktualijų. (352)

*

Mes neturime nei veržtis iš *vita activa* į *vita contemplativa*, nei atvirkščiai; privalome pakaitomis

būti tai viename, tai kitame gyvenime, abiejuose jaustis kaip namie ir abiejuose dalyvauti. (353)

*

Pasitaiko, kad susikaupęs nuovargis stipriausiai prasiveržia kaip tik pabaigus darbą. Tada reikia jam pasiduoti, — jis yra protingesnis už mūsų galveles, — reikia leisti sau pailsėti. (354)

*

Ieškojimas ir radimas yra dvejopas, ir radimui pernelyg įtemptas ieškojimas nėra palankus, priešingai... Ieškojimo ir radimo kelias nėra tiesus, ir juo eiti nepakanka vien valios bei proto. Reikia paklusti, klausytis, mokėti laukti, būti atviram nuojautoms. Daugiau aš nežinau. (355)

*

Kai žmogus ieško, tada dažnai atsitinka, kad jo akys mato tik ieškomąjį dalyką, ir jis nieko kito neįstengia pastebėti ar suvokti, nes visą laiką galvoja tik apie ieškomą daiktą, — jis turi tikslą ir yra jo apsėstas. Ieškoti — tai turėti tikslą. Bet rasti — reiškia būti laisvam, atviram pojūčiams, neturėti jokio tikslo. (356)

*

Mes turime ne ieškoti, o rasti, ne teisti, o žiūrėti ir suprasti, perprasti ir perdirbti tai, kas priimta. Mes turime jausti savo esybę, gimininga ir derančią prie visumos. Tik tada išlaikysime tikrus santykius su gamta. (357)

Kartą išmokite — nesvarbu kur — tikrai tarnauti, atsiduoti ir tikrai galvoti apie reikalą, o ne apie save — tai vienintelė išeitis iš Jūsų dykrų. (358)

Kiekvienas žaidimas yra gera klusnumo, tarnavimo bei rimto požiūrio mokykla, ir jis nė kiek nenuvertėja dėl to, kad guviausi ir gudriausi žaidėjai žino, kad tai, ką jie daro, tėra alegorija, palyginimas, — būtent žaidimas. Kaip tik tie, kurie žaidžia be garbės troškimo ir noro laimėti, geriausiai laikosi taisyklių. Ir gyvenimui geriausiai pasitarnauja kaip tik tie, kurie gyvena taip, tarsi tai būtų žaidimas. (359)

*

Kas priima pašaukimą, tas priima ne tik dovaną ir įsakymą, bet prisiima ir kažką panašaus į kaltę. Kaip ir kareivis, kuris iškviečiamas iš savo draugų būrio ir pakeliamas karininku, yra tuo labiau nusipelnęs šio paaukštinimo, kuo labiau jis atsimoka savo draugams kaltės jausmu, net neramia sąžine. (360)

*

Kai kas laiko save tobulu vien todėl, kad kelia sau mažesnius reikalavimus. (361)

*

Mano gyvenimas, nutariau aš, turi būti transcendavimas, žengimas nuo pakopos ant pakopos, turiu susikurti erdves kitoms peržengti ir palikti už

savęs, tarsi tai būtų muzika, kuri tema po temos, tempas po tempo, pagrojama, pabaigiama ir paliekama, niekad nepavargus, išsaugant budrumą ir visą save išlaikant dabartyje. Patirdamas pabudimą pastebėjau, kad yra tokių pakopų ir erdvių, ir kad kiekvieną kartą paskutinis gyvenimo atkarpos laikas turi vytimo ir noro mirti atspalvį, o paskui pereina naujon erdvėn, į pabudimą ir naują pradžią. (362)

*

Pasiektas tikslas — visai ne tikslas. (363)

*

Prabangos lengvai atsisakoma, kai turimas tikslas ir žinoma, kodėl jo siekiama. (364)

*

Su kūnišku išlepimu ir suglebimu koja kojon žengia ir dvasinis ištižimas. (365)

*

Žmogus nesiliauja kabinęsis į tai, kas pamėgta, ir mano, jog tai ištikimybė, deja, tai tik nerangumas. (366)

*

Kiekvienas bandymas rimtai žiūrėti į kultūrą, dvasią bei jų reikalavimus ir pagal juos gyventi neišvengiamai sukelia neviltį. Išsigelbėjimas kiekvieną kart ateina supratus, kad mes perdėtai konkretizuojame subjektyvius potyrius ir būsenas. Šie išsigelbėjimo potyriai, be abejo, neapsaugo nuo

naujų nusivylimų. Bet jie skatina tikėti, kad kiekvieną nusivylimą galima įveikti iš vidaus. (367)

*

Mes visi, iš tiesų pabudę ir neatbukę žmonės, šiandien gyvename nevilty, atsidūrę tarp Dievo ir Nebūties; tarp jų mes įkvepiame ir iškvepiame, tarp jų švytuojame ir svyruojame. Kasdien mes trokštume atsisakyti gyvenimo, ir vis dėlto mus sulaiko tai, kas mumyse yra anapus asmeniškumo. Nors dėl to netampame didvyriai, šitaip mūsų silpnybės virsta drąsa. Šitaip išgelbstime truputį paveldėto tikėjimo ateisiantiems po mūsų. (368)

*

Nors mes turime teisę nusivilti savimi, bet ne teisę dėl to skelbti, kad žmogus apskritai yra suteršstas ir prarastas. Mūsų užduotis — šią sampratą toliau puoselėti savyje net tada, kai laikas ją, atrodo, paneigia, ir perduoti savo vaikams, kaip ir mes esame tai gavę iš savo tėvų. (369)

*

Nusiminimą Dievas mums siunčia ne tam, kad mus numarintų, o tam, kad pažadintų mumyse naują gyvenimą. (370)

*

Kol chaosas leidžiasi naujai sutvarkomas, jis nori būti pripažintas, nori, kad jame būtų gyvenama. (371)

Kur baigiasi malonumai ir prasideda vargai, ten skiriamas auklėjimas, kurį mums nori suteikti gyvenimas. (372)

*

Vienatvė — tai kelias, kuriuo likimas veda žmogų į jį patį. (373)

*

Nepavojingais keliais siunčiami tik silpnieji. (374)

*

Mūsų neištinka jokia laimė ar nelaimė, kuriai mes negalėtume suteikti prasmės ir padaryti ją vertinga, — tikiu tuo šiandien ir tikėsiu visada, neprarasiu to tikėjimo nei dėl savęs paties, nei dėl kitų. (375)

*

Prieš gyvenimo niekšybes geriausi ginklai yra šie: narsumas, užsispyrimas ir kantrybė. Narsumas stiprina, užsispyrimas teikia malonumo, o kantrybė padeda išlikti ramiam. (376)

*

Kantrybė yra sunkiausias ir vienintelis dalykas, kurio verta mokytis. Visa gamta, visas augimas, visa santarvė, visas klestėjimas ir grožis pasaulyje remiasi kantrybe, jiems reikia laiko, tylos, reikia pasitikėjimo bei tikėjimo ilgalaikiais procesais, trunkančiais daug ilgiau, nei trunka vienas gyvenimas, sunkiai prieinamais atskiro žmogaus supratimui ir patiriamais ištisų tautų ir epochų, o ne pavienių asmenų. (377)

Kuo labiau pakvaišusi ir ligota bendruomenė bei valstybės aparatas, tuo atkakliau turime mokytis džiaugtis žole ir gėlėmis, augančiomis mūšio laukuose ir tarp subombarduotų miestų griuvėsių. (378)

*

Kaip tik sunkiais laikais niekas taip negaivina, kaip atsidavimas gamtai, ne pasyvus ar hedonistinis, bet kūrybiškas. (379)

*

Ar šis pasaulis rytoj žlugs ar ne — tai ne mūsų rūpestis, mes už tai neatsakingi; kol čia esame, reikia patirti ir šlovinti tokį pasaulį, kuris mus džiugina, — tegul tai tik dangus su savo nuostabiais debesimis. Kiekvieną akimirką man tenka išgirsti, kokia atsilikusi ir juokinga yra mano eiliakalystė, paika senolių romantika, surūdijusi geležis. (380)

*

Toks žmogus, kokį jį sumanė Dievas ir kokį kelis tūkstantmečius matė tautų kūryba bei išmintis, yra sukurtas, kad gebėtų džiaugtis daiktais, net jeigu jie jam nenaudingi. Kai žmonės džiaugiasi matydami grožį, čia visada dalyvauja tiek jų dvasia, tiek juslės, ir kol užklupus negandoms ir pavojams žmonės sugeba džiaugtis tokiais dalykais kaip spalvų žaismas gamtoje ar nutapytame paveiksle, audros balsai, jūros ošimas arba žmogaus

sukurta muzika, kol jie pro interesų ir reikmių paviršių gali regėti ir jausti pasaulį kaip visumą, kur tarp žaidžiančio kačiuko galvos kryptelėjimo ir sonatos variacijų žaismo, tarp jaudinančio šuns žvilgsnio ir poeto sukurtos tragedijos atsiranda ryšys, tūkstantalypis santykis, atitikimų, analogijų ir atspindžių lobis, iš kurio amžinai tekančios kalbos klausytojui atitenka džiaugsmas ir išmintis, malonumas ir jaudulys, tol žmonės išsaugos džiugų sugebėjimą klausinėti ir vėl galės suteikti prasmę savo būčiai, nes „prasmė“ kaip tik ir yra ta daugialypiškumo vienovė, arba tas dvasios sugebėjimas nujausti už pasaulio painiavos esant vienovę ir harmoniją. (381)

*

Vaizduotė yra pasitenkinimo, humoro ir gyvenimo meno motina. Vaizduotė tarpsta tik palaikoma harmoningo santykio tarp žmogaus ir jo konkrečios aplinkos. Nebūtina, kad ši aplinka būtų graži, savita, žavi. Mums tereikia turėti laiko su ja suaugti, o to šiandien visur trūksta. (382)

*

Tereikia nuolat laikytis to, kas gyva. „Dvasia“ dažnai mus palieka likimo valiai, ir retai ji būna tiek vertinga, kiek mums už truputėlį meilės ir kantrybės suteikia gamta: pažaisti su kate arba įžiebti ugnį, arba žiūrėti į debesis — visa tai šaltiniai, prie kurių reikia tik pasilenkti. (383)

Ar aš gėriuosi samana, kristalu, gėle, auksiniu vabalu ar debesuotu dangum, jūra su jos ramiais milžiniškais bangų atodūsiais, gėriuosi drugelio sparnais: jų sidabriškais vingiais, forma ir spalvotais kraštų apvadais, daugialypiu jų piešinių raštu ir ornamentika, begaliniais, žaviais, kerinčiai paskleistais spalvų perėjimais ir atspalviais, — kaskart, kai akimis ar kita jusle patiriu dalelę gamtos, kai būnu jos patrauktas ir pakerėtas — akimirką atsiveriu jos būčiai ir apreiškimui. Tą pačią akimirką palieku ir pamirštu visą savanaudišką, aklą žmogiškųjų reikmių pasaulį ir, užuot mąstęs ir įsakinėjęs, užuot įgijęs ar išnaudojęs, kovojęs ar organizavęs, šią akimirką neveikiu nieko kito, tik „stebiuosi" taip, kaip mokėjo stebėtis Gėtė. Su šia nuostaba tampu ne tik Gėtės ir visų kitų poetų bei išminčių broliu, bet viso to, kuo stebiuosi ir ką patiriu kaip gyvą pasaulį: drugio, vabalo, debesies, upės ir kalno, nes nuostabos kelyje akimirką pabėgau iš atskyrimų pasaulio ir įžengiau į vienovės pasaulį, kur vienas daiktas ir padaras sako kitam: *tat twam asi (tai esi tu)*. (384)

*

Jau senokai esame pamiršę beveik viską, ką yra atradę ir ko mokę didieji žmonijos mokytojai. Juk jie visi jau kelis tūkstantmečius moko to paties, ir kiekvienas teologas ar humanitaras galėtų mums tai išdėstyti aiškiais žodžiais, nesvarbu, ar

jis yra labiau linkęs prie Sokrato, ar prie Lao Dzi, ar jam artimesnis besišypsantis Buda, ar Išganytojas su erškėčių vainiku. Jie visi, o ir apskritai kiekvienas žinantysis, kiekvienas pabudęs ir nuskaidrėjęs, kiekvienas tikras išminčius ir žmonijos mokytojas mokė to paties, būtent to, kad žmogus neturi geisti nei didybės, nei laimės, nei didvyriškumo, nei išoriškos taikos, apskritai nieko, tik tyros, budrios sąmonės, narsios širdies, ištikimybės, išminties ir kantrybės, kad galėtų ištverti tiek laimę ir tylą, tiek kančią ir triukšmą. (385)

LAVINIMASIS, MOKYKLA, AUKLĖJIMAS

Tikras lavinimasis nenukreiptas į kokį nors tikslą, jis, kaip ir kiekvienas siekimas tobulėti, pats savaime turi prasmę. Kaip fizinės jėgos, vikrumo ir grožio siekimas neturi jokio galutinio tikslo, tarkim, kad būtume turtingi, žymūs ir galingi, bet prasmingas pats savaime, didindamas mūsų gyvenimo pajautą ir pasitikėjimą savimi, džiugindamas ir darydamas mus laimingesnius, ir leisdamas mums pasijusti saugesniems ir sveikesniems, taip ir siekimas „lavintis“ yra dvasinis ir protinis tobulėjimas, o ne varginantis kelias pasitenkinantis ribotais tikslais, tai — laimę teikianti ir stiprinanti mūsų sąmonės plėtra, mūsų gyvenimo ir laimės galimybių praturtinimas. Todėl tikras lavinimasis, kaip ir tikra kūno kultūra, yra kartu ir realizacija, ir paskata, visad yra arti tikslo ir vis dėlto niekad nesiliauja; lavinimasis — tai nuolatinis keliavimas į begalybę, įsisiūbavimas vienu ritmu su visata ir amžinybe. Jo tikslas nėra ugdyti vienpusius gabumus ir pajėgas, lavinimasis padeda mums įprasminti savo gyvenimą, išsiaiškinti praeitį ir be baimės sutikti ateitį. (386)

*

Kiekvienas praeities kultūros idealas, jei norėtume jį perimti, taptų mums nuodais. Bet gėrėtis

savaime gražiais ir tobulais praeities kultūros idealais, mėgti jų tobulumą, suprasti jų dvasingumą, pažinti jų atsiradimo ir sunykimo sąlygas — tai nėra istorijos kultas ir tuščias mokytumas, bet gyvenimą formuojantis pomėgis. (387)

*

Yra skaitytojų, kurie per visą gyvenimą pasitenkina kokiu tuzinu knygų ir kurie vis tiek yra tikri skaitytojai. O yra ir tokių, kurie ryja viską iš eilės ir sugeba apie viską pakalbėti, tačiau visas jų triūsas eina perniek. Nes tikro lavinimosi sąlyga yra ta, kad būtų ką lavinti: charakterį ar asmenybę. Kur jų nėra, kur lavinimas be motyvacijos, vykstantis tarsi tuštumoje, ten gali rastis žinių, bet ne meilė ir ne gyvenimas. Skaitymas be meilės, žinios be pagarbos, lavinimasis be atsidavimo yra viena iš sunkiausių nuodėmių dvasiai. (388)

*

Niekad labai nevertinau auklėjimo, tai yra nuolat smarkiai abejojau, ar auklėjimu žmogų išvis galima kaip nors pakeisti ir patobulinti. Užtat bent šiek tiek pasitikėjau švelnia grožio, meno, poezijos įtikinimo jėga — mane patį jaunystėje ji auklėjo ir sudomino dvasiniu pasauliu labiau negu visi visuomeniniai ar privatūs „auklėjimai“. (389)

Mano patyrimu, pažadinama ir lavinama leidžiasi tik ta sąžinė, kuri ir taip budri. (390)

Žinojimas neturi piktesnio priešo už norą žinoti ir mokymąsi. (391)

*

Nedaug suprasdamas, bet vis labiau įsitikindamas savo pranašumu suaugęs stovi prieš vaiką. Kol pasirodo, kad šis pranašumo jausmas kyla vien iš didžio nežinojimo. (392)

*

Juk daug kas laikoma išdykavimu tik todėl, kad tai trukdo tėvams, tuo tarpu vaikas ramiausiai daro tai, kas jam atrodo natūralu ir nekalta. (393)

*

Kai gabus vaikas metų metais, visą jaunystę yra prievartaujamas, mušamas, bauginamas, pardavinėjamas ir gąsdinamas, o staiga atėjęs kilnus gelbėtojas jį išvaduoja, tai tas gelbėtojas vis dėlto neturi teisės iš vaiko tikėtis, kad šis nieko nelaukęs užsigeis tapti teisėju ar šiaip naudingu žmogumi. Galbūt jis pirma dar padegs namą ar iškrės kitokių išdaigų. (394)

*

Kai mes dar buvome vaikai, ypač stengtasi „palaužti“ valią, taip anuomet šį darbą vadino pamaldžioji pedagogika, ir iš tiesų mumyse buvo visko prilaužyta ir prinaikinta, tik ne valia, tik ne

tai, kas mumyse buvo nepakartojama ir gimė sykiu su mumis, ne ta kibirkštis, kuri pavertė mus keistuoliais ir pašaliečiais. (395)

*

Protingasis racionalizuoja pasaulį ir jo atžvilgiu naudoja smurtą. Jis visada linkęs į nuožmų rimtumą. Jis yra auklėtojas. (396)

*

Kai Jėzus šventykloje sugėdino mokslininkus, jam buvo dvylika. Būdami dvylikos mes visi sugėdinome savo mokslininkus ir mokytojus, buvome protingesni, genialesni ir drąsesni negu jie. (397)

*

Kiekvienas turi žengti žingsnį, skiriantį jį nuo tėvo ir mokytojų, kiekvienam tenka pajusti vienatvės atšiaurumą, nors dauguma mažai jos teišgali pakęsti ir netrukus sprunka atgal. (398)

*

Vertingos tik tos mintys, kuriomis mes ir gyvename. Tu žinojai, kad tavasis „neuždraustas pasaulis“ tėra tik pusė pasaulio, bet tu, kaip ir pastoriai bei mokytojai, antrąją pusę stengeisi nuslopinti. (399)

*

Tiesa patiriama, o ne išmokstama. (400)

*

Atgrasymas — visai ne auklėjimo priemonė. (401)

Ir auklėjime nepakenks laisvė bei humoras, kol dar neprarastas pranašumo jausmas ir ypač vaikų pasitikėjimas. (402)

*

Nuomonės tik tada vertingos, kai jos teigiamos. Kiekviena neigiama, smerkianti nuomonė, kaip stebėjimas dar teisinga, išsakyta iškart tampa klaidinga. Tokios nuomonės sudaro du trečdalius to, ką žmonės vieni apie kitus kalba. Kai pasakau apie žmogų, kad jis man nemalonus, tai yra garbingas prisipažinimas. Išgirdusiam šią mano nuomonę telieka savo nuožiūra nuspręsti, ar kaltę dėl šio atgrasumo priskirti man, ar tam kitam. Bet jei aš apie ką nors sakau, kad jis pasipūtęs, gobšus ar girtuokliauja, pasielgiu neteisingai. Šitokiomis nuomonėmis greitai galima „susidoroti“ su kiekvienu žmogumi. Jei laikysimės tokio požiūrio, tai Žanas Polis buvo prisiekęs alaus gėrėjas, Fojerbachas — dabita, o Helderlynas — pusprotis. Ar tuo kas nors pasakoma apie juos, ar apie juos pateikiama kokių žinių? Visai taip pat galėtų kas nors tarti: Žemė — tai planeta, kurioje gyvena daug blusų. Šitokios rūšies „tiesos“ — visokio klastojimo ir melo įsikūnijimas. Tikrai teisingi esame tik tada, kai sakome „taip“ ir pripažįstame. „Klaidų“ nustatymas, kad ir kaip įspūdingai bei protingai tai skambėtų, yra ne nuomonė, o plepalai. (403)

Svarbu ne mokytojo išsilavinimas, — juk protingumas bei pedagoginės gudrybės tėvo nepadaro gabiu auklėtoju, jei jis kaip žmogus, kaip pavyzdys neturi to, kas vaiką įtikina labiau nei žodžiai. (404)

*

Mokykla yra vienintelė modernios kultūros problema, į kurią aš žiūriu rimtai ir kuri kartais mane jaudina. Mokykla mane labai sugniuždė, ir pažįstu nedaug reikšmingų asmenybių, kurių neištiko panašus likimas. Ten aš išmokau tik lotynų kalbos ir meluoti. (405)

*

Mano nuomone, mūsų mokykla, kuri žmogų iki keturiolikos, aštuoniolikos ar dvidešimties metų traktuoja tik kaip pradinę pakopą pasiekusią ir savos vertės neturinčią asmenybę, nėra nepriekaištinga. Kartais istorijose ir memuaruose su nuostaba skaitau, kaip dažnai anksčiau subrendę žmonės, kurie šiandien, norėdami tapti žmogumi dar turėtų išlaikyti keturis egzaminus, užėmė svarbias pareigas ir buvo pasiekę šio to reikšmingo. Tada paniuręs įsivaizduoju laikus, kuriais iš to atsargumo studentu netampama anksčiau nei trisdešimties, o tarnautoju — anksčiau nei keturiasdešimties. Ir tuokiamasi tada bus atitinkamai vėliau, ir padorūs žmonės dar dažniau negu šiandien teisėtus vaikus galės gimdyti tik būdami

tokio amžiaus, kai vargšams mažyliams telieka likučiai. (406)

*

Mokykla užsiėmė ne tų, reikalingų ir gyvenimui būtinų įgūdžių lavinimu, bet daugiausia žiniomis, kartais išlikusiomis mano atmintyje visą gyvenimą: štai šiandien tebežinau nemažai protingų ir šmaikščių lotyniškų posakių ir posmų, taip pat daugelio miestų gyventojų skaičių, žinoma, ne šiandieninį, o 1890–ųjų. (407)

*

Toks žmogus, kokį jį sukūrė gamta, yra nenuspėjamas, neperžvelgiamas, priešiškas padaras. Jis — nuo nežinomų kalnų kelią prasiskinantis upės srautas ir pirmykštis miškas be kelio ir tvarkos. Ir kaip sengirę reikia praretinti, išvalyti ir neleisti be galo plėstis, taip mokykla turi sulaužyti, įveikti ir prievarta apriboti natūralų žmogų; jos užduotis — vyresnybės sankcionuotais pagrindais suformuoti iš jo naudingą visuomenės narį ir pažadinti jame savybes, kurias paskui baigia ugdyti geležinė kareivinių disciplina. (408)

*

Mokytojui klasėje mieliau turėti dešimt nepataisomų asilų negu vieną genijų, ir atidžiau pažiūrėjus jis juk teisus, nes jo užduotis nėra išugdyti ekstravagantiškus protus, o gerus lotynų kalbos žinovus, skaičiuotojus ir doruolius. Bet kuris

daugiau nukenčia — mokytojas nuo vaikėzo ar atvirkščiai, kuris iš jų abiejų yra didesnis tironas, kankintojas ir kuris iš jų gadina bei darko kito sielą ir gyvenimą, — šito nesusierzinus ištirti neįmanoma. (409)

*

Mus guodžia tai, kad tikrai genialiems žmonėms žaizdos beveik visada užgyja ir iš jų išauga asmenybės, nepaisydamos mokyklos kuriančios savo įspūdingus kūrinius, kuriuos vėliau, kūrėjui mirus ir apie jį suformavus didingą genijaus aureolę, kitos mokytojų kartos pateikia kaip iškilius ir nuostabius pavyzdžius. Ir nėra mokyklos, kurioje nevyktų kova tarp įstatymo ir dvasios, ir kaskart matome, kaip valstybė ir mokykla net suplukusios stengiasi pakirsti poros kasmet išnyrančių skvarbesnių ir vertingesnių protų šaknis. Ir kasmet tie, kurių anksčiau mokytojai nekentė ir baudė, kurie pabėgo ar buvo išvaryti, paskui turtina mūsų tautą. Bet kai kurie — ir kas žino, kiek jų — nusikamuoja tyliai priešindamiesi ir pražūva. (410)

*

Mūsų mokytojai mokė mus vadinamosios pasaulio istorijos taip: pasauliui visada vadovavo, jį valdė ir keitė tokie žmonės, kurie patys kūrė sau įstatymus ir laužė jau esamus; ir mums buvo sakoma, kad šie žmonės verti pagarbos. O tai

buvo toks pat melas, kaip ir visas kitas mokymas, nes kai vienas iš mūsų, gerų ar blogų ketinimų vedamas, sykį pasiryždavo ir pasišiaušdavo prieš kokį nors įsakymą arba kvailą įprotį ar madą, tuomet jo anaiptol negerbė ir nekėlė mums pavyzdžiu, o bausdavo, išjuokdavo ir užgriūdavo jį bailiu mokytojišku pranašumu. (411)

*

Su poetu buvo elgiamasi visai taip pat, kaip ir su didvyriais, su visais stipriais arba gražiais, drąsiais ir nekasdieniškais žmonėmis bei siekiais: praeityje jie buvo puikūs, visi vadovėliai užtektinai juos garbstė, bet dabar iš tikrųjų jų neapkentė, o gal mokytojų pareiga kaip tik ir buvo neleisti, kad išaugtų šaunūs, laisvi žmonės, kad pavyktų stulbinantys žygdarbiai. (412)

*

Mūsų mokytojai reikalavo iš mūsų dorybių, kurių patys neturėjo, taigi ir jų dėstoma pasaulio istorija turbūt buvo suaugusiųjų melas, skirtas mūsų sumenkinimui ir pažeminimui. (413)

*

Ar tu tapsi mokytoju, ar mokslininku, ar muzikantu — gerbk „prasmę“, bet nemanyk, kad jos išmokstama. Norėdami išmokti „prasmės“ istorijos filosofai subjaurojo pusę pasaulio istorijos. (414)

Esama labai gabių mokinių, kurie, nepaisant gabumų, visais laikais mokytojams būna nemalonūs ir varginantys, nes jų talentas yra ne iš vidaus išaugusi ir prigimtinė organinė stiprybė, — švelni, kilninanti, geros prigimties, darbštaus ir stipraus charakterio stigma, bet tartum kažkas pasisekusio, atsitiktinio, net uzurpuoto ar pavogto. Menkesnio charakterio, bet didelio proto ar puikios vaizduotės mokinys neišvengiamai glumina mokytoją: jis turi šiam mokiniui perduoti žinių bei metodų paveldą ir įgalinti jį gyvenime intelektualiai bendradarbiauti, o vis dėlto jaučia, kad jo tikroji, aukštesnioji pareiga būtų kaip tik ginti mokslus ir menus nuo tokių gabuolių antplūdžio, nes juk mokytojas neturi tarnauti mokiniui, jie abu privalo tarnauti dvasiai. Kiekvienas mokinio, kuris sugeba pasirodyti ir pasipuikuoti, bet nesugeba tarnauti, skatinimas iš esmės reiškia savotišką dvasios išdavystę. Kai kurių tautų istorijoje žinome periodų, kai nykstant dvasingumui kaip tik tokie mokiniai plūdo vadovauti bendruomenėms, mokykloms, akademijoms bei valstybėms, ir visose tarnybose sėdėjo didžiai talentingi žmonės ir jie visi norėjo valdyti nemokėdami tarnauti. Žinoma, laiku atpažinti šitokios rūšies talentus, kol jie dar neturi jokios humanitarinės profesijos įgūdžių ir nepradėjo darbuotis, ir nesileidžiant į jokias kalbas nukreipti juos

nehumanitarinių profesijų keliu, dažnai yra labai sunku. (415)

*

Retai pasitaiko, kad [žmogus] atrastų profesiją, pagal kurią jis sugebėtų ne tik dirbti, bet kuri padėtų pažadinti ir įgyvendinti jame glūdinčias svajones, kuri jį ne tik maitintų, bet ir kilnintų bei leistų išreikšti save; o kad taip atsitiktų, turi susiklostyti daug palankių aplinkybių. Mes turbūt visi pernelyg esame linkę suformuoti gyvenimo modelį pagal ankstesnių laikų talentingų žmonių biografijas ir guostis tuo, kad galiausiai kiekvieną kartą tikrai stiprūs ir talentingi rado kelią ir užėmė jiems prideramą vietą. Ši pernelyg miesčioniška prielaida yra ne kas kita, kaip bailus nusigręžimas nuo realybės: pirma, daug tų įžymiųjų genijų, nepaisant stulbinančių pasiekimų, niekad netapo tuo, kam potencialiai buvo skirti ir pašaukti, o antra, visais laikais be galo daug talentingųjų paprasčiausiai nerado arba per vėlai surado jiems prideramą kelią. O tai, kad ir nelaimingą bei nenusisekusį gyvenimą kai kas gali ne tik ištverti, bet pagaliau apgaubti *amor fati* ir sutaurinti, su mūsų aptariamais dalykais neturi nieko bendra. (416)

*

Bet koks dvasingumas ir kultūra turi dvejopą užduotį. Pirmiausia daugeliui teikti tikrumą ir

paskatas, juos guosti ir teikti jų gyvenimui prasmę; o tada iškyla antroji, paslaptingesnė, ne mažiau svarbi užduotis: sudaryti sąlygas stiebtis tam nedaugeliui, didiesiems rytdienos žmonėms, teikti jų iniciatyvoms apsaugą ir globą. (417)

*

Išsilavinęs žmogus sąmoningai suformuoja savo principus. Jis vertina daugybę dalykų, kurie jį iš esmės mažai traukia, ir atsisako kitų, kurie jį trauktų, jei būtent išsilavinimas nebūtų sukūręs kliūčių. (418)

*

Nereikalauju, kad ateityje humanitarai būtų sulyginti su tais, kurie gerai uždirba: dirbantysis protinį darbą jokiu būdu neprivalo puotauti ir ilgėtis prabangos, jis daugiau ar mažiau turi būti asketas, bet dėl to reikia jį ne išjuokti, o gerbti. Materialinių vertybių minimumas jam turi priklausyti savaime, kaip, pavyzdžiui, vienuoliškos kultūros laikais ordino broliui nereikėjo turėti asmeninio turto, tačiau jis galėjo pragyventi ir savo laimėjimais prisidėdavo prie ordino šlovės bei autoriteto stiprinimo. Tikroji aristokratija negali būti tikro dvasinio gyvenimo pavyzdžiu; aristokratija remiasi paveldimumu, o dvasingumas fiziškai nepaveldimas. Užtat tikrieji intelektualai sudaro dvasingiausiųjų oligarchiją, kiekvienam gabiajam paliekant prieinamas visas lavinimosi priemones. (419)

Išsilavinęs juk tėra labiau apsišvietęs, bet anaiptol ne gudresnis už tautą. (420)

*

Gerbk „prasmę“, bet nemanyk, kad jos galima išmokyti. (421)

*

Joks žmogus negali kitame įžvelgti ir suprasti to, ko pats nėra patyręs. (422)

*

Mano nuomone, kur kas daugiau mano kartos žmonių gyvenimų sugadinta per dideliu instinktų suvaržymu ir slopinimu negu priešingai. Todėl kai kuriose savo knygose pasidariau šių nuslopintų instinktų gyvenimo advokatu ir gynėju, bet niekad nepalikau nuošalyje pagarbos dideliems reikalavimams, kuriuos iškėlė išminčiai bei religijos. Mūsų tikslas nėra gyventi kuo nežabotesnį savivalės gyvenimą, nepaisyti gėrio, meilės ir žmogiškumo. Tačiau turime laviruoti tarp abiejų reikalavimų, tarp gamtos ir dvasios, nesirinkti aukso vidurio, o ieškoti tik sau tinkamo kelio, kuriame laisvė keičia įsipareigojimus, kaip įkvėpimą iškvėpimas. (423)

*

Kaip *In* ir *Jang* nulemia gyvenimo audinį, taip ėmimo ir davimo kaita lemia santykius tarp mokytojo ir mokinio, tarp išminčiaus ir to, kuris atrodo kvailas. (424)

Jauni žmonės mano raštuose randa peno individualumui stiprinti, tuo tarpu mokytojų tikslas priešingas: jauną sielą jie siekia išlaikyti kiek galima normalesnę ir ją standartizuoti, ir tai visiškai normalu bei suprantama. Abi funkcijos — manoji gundanti individualizuotis ir normalizuojanti mokyklos — yra būtinos ir turi viena kitą papildyti, kaip visi bipoliarūs procesai. Norint šitai pastebėti ir mokėti per meilę susivienyti su priešininku net ten, kur tenka stoti prieš jį, reikia turėti truputį išminties ir pagarbos bei pamaldumo, — o tai savybės, kurių negalima kategoriškai reikalauti nei iš mokytojo, nei iš kitų žmonių. Pasaulis yra ir turbūt dar ilgai bus *grands simplificateurs* rankose, ir atsipūsti nuo jų turbūt bus galima tik po katastrofos, kurios pirmuosius požymius jau stebime nuo 1914–ųjų metų. (425)

RELIGIJA IR BAŽNYČIA

Religijos ir mitai, kaip ir poetinė kūryba, yra žmonijos bandymas alegorijomis išreikšti kaip tik tą neišsakomybę, kurią Jūs veltui stengiatės išversti į lėkšto racionalumo kalbą. (426)

*

Visas mano gyvenimas yra bandymas atrasti religingumą ir jam atsiduoti. Neįsivaizduoju, kad galėčiau sau ar netgi kitiems surasti ką nors panašaus į naują religiją, naują formuluotę ir susisaistymo galimybę, bet išlikti savimi. Kai pradedu abejoti savo laiku ir pačiu savimi, vis dėlto neprarandu pagarbos gyvenimui ir neatmetu galimybės, kad jis turi prasmę; nors šitaip manydamas turėčiau likti vienas ir atrodyti juokingas, bet savo nuomonės laikausi tvirtai. Darau tai ne dėl kokios nors vilties, kad dėl to pasauliui ar man bus kiek nors geriau, darau tai paprasčiausiai todėl, jog nenorėčiau gyventi be pagarbos ir atsidavimo kokiam nors Dievui. (427)

*

Tikiu žmogumi kaip nuostabia galimybe, kuri išlieka net didžiausiame purve ir padeda jam išsikapstyti iš didžiausio nuopuolio; ši galimybė yra tokia stipri ir viliojanti, kad ji vis jaučiama kaip viltis, kaip reikalavimas, kaip jėga, leidžianti

žmogui svajoti apie savo aukštesniąsias galimybes, ir nuolat išvaduojanti jį iš gyvuliškumo; ši galimybė tikriausiai visada yra ta pati, — nesvarbu, kad ji šiandien vadinama religija, rytoj protu, o poryt vėl kitaip. Svyravimas tarp čia ir ten, tarp realaus ir galimo, to išsvajotojo žmogaus, yra tas pats, ką religijos supranta kaip žmogaus ir Dievo santykį. (428)

*

Tai, ką Jūs vadinate pažanga, kaip ir visa dvasinė žmonijos istorija, vykdoma ne minios, bet nedidelės saujelės žmonių, kuri yra „geros valios". Visada taip buvo. Visur, kur ši mažuma įgyja valdžią, akimirką žemėje atsiranda tai, kas dieviška: religija ir kultūra. Ir mūsų užduotis yra ne pamokyti nepataisomą pasaulį, o būtent kuo dažniau sudaryti šią mažumą ir neleisti išmirti mažajai Dievo karalystei. (429)

*

Nors ne tik religinis ir mistinis, bet ir bendruomeninis patyrimas, yra tipiškai bendras, visiškai anapus asmeniškumo, tačiau vis dėlto taip jau yra, kad savo aukštomis formomis visiškai jį realizuoja tik individas, labai išsivysčiusi asmenybė, genijus. (430)

*

Žmogus gali tiek iškrėsti bet kokią kvailystę, tiek padaryti niekšybę, tiek visa siela atsiduoti

prasmės bei pasaulio harmonijos paieškoms; ir greičiausiai kvailių bei niekšų visada buvo daugiausia. Ką apie tai mano Dievas, klasikine forma sužinome iš Abraomo pokalbio su Dievu dėl Sodomos miesto. Dievas leidžia nusidėti dėl minimalaus „teisuolių" skaičiaus, ir šios atkaklios derybos reikšmingos tuo, kad ne Dievas ragina žmogų nusidėti ir pakentėti, o atvirkščiai. (431)

*

Kiekvienas, kuris tiki gyvenimo prasme ir aukšta žmogaus paskirtimi, šiandieniniame chaose yra vertingas, nesvarbu, kokiai konfesijai jis priklauso. (432)

*

Svarbiausia ne tai, kokį tikėjimą žmogus išpažįsta, bet ar išvis jį turi. (433)

*

Moralas gali būti religijos rezultatas, bet niekada iš moralo nesukursi religijos. Nes tik aukštesnieji dalykai yra religija. Manau, kad nėra religijos, kuri prasideda nuo jo, tuo tarpu daugumos pasaulėžiūrų ištakos — kaip tik ten. (434)

*

Nors negaliu pritarti vienintelėms teisingoms ir išganančioms dogmoms, vis dėlto iš savo patirties žinau, ką reiškia susitaikyti ir atsiduoti tikėjimui, ir dėl to visai nemanau esąs nelaimingas, suklydęs bei protestantiškas, bet džiaugiuosi ir dėkingas

sutinku su tuo, kad tai, kas neišsakoma, gali būti patirta ir išaiškinta tokia daugybe formų. (435)

*

Mes reikalaujame, kad gyvenimas privalo turėti prasmę, bet jis turi tik tiek prasmės, kiek mes patys pajėgiame jam suteikti. Kadangi pavienis žmogus šį darbą tegali atlikti netobulai, į šį klausimą paguodžiamai stengiamasi atsakyti religijomis ir filosofijomis. Visų šių atsakymų esmė ta pati: gyvenimas prasmę įgyja tik per meilę. Tai reiškia, jog kuo labiau sugebame mylėti ir atsiduoti, tuo prasmingesnis tampa mūsų gyvenimas. (436)

*

Gyvenimas turi tiek prasmės, kiek sugebame jam suteikti. Biblija, dogmos ir visos filosofijos tik padeda lengviau jį įprasminti. Gamtai, augalams ir gyvūnams gyvenimo įprasminti nereikia, nes jie nemoka mąstyti ir nusidėti, jie gyvena naiviai ir nekaltai. Kai bandome gyventi be prasmės, mes, žmonės, net neprilygstame žvėrims. Mūsų gyvenimas įgauna prasmę, kai mes kaip įmanydami vengiame naivaus noro siekti egoistiško malonumo ir stojame tarnystėn. Kai rimtai žiūrime į šią tarnystę, „prasmė“ atsiranda savaime. (437)

*

Humanistinis idealas man nėra garbingesnis nei religinis; nesuteikčiau pirmenybės ir vienai kuriai religijai. Kaip tik todėl negalėjau priklausyti

jokiai bažnyčiai, nes ten trūksta dvasios polėkio ir laisvės, nes kiekviena save laiko geriausia, vienintele, o kiekvieną ne jai priklausantįjį — paklydusiu. Kelią į bažnyčias lengva rasti, vartai plačiai atverti, netrūksta ir propagandos. (438)

*

Nieko nederėtų bandyti atversti, nebent žmogus pats to pageidauja. (439)

*

Visų tautų išmintis — vienoda, nėra dviejų ar daugiau išminčių, yra tik viena. Vienintelis dalykas, dėl kurio turiu prieštarauti religijoms ir bažnyčioms, yra jų polinkis į nepakantumą: nei krikščionis, nei musulmonas noriai nesutiks, kad jo tikėjimas, nors geras ir šventas, yra ne privilegijuotas ir išskirtinis, o broliškas visoms kitoms tikėjimo rūšims, kurios stengiasi atskleisti tiesą. (440)

*

Vargu ar gyvas ir mąstantis žmogus arba netgi menininkas galėtų apsispręsti visada laikytis vienos pasaulėžiūros. Bent jau aš negaliu to padaryti, be to, man niekad nėra svarbu būti teisiam — aš džiaugiuosi įvairove, tuo nuomonių ir tikėjimo formų margumynu. Tai man taip pat trukdo būti tikru krikščioniu, nes netikiu nei tuo, kad Dievas turėjo tik vieną sūnų, nei tuo, kad tikėjimas juo yra vienintelis kelias į Dievą ir palaimą.

Pamaldumas man visada simpatingas, bet negaliu pakęsti autoritarinių teologijų, kurios teigia esančios vienintelės tikros. (441)

*

Politiniame pažangių žmonių mąstyme nacionalizmas jau yra praeitis, o religijose visur tebevyrauja vaikiškas tikėjimas vienintelio savojo tikėjimo teisingumu. (442)

*

Tikiu, kad, nepaisant akivaizdžios beprasmybės, gyvenimas vis dėlto prasmingas, prisipažįstu negalįs protu suvokti šios galutinės prasmės, bet esu pasirengęs jai tarnauti, net jei tektų pasiaukoti. Šiam tikėjimui neįmanoma įsakyti ir prisiversti jį išpažinti. Jį galima tik patirti. Kas to negali, tas ieško tikėjimo bažnyčioje ar moksle, pas patriotus, socialistus ar dar kur nors, kur yra iš anksto paruoštų moralinių nuostatų, programų ir receptų. (443)

*

Man neduota būti protestantu ar kataliku, bachistu ar vagnerininku; man atrodo, kad gyvenimui ir istorijai galutinę prasmę ir vertę suteikia tik įvairovė, — nesvarbu su kokiu vis naujais pavidalais pasirodančiu Dievu tai patirta. Todėl toje pačioje šventovėje, dažnai netgi savo mielų artimųjų apmaudui, aš myliu ir gerbiu ne tik Budą ir Jėzų, bet taip pat greta Kanto galiu mėgti

ir stengtis suprasti Spinozą, greta Nyčės — kad ir Geresą. Taip elgiuosi ne iš mokslo troškimo ar pomėgio daug žinoti, bet džiaugdamasis vienio įvairove, spalvų turtingumu, kuris mainosi tarp Aristotelio ir Nyčės, tarp Palestrinos ir Šuberto ir kuris vienas, kai esi dėl jo tikras, teikia gyvenimui visą įstabų grožį ir tariamai iracionalų margumą. Be to, greta laisvės ir gebėjimo bešališkai tyrinėti niekad negalėčiau apsieiti be tų tylių didžiųjų, kuriems laisvė niekad netapo proto dalyku, kuriems tikėjimo ir asmeniškų reikalų sutapatinimas buvo gilus širdies poreikis. (444)

*

Po pasaulį yra pasklidę labai daug tikinčiųjų ir pamaldžiųjų, nepriklausančių nei bažnyčioms, nei kokioms nors konfesijoms; tai geros valios žmonės, kuriems kelia didelį nerimą žmonijos smukimas ir taikos bei pasitikėjimo nykimas pasaulyje. Nors šiems pamaldiesiems neegzistuoja kunigai ir bažnytinė paguoda, bet egzistuoja šaukiantieji dykumoje, šventieji ir kankiniai. (445)

*

Aš visai netikiu, kad egzistuoja viena geriausia ir vienintelė tikra religija ar mokymas, — o ir kam? Budizmas yra nuostabus, Naujasis Testamentas — irgi, kiekvienas savo laiku ir ten, kur jis reikalingas. Vieniems būtina askezė, o kitiems — kiti dalykai. O ir tam pačiam žmogui ne visada

reikia to paties, — kartais veiksmo ir judėjimo, o kartais pasinėrimo į save, kartais jis ilgisi žaidimo, o kartais darbo. Taigi esame žmonės, ir bandymai padaryti mus kitokiais niekada nepavyksta. Jei švelni užuojauta, gerumas ir gailestis yra aukščiausios vertybės, tada Pranciškus Asyžietis buvo vienas didžiausių žmonių, o Kalvinas, Savonarola ir Liuteris buvo nusikaltėliški fanatikai. Bet jei didžiai vertinama sąžiningumo, herojiškumo ir paklusnumo savo sąžinės reikalavimams dorybė, tada Kalvinas ar Savonarola buvo tikrai didis žmogus. Visada teisingi abu atvejai, ir teisūs visada abu.

Kaip žmogišką idealą aš regiu ne kokią nors dorybę ar kokį nors konkretų tikėjimą, o didžiausią kiekvieno žmogaus sielos harmoniją, — tai aukščiausia vertybė, kurios galima siekti. Harmoningajam būdinga tai, ką, pavyzdžiui, psichoanalizė vadintų laisvu libido disponavimu, o Naujasis Testamentas byloja šitaip: „Viskas yra jūsų“. (446)

*

Dvasinės pratybos, meditacijos palaipsnėmis pakopomis veda į pažinimo tikslą. O šis grindžiamas tuo, kad Aš pasirodo esąs apgaulė, o vietoj Aš sąmonės įžengia visybės sąmonė, išganyta siela iš atskyrimo ir klaidžiojimo grįžta į visybę. (447)

Kiekvienas reiškinys žemėje yra palyginimas, o kiekvienas palyginimas — atviri vartai, pro kuriuos siela, kai ji pasirengusi, gali įeiti į pasaulį, kuriame visa yra vieninga — tu ir aš, diena ir naktis. (448)

*

Vidinių ir išorinių užduočių, sielos ir politikos supainiojimą laikau vienu didžiausių tragiškų istorijos motyvu būtent todėl, kad netikiu tokia Dievo karalyste, kuri būtų kitur nei ten, kur Jėzus nurodė savo mokiniams: „mumyse pačiuose“. (449)

*

Kiekvienas žmogus yra ne tik jis pats, bet dar ir vienintelis, ypatingas, kiekvienu atveju svarbi ir keista vieta, kurioje pasaulio įvykiai būtent taip susiklosto tik vieną kartą. Todėl kiekvieno žmogaus istorija — svarbi, amžina, dieviška, todėl kiekvienas žmogus, kol gyvena ir vykdo gamtos valią, yra nuostabus ir vertas dėmesio. Kiekviename įsikūnijusi dvasia, kiekvienas — kenčianti būtybė, kiekviename nukryžiuojamas Išganytojas. (450)

*

Aš pasirinkau egoisto arba vienišiaus kelią ir išorines pareigas laikau antraeilėmis palyginus su tomis, kurias turime atlikti savo pačių sielai. Aš atnaujinau savyje jausmą, kad mano siela mažu

mastu vaizduoja žmonijos raidos etapą ir kad iš esmės kiekvienas krūptelėjimas mūsų viduje yra toks svarbus, kaip karas bei taika išoriniame pasaulyje. (451)

*

Mes visada įspraudžiame savo asmenybę į gerokai per siauras ribas! Savo asmeniu laikome vien tai, kas mus išskiria iš kitų kaip individą, ką pastebime esant skirtinga. O juk mes, kiekvienas iš mūsų — tai visas pasaulis; ir kaip mūsų kūnai atmena evoliucionavę iš žuvies ar dar iš ankstesnių gyvybės formų, taip ir mūsų sieloje yra visa, kas kada nors gyvavo žmonių sielose. Visi buvusieji dievai ir velniai slypi mumyse, egzistuoja šią akimirką kaip galimybės, kaip norai ir išeitys. Jei žmonija išmirtų ir liktų vienas vienintelis, pusėtinai gabus vaikas, negavęs jokio mokslo, jis vėl atrastų, kaip viskas vyksta, vėl atkurtų dievus, demonus, rojų, Dievo įsakymus ir draudimus, Senąjį ir Naująjį Testamentą — viską sugebėtų padaryti iš naujo. (452)

*

Kai ima vyrauti žlugimo nuotaikos, vis iškyla keisti nauji dievai, kurie labiau panašūs į velnią; tai, kas iki šiol buvo protinga, tampa beprasmiška, tie, kurie iki šiol buvo pamišėliai, tampa vertingi ir teikiantys vilties, tarsi pranyktų bet kokios ribos, ir darosi neįmanomas joks vertinimas, iškyla

demiurgas, — nei geras, nei blogas, nei dievas, nei velnias, o tik kūrėjas, tik griovėjas, tik akla pirmykštė jėga. Ši tariamo žlugimo akimirka yra ta pati, kuri individe tampa sukrečiančiu patyrimu, stebuklu, sugrįžimu. Tai išgyvento paradokso momentas, tvykstelėjusi akimirka, kurioje susiliečia išsiskyrę poliai ir pranyksta ribos bei normos. Tada, atsiradus tam tikroms sąlygoms, moralės ir tvarkos žlunga, bet pats vyksmas yra visų gyviausias, kokį tik galima įsivaizduoti. (453)

*

Tikėjimas, kaip ir meilė, gimsta ne prote. (454)

*

Mūsų sąžinė yra svarbiausioji institucija, bet abejoju, ar ji visada būna Dievo balsas; ir tai, kad egzistuoja kita, jai priešinga institucija, — grynasis gyvenimo instinktas, be abejo, yra laimė. (455)

*

Nepritariu įsitikinimui, kad mokslinis okultizmo ištyrimas išvaduos mus nuo prietarų... Nuo prietarų išgydo ne mokslas, o tikėjimas. Organinis tikėjimas, nesvarbu kokios konfesijos, yra vienintelis išbandytas medikamentas prieš prietarus, ir laikai be tikėjimo visada palankūs prietarams, net tada, kai turi savo žinioje didžiai išplėtotą mokslą. Tai, ką aš vadinu tikėjimu, nėra mokymosi vaisius, o sveikos pasaulėžiūros, pasitikėjimo

pasaulio sandara išraiška, ir „okultinių" reiškinių akivaizdoje kiekvienas sveikas tikėjimas tuoj pat patvirtina labai seną baltosios ir juodosios magijos priešpriešą, kur juodoji magija pasirodo vien kaip blogis ir yra draudžiama. Žmonėms, kurie sieloje išlaiko tikėjimo pusiausvyrą, nesunku skirti balta ir juoda, ir tikintysis lengvai netaps auka tos juodosios magijos, kuri šiandien per laikraščių skelbimus randa tiek daug aukų. Tačiau tikinčiųjų ne taip jau daug, ir okultinių reiškinių sukeltas nerimas išlieka, tad tegul mokslas toliau tiria bent šiuos fenomenus. (456)

*

Kai stebime mūsų laikų bandymus greta nelaimingų specializavimųsi ir partiškumų vėl apmąstyti žmogiškumo, tikėjimo, dvasios ir moralės pagrindus, matome, kad reikšmingiausių ir esminių laimėjimų pasiekia ne lygintojai ir beveidžiai, ne neįteisintieji ir neatsakingi bendro idealistinio humaniškumo skelbėjai, bet, priešingai, būtent seniausių tradicijų atstovai. Šiandieninėje Europoje yra nedaug, vos keletas protų, kurių viso gyvenimo darbas yra ne ištirpinti paveldėtas istorinių religijų vertybes dailiuose feljetonuose, bet kaip tik atkurti jas su visais joms būdingais charakterio bruožais, — ir ne tam, kad būtų žmogiškai apsiribota ir skelbiama krikščionybė vien katalikams ar vien protestantams, bet kad per

vaizdavimo grynumą būtų naujai ir atsakingai atskleista giliausia kiekvieno tikėjimo esmė. (457)

*

Visi išminčiai ir didieji mokytojai, taip pat Jėzus bei Buda, savo mokymą pagrindė žinojimu apie gyvenimo vienovę ir kaukių, su kuriomis mums pasirodo gyvenimas, laikinumą bei permainingumą. Visi žinojo, ko neprivalo žinoti teologai, — būtent kad šiandieninis žmogžudys bei ištvirkėlis rytoj gali būti šventasis, o kilnusis ir kunigas gali tapti nenaudėliu ir niekšu. Gėtės Mefistofelis sakosi priklausąs jėgai, kuri nuolat nori pikto ir nuolat kuria gėrį. Yra ir priešingas dalykas. Yra be galo daug tokių, kurie nuolat nori gėrio ir beveik visada daro pikta, prievartauja ir skurdina visapusį gyvenimą. (458)

*

Kino Lao Dzi, Jėzaus arba indų Bhagavadgytos išmintis, kaip ir visų laikų bei tautų menas, rodo sielos pagrindo visose tautose bendrumą. Kiekviena mintis apie meilę, kiekvienas meilės poelgis Platono ir Tolstojaus, Budos ir Augustino, Gėtės ir „Tūkstančio ir vienos nakties“ veikaluose liudija mums žmogaus sielą, — galingą, sugebančią kentėti ir besiilginčią išsivadavimo. Iš to niekas neturi daryti išvados, kad krikščionybę ir daoizmą, platoniškąją filosofiją ir budizmą dabar dera sujungti, arba kad suliejus visus laiko

ir rasių, klimato ir istorijos atskirtus minčių pasaulius atsirastų ideali filosofija. Kristus tebūnie Kristumi, kinas — kinu, ir tegu kiekvienas gina savąjį būties bei mąstymo būdą. Pripažinus, kad mes visi esame tik atskirtos amžinojo vienio dalys, nė vienas kelias, nė vienas aplinkkelis, nė vienas veiksmas ar kančia pasaulyje netampa nereikalingi. (459)

*

Mūsų modernus kultūros idealas yra toks priešingas kiniškajam, kad galime džiaugtis, jog kitoje Žemės rutulio pusėje turime tokį garbingą priešingą polių. Jam vergiškai nepasiduodami, turėtume jausti pagarbą šiai svetimai dvasiai, be kurios nieko negalima išmokti ir pasisavinti, turėtume Tolimuosius Rytus laikyti savo mokytojais, kaip kad Gėtės laikais buvo elgiamasi su Artimaisiais Rytais. Ir kai skaitome be galo stimuliuojančius, protingumu kibirkščiuojančius Konfucijaus pokalbius, turėtume juos laikyti ne dingusiais be žinios kuriozais iš praėjusių laikų, o prisiminti, jog Konfucijaus mokymas ne tik du tūkstantmečius išlaikė ir rėmė šią milžinišką imperiją, bet kad dar ir šiandien Kinijoje gyvena Konfucijaus palikuonys, jie turi jo vardą ir prisimena jį su pasididžiavimu — greta jo ir seniausia bei išpuoselėta Europos aristokratija atrodo vaikiškai jauna. Lao Dzi neturi mums pakeisti

Naujojo Testamento, bet turi mums parodyti, kad kai kas panašaus tarpo ir po kitu dangumi ir nepalyginti ankstesniais laikais, ir kaip tik tai turi sustiprinti mūsų tikėjimą, kad, nepaisant visko, žmonija yra vienis ir turi bendras galimybes, idealus bei tikslus. (460)

*

Rimtas ir vaisingas tarpusavio supratimas tarp Rytų ir Vakarų tiek politinėje, tiek socialinėje srityje yra didysis, dar neįvykdytas mūsų laikų reikalavimas, tą patį galima pasakyti ir apie dvasinio bei kultūrinio gyvenimo sritis. Šiandien nebekalbama apie tai, kaip japonus atversti į krikščionybę, europiečius — į budizmą ar daoizmą. Mes turime ir norime ne atversti ir būti atversti, o atsiversti ir plėsti akiratį, rytietišką ir vakarietišką išmintį pripažinti ne kaip priešiškas, viena su kita kovojančias galias, bet kaip polius, tarp kurių virpa vaisingas gyvenimas. (461)

*

Rytai ir Vakarai irgi tėra laikini mūsų vidaus polių apibūdinimai. (462)

*

Šiuo metu taip dažnai girdime visokių įspėjimų apie „pavojingus Rytus“, ir visi tie įspėjimai sklinda iš stovyklų, kurios yra partija, turinti saugoti kokią nors dogmą, sektą ar receptą. (463)

Šviesa iš Rytų, visų pirma Indijos išmintis, daug geriau derinasi su tikruoju Kristaus mokymu, negu tą pripažįsta kunigai. (464)

*

Senovės kinų išmintis, kaip ir kiekviena išmintis, iš dalies yra dorybių mokymas; tai yra konfucinė kinų filosofijos dalis. Bet tam tikra prasme ji yra ir mistika, vienišos meditacijos vaisius bei prasiskverbimas į svarbiausias sielos gyvenimo sritis — ši dalis yra daoistinė. Bendra abiem yra pagarbos ir tyrumo, bet kokio grožio ir bet kokios sofistikos atsisakymo dvasia ir tam tikras virš visko tvyrantis giedrumas, tam tikras šiapusiškumas, arba pasaulio pamaldumas, be to, ši išmintis yra vaizdi ir neabstrakti, o dažnai netgi tampa pasakiška palyginimų poezija, kaip Džuang Dzi atveju. (465)

*

Kai kur nors susiduriu su ypač kategorišku atmetimu, pagrįstu instinktyvia neapykanta ar principiniu nenoru suprasti, beveik visada šis nepriėmimas galioja senovės Azijos dvasios profiliui, kuris randamas mano apsakymuose. Taigi ši instinktyvi baimė to, kas svetima, neeuropietiška, indiškame ir kiniškame gyvenimo ir mąstymo būde, mano nuomone, yra tas pats, kaip ir kiekviena rasinė beprotybė ir rasinė neapykanta. Kažkas pažįstama, istoriškai ir psichologiškai supran-

tama, bet, kita vertus, atsilikusio, nebeteikiančio gyvybės, kažkas, kas turi būti įveikta. Atsilikimą palaiko ne tik Vakarų Europos pažangos ir technikos entuziazmas, bet ir bažnytinės bei dogminės krikščionybės pretenzija, kad ji vienintelė ir tikriausioji. (466)

*

Viena religija daugmaž tokia pat gera, kaip ir kitos. Nėra nė vienos, kurioje žmogus negalėtų tapti išminčiumi, ir nė vienos, kurios jis negalėtų praktikuoti kaip kvailiausios stabmeldystės. Bet religijose surinktas beveik visas tikras žmonijos pažinimas, ypač mitologijose. Kiekviena mitologija yra „netikra“, kai į ją žiūrime nepamaldžiai, bet kiekviena yra raktas į pasaulio širdį. Kiekviena žino kelią, kaip savęs dievinimą paversti maldomis dievui. (467)

*

Kad Dievas gyvena kiekviename iš mūsų, kad kiekvienas žemės lopinėlis yra mums tėvynė, kiekvienas žmogus yra mums giminė ir brolis, kad dieviškos vienovės žinojimas skirstymą į rases, tautas, turtingus ir vargšus, į išpažinimus ir partijas demaskuoja kaip šmėklą ir apgaulę — tai taškas, į kurį sugrįžtame, kai siaubingas vargas arba švelnus prisilietimas atveria mūsų ausį, o mūsų širdį padaro vėl gebančią mylėti. (468)

Mes esame laikini, mūsų tapsmas niekada nesibaigia, esame galimybės, mums nėra nei tobulumo, nei absoliučios būties. Bet kur žengiame nuo potencijos į veiksmą, nuo galimybės į įgyvendinimą, ten dalyvaujame tikrojoje būtyje, šiek tiek tampame panašesni į tobuląjį ir dieviškąjį. Tai reiškia: realizuoti save. (469)

*

„Nerami sąžinė", žiūrint krikščioniškai ir psichologiškai, visada yra gyvos, sveikos, nors ir sunerimusios sąžinės ženklas. (470)

*

Tu turi ilgėtis ne tobulo mokymo, o savęs paties tobulinimo. Dievybė yra tavyje, o ne sąvokose ir knygose. (471)

*

Nepadaryta nieko, kad karo technika, pinigų svaigulys, nacionalizmas ir t.t. būtų įrašyti menkaverčių sąrašan. Reikia mokėti laiko stabus pakeisti tikėjimu. (472)

*

Kam Dievas nėra stabas, ir kas maldos nekalba kaip užkeikimo, o patiria ją kaip nuoširdžiausią visų vidinių jėgų suvienijimą, kaip atkaklų gėrio siekį, kaip geriausią ir vienintelį būtiną dalyką, tas iš šiandien kalbamų maldų visą gyvenimą semsis stiprybės, nes malda ragina patikrinti savo širdį, įveikti tingumą, sustiprinti sie-

kimus, užmiršti mažus savus interesus dėl didžių visuotinių. (473)

*

Nesupratimą, kančią ir beprasmiškumą mokykitės pripažinti išankstine sąlyga viskam, kas gali būti vertinga žmonijai. Kaip Jūs paskui suformuluosite savo tikėjimą, — krikščioniškai ar kaip kitaip, — nesvarbu. Nėra kitų dievų, tik tie, kuriuos sau sukuria žmogus. (474)

*

Kam tai skirta, tas turi kada nors gyvenime tapti toks vienišas, toks tobulai vienišas, kad pasitrauktų į savo giliausiąjį Aš. Tada staiga žmogus nebėra vienas. Jis atranda, kad mūsų giliausias Aš yra pati dvasia, Dievas, tai, kas nedaloma. Šitaip žmogus vėl atsiduria pačiame pasaulio centre, ir jo nejaudina pasaulio įvairovė, nes jis žino savo gelmėje esąs tapatus visai būčiai. (475)

*

Niekad mano nepasiektas, tačiau vertingas idealas yra toks: priimti išorinio gyvenimo raginimus kaip vaidmenį, kurį, jei tik gali, vieną kartą reikia suvaidinti, bet visada likti arti Dievo ir jausti savo vienovę su kūrinijos visuma. (476)

*

Jūsų ateitis ir jūsų sunkus, pavojingas kelias yra šitoks: subręsti ir rasti savyje Dievą. Jūs visuomet ieškojote Dievo, bet niekad jo neieškojote savyje.

Niekur kitur jo nėra. Nėra kito Dievo, tik tas, kuris jumyse. (477)

*

Nėra jokio pasilikimo Dieve! Nėra jokios ramybės! Tėra amžinas, puikus ir šventas buvimas iškvėptam ir buvimas įkvėptam, suformavimas ir ištirpdymas, gimimas ir mirtis, pasitraukimas ir sugrįžimas, be paliovos, be galo. (478)

*

Nemirtingumas? Neduodu už tai nė skatiko! Mes norime likti mirtingi! (479)

*

Kelias į nekaltybę, į tai, kas nesukurta, į Dievą veda ne atgal, o pirmyn, ne į tapsmą vilku ar vaiku, o vis giliau į kaltę, link tapsmo žmogumi. (480)

*

Viskas praeina ir yra niekas, palyginus su Dievu, kurio dalis galime būti sulig kiekvienu savo įkvėpimu ir iškvėpimu. (481)

*

Kiekvienas gyvas (t.y. tiesiogiai veikiantis gyvenimą) patyrimas turi tik vieną objektą. Jis pažįstamas ir išreiškiamas tūkstančiais būdų, bet tiesa visada yra tik viena. Tai patyrimas to, kas gyva mumyse, slapto stebuklo, slaptos dievybės, kurią kiekvienas mūsų nešioja savyje, patyrimas, kad giliai savo sieloje galima panaikinti visas priešybių poras. Indui tai atmanas, kinui — dao, krikščioniui — malonė. (482)

Kur mes pritariame savo likimui, ten sužydi Dao. (483)

*

Malonė arba Dao mus supa nuolat. Ji yra šviesa ir pats Dievas. Kai mes akimirką būname atviri, ji įeina į mus visus: į kiekvieną vaiką, į kiekvieną išminčių. (484)

*

Kai į tikėjimą žiūrime visiškai rimtai ir visapusiškai, tada svarbu ne tikėjimas savimi, tikėjimas savo įsitikinimais, ištikimybe, drąsa ir t.t., o tik tikėjimas būsima, galima malone, kurios mes niekad nepajėgiame nusipelnyti, bet visada galime tikėtis. Kas silpną Petrą padarė uola, tas uola gali padaryti kiekvieną. Štai kuo mes turime tikėti. Antra, mes žinome štai ką: mes, žmonės, iš dalies esame gyvuliai ir iš mūsų galima laukti bet kokios kvailystės ir bailumo, — pakanka žvilgtelti į kasdienybę, į istoriją, į savo gyvenimą ir širdį. Bet atsvara šiam liūdnam žinojimui yra išlaisvinantis tikėjimas, todėl jis „aukščiau už bet kokį protą“. (485)

*

Jei anapus yra ir atsakomybė, ir teismas, tai bus pasidomėta ne mūsų loginiu, bet moraliniu skaidrumu, ir tada mums labiau reikės malonės negu teisingumo. (486)

Vien atgaila nieko nepadeda, atgaila nenupirksi malonės, jos apskritai neįmanoma nupirkti. (487)

*

Kiekvienu momentu galima vėl tapti nekaltam, kai, užuot ieškojus kitų kaltės, pripažįstama sava kančia bei kaltė, ir jos iškenčiamos iki galo. (488)

*

Pamaldumą arba pietetą aš laikau geriausia dorybe, kurią galime turėti, vertingesne už visus talentus, ir pamaldumą suprantu ne kaip šventiškų jausmų puoselėjimą atskiroje sieloje, o visų pirma kaip pietetą, individo pagarbą pasaulio visumai, gamtai, artimiesiems, kaip buvimą įsitraukusiam ir kaip bendros atsakomybės jausmą. (489)

*

Buvimas pamaldžiu yra ne kas kita kaip pasitikėjimas. Pasitikėjimą turi paprastas, sveikas, nekaltas žmogus: vaikas, laukinis. Kiekvienas iš mūsų, kuris nėra nei paprastas, nei nekaltas, pasitikėjimą turi rasti aplinkkeliuose. Pasitikėjimas savimi yra pradžia. Tikėjimo neįgysi atsiskaitymais, kalte ir nešvaria sąžine, savęs kankinimu ir aukojimu. Visos šios pastangos nukreiptos į dievus, kurie gyvena ne mumyse. Dievas, kuriuo turime tikėti, yra mumyse. Kas sako „ne" sau pačiam, negali tarti „taip" Dievui. (490)

Pamaldumas, tai yra patikli tarnystė ir kartais netgi gyvybės pareikalaujanti ištikimybė, įmanomas bet kuriame išpažįstamame tikėjime ir kiekvienoje pakopoje; tik šia ištikimybe ir tarnyste iš tikrųjų galima patikrinti, ar atskiro žmogaus asmeniškas pamaldumas yra nuoširdus. (491)

*

Ištverme, kantrybe ir visomis pasyviomis dorybėmis aš pasitikiu, o kovomis — ne. Mano viso gyvenimo opozicija yra ne kokio nors realaus, o religinio tikslo labui, tikslo, kuris iš principo visada prieštarauja „pasauliui" ir kuriam kiekviena partija, kiekvienas noras veikti yra tiek pat įtartini, kaip ir kiti. Šiuo požiūriu aš esu gan vienišas, nes mano „religija" neturi jokio konfesinio atspalvio, mano gyveniman ji lėtai sutekėjo iš indiškų, kiniškų, krikščioniškų ir žydiškų šaltinių. (492)

*

Tai, kas Jūsų tikėjime man ne visai patinka, yra vienpusiškumas, su kuriuo Jūs prisirišate prie mano asmens ir mano raštų. Nes tomis pačiomis tiesomis dvasinis žmonijos sluoksnis tikėjo ir jas išsakė visur, per visus laikus ir literatūras. Minties, kad minia jų nepriima, kad ir mūsų karalystė „yra ne šio pasaulio", niekas nežinojo taip aiškiai ir nesuformulavo taip tiksliai kaip Jėzus. Šios tiesos niekada netaps bendru turtu ir nepanaikins žmogiškojo kvailumo. Bet jos bus tokios pat nemirtingos, kaip kiekviena kvailystė. (493)

Dievas — virš mūsų vaizdinių ir įvairovių savyje vieninga dvasia. (494)

*

Ateizmas yra tik neigimas dalyko, kuris niekad neturėjo materialios būties, o tik žodinę. (495)

*

Tikėjimas ir abejonės — tai du vienas kitą atitinkantys bei papildantys dalykai. Kur niekad neabejojama, ten iš tikrųjų ir netikima. (496)

Ten, kur užgęsta priešingybės, yra nirvana. (497)

*

Romusis mitologizuoja pasaulį, be to, dažnai žiūri į jį nepakankamai rimtai. Jis visada truputį linkęs į žaidimus. Jis neauklėja vaikų, bet laiko juos protingais. (498)

*

Nors kiekvienas susidaro savo vaizdą apie pasaulio išgelbėjimą, bet kiekvienam pirmiausia svarbi ir reikšminga yra išganymo meile mintis. Tikėti, kad yra išganymas meile, mus kviečia ir ragina visi didžiųjų mąstytojų, poetų ir menininkų balsai, ir tikroji visų šių balsų vertė vien ta, kad jie skelbia tikrovę, kelią, galimybę, o visa tai gyvuoja kiekvieno žmogaus krūtinėje. (499)

*

Konvencijų laisvė nėra tapati vidinei laisvei. Kilnesniesiems žmonėms gyvenimas be tvirtai sufor-

muluoto tikėjimo yra ne lengvesnis, o daug sunkesnis, nes jie iš tikrųjų tik patys turi sau susikurti ir pasirinkti visus saitus, prie kurių jie privalo priderinti savo gyvenimą. (500)

*

Aš vengiu kokios nors bažnyčios ir religinės bendruomenės narius atgrasyti nuo jų tikėjimo. Daugumai žmonių labai gera priklausyti bažnyčiai ir tikėti. Kas nuo šito atitrūksta, žengia tiesiai vienatvei į glėbį, ir kai kurie vėl greit pasiilgsta ankstesnės bendrijos. Tik savo ieškojimų pabaigoje jis atras, kad yra įstojęs į naują, didelę, bet nematomą bendriją, kuri apima visas tautas ir religijas. Jis nuskurs nuo to, kas dogmatiška ir tautiška, o praturtins jį brolybė su visų laikų ir tautų bei kalbų šviesiais protais. (501)

*

Biblijos mitai, kaip ir visi žmonijos mitai, mums yra beverčiai tol, kol nedrįstame jų taikyti asmeniškai sau bei savo laikams. Bet tada jie gali tapti mums labai svarbūs. (502)

*

Jėzus mane domina ir tampa man svarbus, ne dėl jo istorinių sąlygotumų, o dėl to, kad jis išaugo iš šių sąlygotumų ir juos peržengė. (503)

*

Kiekvieną žmogų galima palyginti su Jėzumi, kuris, paliestas magiškosios tiesos, nebeskiria

mąstymo nuo gyvenimo ir taip savo aplinkoje tampa vienišiumi ir visų priešu. (504)

*

Bažnyčios Dievas ir bažnyčia anaiptol negina nei žmogaus, nei netgi aukščiausių bažnyčios pareigūnų nuo šiurkščiausių moralinių išsišokimų. (505)

*

Jei Kristaus bažnyčia ir kunigai būtų tokie kaip jis pats, tada poetų nereikėtų. (506)

*

Kai Naujojo Testamento posakiai priimami ne kaip priesakai, o kaip nepaprastai esmingo žinojimo apie mūsų sielos paslaptis ištarmės, tada protingiausi kada nors pasakyti žodžiai „Mylėk artimą kaip pats save", kurie, beje, jau yra ir Senajame Testamente, tampa visų gyvenimo menų ir mokymų apie laimę įkūnijimas. Galima artimą mylėti mažiau kaip save patį — tada esi egoistas, gobšuolis, kapitalistas, buržua, ir nors gali kaupti pinigus bei valdžią, bet neturėti tikrai džiugios širdies, ir subtiliausi bei skoningiausi sielos džiaugsmai tau nepasiekiami. O galima artimą mylėti labiau nei save patį, ir tada esi vargšelis, jautiesi menkavertis, reikalauji mylėti viską, ir vis tiek esi pilnas piktumo, kamuojiesi pats ir gyveni pragare, kurį kasdien pats sau užkuri. Tuo tarpu meilės pusiausvyra, sugebėjimas mylėti,

neliekant skolingam nei čia, nei ten, ši meilė pačiam sau, kuri juk iš nieko nepavagiama, ši meilė kitam, kuri juk neapriboja ir neprievartauja savojo Aš, — šiuose žodžiuose glūdi visų laimių ir palaimų paslaptis. Panorėjęs gali šį posakį traktuoti indiškai ir suteikti jam tokią prasmę: mylėk artimą, nes jis yra tu pats! — krikščioniškas *tat twam asi* vertimas. (507)

*

Tikiu, kad krikščionybės elitas ir geriausia jos gyvybės jėga visada yra su tais, kuriems tai, kas suformuluota, gresia sulėkštėti, ir kad, nepaisant išsiilgtų „naujų“ tvarkų, yra tik senosios, o senos formuluotės vėl atgauna tiek gyvo žavesio, kiek ieškantysis pasirengęs priimti formulę kaip simbolį. (508)

*

Kiekvienas tikras protestantas ginasi nuo savo bažnyčios, kaip ir nuo bet kurios kitos, nes jo esmė jam labiau reiškia tapsmą negu būtį. (509)

*

Tegu Liuteris būna vadas ir vyriausiasis atstovas tų krikščionių, kuriems laisvės troškimas yra natūralus ir savaime suprantamas dalykas, taigi tegul jis vadovauja individualistams, labiau nei vidutiniškai išvystytos dvasios, charakterio ir sąžinės žmonėms; tačiau tada vis tiek lieka labai didelė žmonijos dalis, kuri mieliau klauso negu

pati sprendžia, kuri yra silpnos dvasios, bet vis dėlto geros valios ir visai nepažįsta tų kitų minčių bei sąžinės kovų. Išlaikyti šią žmonijos dalį neleidžiant jai pelkėti ir smukti, jos gyvenimui ir mirčiai teikti paguodą, o kartais ir gražią šventę — tam tinka tokios bažnyčios, kokios yra Romoje. Jos padėjo milijonams žmonių ištverti ir pagražinti gyvenimą, o tuos pirmuosius apdovanojo puikiausia architektūra, mozaikomis, freskomis ir skulptūromis — dalykais, kuriuos protestantai arba naikino, arba didžiai vertino, bet niekad nemokėjo kurti. (510)

*

Reformuotas, puritoniškas tikėjimas reikalauja, kad atsiduotum visas, bet tai mažai kas sugeba, o ir ta mažuma — ne visada, o tik retomis, iškiliomis valandomis. Savo Aš, savo instinktų ir norų auką aš galiu atnašauti tik retai ir netobulai; o dovanų, maldų, vainikų, žolių ir atsiklaupimų auką gali aukoti kiekvienas ir tinkamą valandą, ir šia, iš pirmo žvilgsnio išoriška ir mechaniška auka toks žmogus sudarys vidinę vienovę su manojo Aš atnašavimu. Katalikų pamaldos įmanomos kiekvieną valandą, katalikų kunigui tereikia užsivilkti mišių drabužį, kad tuoj pat būtų kunigas; tuo tarpu liuteronų pamaldos prieštarauja pačios sau ir neturi įšventinimo, ir protestantų dvasininkas turi ilgais, varginančiais pa-

mokslais įrodyti, kad jis yra kunigas, tik niekas tuo netiki. Taigi kiekviena reformatoriško atspalvio religija puoselėja ir piktą menkavertiškumo jausmo kultą. (511)

*

Tai, kokį pranašumą katalikų bažnyčia turi prieš reformuotą, kokį — dievų kultas prieš budizmą, nėra grynai tik estetika, išvaizdumas ir įmantri kulto forma. Visų pirma tai minties plastiškumas ir nepalyginamai didesnis gebėjimas prisitaikyti. (512)

*

Protestantų teologai man nepatinka tuo, kad jie neturi ko išmokyti, palieka tautą tuščią ir taip be kritikos ir pasipriešinimo atiduoda materialios valstybinės valdžios žinion: kunigaikščiams, piniguočiams ir generolams; teologai daro tai ir šiandien, ir liaudis iš jų nesulaukia raginimo pasipriešinti didžiajai mašinerijai... Nors Liuterio schizma, kaip dažnai tvirtina katalikai, toli gražu nėra pagrindinė vokiečių skurdo priežastis, bet ji yra ryškiausias skurdo simptomas. Siekiama dvasingiausių dalykų, o galų gale viskas baigiasi patrankomis. Malda perkeliama į kambarėlį, atmetami geri darbai ir neatsakingai nugarmama į visus pragarus, prieš kuriuos derėtų stoti kaip uolai ir pasipriešinti. (513)

Jei žmonija būtų individas, išvarius žvėrį ir demoną ją reikėtų pagydyti „grynąja“ krikščionybe. Bet taip nėra. „Grynosios“ religijos yra skirtos mažam aukštuomenės sluoksniui, tuo tarpu tautoms reikalinga magija ir mitologija. Kad vyksta raida iš apačios į viršų, aš netikiu. Iš žmonijos niūrios visumos vis iškyla pavieniai tyrieji bei išganytojai, ir daugumos jie imami garbinti tik tada, kai nukryžiuojami ir padaromi dievais. (514)

*

Fantazavimas, žaidimas sąvokomis be atsakomybės ir be saistančios, pripažintos dogmatikos man yra nepakenčiamas. Aš pats taip galiu, tam man nereikia apmokamų profesorių, todėl laikau juos kenkėjais. Čia kurį laiką ką nors reikšti man gali tik stiprios asmenybės, tokios kaip Kierkegoras. Bet visos greitai kintančios teologijos, kurios yra ne kas kita kaip neįpareigojančios pasaulėžiūros ir debatų objektai, už kurių nėra jokios bažnyčios, jokios dogmos, jokios atsakomybės, jokios tikros kovos dėl teisėto formulavimo — tai manęs niekad nedomino. (515)

*

Mums, senesniems žmonėms, kurie jau visko esame patyrę, gerai pažįstamas žmogaus sugebėjimas daryti visokias velnystes, taip pat ir sugebėjimas pateisinti jas teologiškai; būtent todėl

dėkojame katalikų bažnyčiai, kad ji nesigėdina tokių naivių dalykų kaip moralės mokymas, nuodėmių draudimas ir t.t., bet bando sutramdyti žmoguje gyvulį. (516)

*

Katalikų bažnyčia kaip religinė institucija yra nuostabus, gerbtinas objektas. Nedera jai prikišti, kad didelė dalis pamaldžių ir tikinčių, bet neįpratusių savarankiškai mąstyti žmonių, leidžia šiai bažnyčiai jiems vadovauti. Bet kai poetai ir rašytojai, iš kurių vis dėlto galima tikėtis savo savarankiško religinio požiūrio, nedviprasmiškai palaiko katalikų bažnyčią, tai atrodo veikiau kaip savarankiško mąstymo ir savos atsakomybės vengimas. (517)

*

Mūsų Kalėdos yra reklamos objektas, pagrindas menkavertėms iniciatyvoms, puiki dirva kičo gamybai. Kodėl? Mat Kalėdos ir meilės bei vaikiškumo šventė visiems mums jau seniai nebėra jausmo išraiška. Priešingai, jos seniai tėra jausmo pakaitalas ir klastotė — imitacija. Kartą per metus elgiamės taip, tarsi didžiai vertintume gražius jausmus, tarsi nuoširdžiai ir mielai leistume sau kažką ragauti, švęsti savo sielos šventę. Ir praeinantis tokių jausmų gražumo jaudulys gali būti labai tikras; kuo jis tikresnis ir jausmingesnis, tuo jis ir sentimentalesnis. Sentimentalumas

yra tipiškas mūsų elgesys per Kalėdas ir kelias kitas panašias šventes, kurioms atėjus dar ir šiandien krikščioniškos gyvensenos likučiai įsiterpia į mūsų kasdieninį gyvenimą. Tuomet mes jaučiame štai ką: „Kokia vis dėlto graži ši meilės mintis, kaip tai teisinga, juk tik meilė gali išganyti. Ir kaip gaila, kad mūsų santykiai mums tik vieną vienintelį vakarą per metus leidžia šio gražaus jausmo prabangą, kad šiaip metai iš metų ką nors panašaus pajusti mums sutrukdo darbai ir visokiausi rūpesčiai!“ Šiam jausmui būdingi visi sentimentalumo požymiai. (518)

*

Kalėdos — visų krikščioniškų sentimentalybių ir melų įkūnijimas, nuodų sandėlis, dingstis laukinėms orgijoms, pramonei ir prekybai, didelėms spindinčioms prekėms parduotuvėse; Kalėdos atsiduoda lakuota skarda, eglių spygliais ir gramofonu, pervargusiais, slapčia besikeikiančiais išnešiotojais ir paštininkais, apsimestinu šventiškumu miestiečių kambariuose su iščiustytu medžiu, laikraščių su ypatingais priedais ir skelbimų pagyvėjimu, trumpai tariant, tūkstančiu dalykų, kurie man visi yra didžiai nekenčiami bei atgrasūs ir į kuriuos visus žiūrėčiau daug abejingiau ir linksmiau, jeigu jie taip baisiai nepiktnaudžiautų Išganytojo vardu ir mūsų gražiausių vaikystės metų prisiminimu. (519)

Tai, ką Vokietija po viduramžių turėjo duoti pasauliui, ji davė savąja muzika. Kai aš kartais apmąstau tai, ką gavau iš krikščionybės ir kur glūdi paskutinis grynas šios krikščionybės įsikūnijimas, būtinai prisimenu Bacho kantatas ir pasijas: ten, o ne poezijoje, krikščionybė paskutinįsyk tapo forma. (520)

*

Tai, kuo mudu, [Tomas Manas] ir aš, nepaisant rezignacijos ir tam tikro skepsio, tikime, žinoma, neturi nieko bendra su teologija, mudu tikime ne „aukštesniųjų" jėgų valdymu ir įsikišimu nepriklausomai nuo žmogaus valios, bet skaičiais neišreiškiamu padorumo, geros valios ir taikos meilės kapitalu, kurį turi dauguma žmonių, o tam tikra prasme tikime ir galimybe pažadinti bei sustiprinti šį kuklų mūsų skaitytojų gėrį. Tuo tikėdami — mes ne vieni. (521)

*

Neišsprendžiami yra klausimai apie Dievo arba pasaulio dvasios esmę, apie visatos prasmę ir jos organizuotumą, apie pasaulio ir gyvybės atsiradimą. Mąstymas ir debatai apie tai gali būti gražus ir įdomus žaidimas, bet išspręsti mūsų gyvenimo problemų jie nepadeda. (522)

ŽINOJIMAS IR SĄMONĖ

Žinojimas yra veiksmas. Žinojimas yra patyrimas. Jis nepasilieka. Jo trukmė — tai akimirka. (523)

*

Bet kokį žinojimą ir bet kokį žinojimo didėjimą riboja ne taškas, o klaustukas. Pliusas žinojimui reiškia pliusą klausimo iškėlimui, ir kiekvieną jų vėl pakeičia naujas klausimas. (524)

*

Kai jaunas žmogus pirmą kartą išvysta pasaulį, kaip naujo požiūrio harmoningai nušviestą (savą ir svetimą) sistemą, jis pajunta gryną estetinį pasitenkinimą. Bet naivios natūros šiame patenkinančios harmonijos jausme klaidingai įžvelgia tiesos balsą. Veikiau tai kaip tik ta tiesa, kuri niekad nepatenkina, o nuolat priešinasi ir žadina naują alkį. (525)

*

Kiekvienas mokslas, be kita ko, yra sisteminimas, paprastinimas, protui nesuvokiamų dalykų pavertimas į suprantamus. Mes tikime istorijoje pažinę keletą dėsnių ir pažindami istorinę tiesą stengiamės į juos atsižvelgti.
Tik tas, kas stebi istoriją, mano manymu, turi išlaikyti jaudinantį vaikišką tikėjimą darną palaikančia mūsų proto galia, bet, nepaisant to, jis turi gerbti nesuvokiamą tiesą, vyksmo tikrumą ir

vienkartiškumą. Istorijos studijavimas žinojimą iškelia todėl, kad tuo siekiama to, kas neįmanoma, o vis tiek būtina bei svaru. Tyrinėti istoriją, vadinasi, atsiduoti chaosui, bet vis tiek išsaugoti tikėjimą darna ir prasme. (526)

*

Kaip ir žvelgiant pro mikroskopą kas nors nematomas ar bjaurus, pavyzdžiui, gabalėlis mėšlo, gali pavirsti žvaigždėtu dangumi, taip ir po tikros psichologijos žvilgsniu kiekvienas mažiausias sielos krustelėjimas, kad ir koks būtų menkas, kad ir koks būtų kvailas, pamišęs ar pavojingas, gali tapti šventišku spektakliu. Tada jame įžvelgtume ne ką kita, kaip alegorinį atvaizdą švenčiausiojo, kurį mes pažįstame: gyvenimo atvaizdą. (527)

*

Reikia į viską kreipti dėmesį, nes viską galima paaiškinti. (528)

*

Tai, ką verta apsakyti, bet ko vis dėlto visiškai išsakyti neįmanoma, yra amžinasis vienis. (529)

*

Kuo įnirtingiau ir griežčiau reikalaujame tezės, tuo labiau nepermaldaujamai ji šaukiasi antitezės. (530)

*

Ką mūsų protas mąsto ir sako, tėra musės išmatos, palyginti su tuo, koks gyvenimas, ryšiai, giminystės srūva povandenine srove. (531)

Kas pagrindiniu dalyku laiko mąstymą, tas, nors gali toli su tuo nueiti, bet vis dėlto žemę jis laiko vandeniu, ir vieną kartą prigers. (532)

*

Grynam racionalumui pasaulis visada atrodo dvimatis. (533)

*

Ką Jūs sakote apie protą ir tai, dėl ko protą kritikuojate yra teisinga, bet aš vis tiek tikiu, kad protas tam tikrais atvejais yra visai neblogas dalykas. Ir kai gyvenimo sritims, kuriose protas yra geras vadovas, per prievartą norima įpiršti instinktą ar intuiciją, tai dažniausiai nepasiseka, taip pat kaip ir priešingu atveju. Tik nereikia protui kelti totalumo reikalavimų ir jį prilyginti dvasiai. (534)

*

Sužinoti priežastį — vadinasi, mąstyti, tik tada pojūčiai tampa pažinimo šaltiniu ir ne prarandami, o įgauna tikrumą ir spinduliuoja visa, kas juose slypi. (535)

*

Protarpiais ir man pavyksta nujausti visatos harmoniją. Kadangi mano kūnas ir instinktai ją tik menkai patvirtina, turiu jos ieškoti dvasiniuose dalykuose, ir galiausiai, jei nori būti nuoseklus, atsigręži į protą, kuris vienintelis iš mūsų organų sugeba, pats prieštaraudamas mūsų instink-

tyviam gyvenimui, jaustis vieningas su pasaulio tvarka ir jai pritarti. Kadangi ne tik karą ir tautų gyvenimą, bet ir tai, kas vertingiausia mene, diktuoja ne protas, čia lieka spraga. (536)

*

Aiškumas ir tiesa — tai žodžiai, kuriuos labai dažnai girdime tariant greta, tarsi jie reikštų maždaug tą patį. Ir vis dėlto jie žymi tokius visai skirtingus dalykus! Retai, labai retai tiesa yra aiški, dar rečiau aiškumas yra teisingas! Tiesa beveik visada būna sudėtinga, tamsi ir daugiaprasmė, o kiekvienas žodis, ypač žodis „aiškus", jau iš karto ją prievartauja. „Aiškumas" visada yra prievarta, smurtinis bandymas supaprastinti tai, kas daugeriopa, paskelbti suprantama tai, kas natūralu, ar bent sudaryti tokią iliuziją. Aiškumas yra sentencijų dorybė. Sentencijos yra gražios, vertingos, auklėjančios, sąmojingos, pamokomos — tik niekad teisingos. Nes kiekvienos sentencijos atveju taip pat teisinga ir priešinga mintis. (537)

*

Nors ir privalome lavinti savo protą bei juo naudotis, tačiau neturime tik jo vieno klausyti. Paprasti sveiki žmonės, vadinamoji „liaudis", su gyvenimu ir jo bedugnėmis susitvarko gyvendama šios dienos ir valandos užsiėmimais bei džiaugsmais. Intelektualai, turintys polinkį mąstyti, nebegali grįžti į šią nekaltybę. Jiems reikia atsvaros

inteligencijai ir jos tuštybei, ir šis priešnuodis yra susidraugavimas su gamta. Dauguma „išsilavinusiųjų" tam pasitelkia meną, jei patys nėra menininkai: studijuodami dailę, muziką ar poeziją jie atranda sąryšį su pirmykštėmis jėgomis. Kam to nepakanka, tam reikalinga meditacija, stebėjimas ir pasinėrimas į save. Šiuo atveju yra vienas kelias — joga. Apie jogą yra tūkstančiai knygų, kurių aš nesu skaitęs, o pavyzdžiui, Šiaurės Amerikoje yra net jogos mokyklų, ir dalis ten dirbančių mokytojų — indai. Apie juos žinau tik iš nuogirdų. Tai, ko tam tikrais gyvenimo tarpsniais man reikėjo iš meditacijos, prasimaniau sau pats, — tai neišmokoma ir neperteikiama. (538)

*

Nieko nebuvo, nieko nebus; visa, kas yra, gyvena ir priklauso dabarčiai. (539)

*

Gilia meditacija galima panaikinti laiką, galima visą buvusį, esantį ir būsimą gyvenimą matyti vienu metu, — tada viskas tobula, viskas yra Brahmanas. Todėl man tinka tai, kas yra, mirtis atrodo kaip gyvenimas, nuodėmė — šventumas, protingumas — kvailybė, viskas turi būti taip kaip yra, visa, kam tereikia tik mano pritarimo, tik mano gero noro, mano meilaus sutikimo, man tinka, mane tik skatina ir negali pakenkti. Savo kūnu ir siela patyriau, kad siekti nuodėmės, gei-

dulių, gėrybių, tuštybės ir gėdingiausios nevilties man labai reikėjo tam, kad išmokčiau nebesipriešinti, išmokčiau mylėti pasaulį, kad daugiau nelyginčiau jo su kokiu nors savo pageidaujamu ir išgalvotu pasauliu, su savo išgalvota tobulybe, bet palikčiau jį tokį, koks yra, kad kaip tik tokį jį mylėčiau ir mielai jam priklausyčiau. (540)

*

Yra kelias į šaltos neoninės šviesos apšviestas tariamai tobulos sąmonės ir protingumo sritis. Bet tam, kuris perėjo šiuos plotus, vėl yra žemė, šiluma, nekaltybė ir meilė. Tai pasiekiama ne bėgant, bet transcenduojant tas šaltąsias sritis, pasiekiama, prarandama ir vėl gali būti pasiekta. (541)

*

Protingasis mano savyje turįs pasaulio ir savo gyvenimo „prasmę“. Darnos ir tikslingumo regimybę, kuria pasižymi protingai sutvarkytas individo gyvenimas, jis perkelia į pasaulį ir istoriją. Todėl jis tiki pažanga. Jis mato, kad žmonės šiandien taikliau šaudo ir gali greičiau keliauti negu anksčiau, jis nenori ir negali matyti, kad šios pažangos žingsnius lydi tūkstantis žingsnių atgal. Jis mano, kad šių dienų žmogus tobulesnis ir yra pranokęs Konfucijų, Sokratą arba Jėzų, nes yra labiau išlavinęs tam tikrus techninius savo sugebėjimus. (542)

Protingasis lengvai įsimyli sistemas. Jis visada linkęs nepasitikėti savo instinktais. (543)

*

Protingasis visada jaučiasi nesaugus akistatoje su gamta ir menu. Jis tai niekina juos, tai prietaringai pervertina. Žiūrėk, už senus meno kūrinius jis suploja milijonus arba įrengia rezervatus paukščiams, plėšriesiems žvėrims ar indėnams. (544)

*

Mes patyrėme, kad žmogus gali lavinti savo intelektą iki nuostabių pasiekimų, taip ir netapdamas savo sielos šeimininku. (545)

*

Kaip pamaldusis ir protingasis genijai vienas kitą tikrai gerai pažįsta, vienas kitą slapčia myli, vienas kitą traukia, taip ir didžiausias dvasinis patyrimas, kurį mes, žmonės, galime įgyti, visada yra proto ir pagarbumo susitaikymas, žmogaus sieloje esančių priešybių pripažinimas. (546)

*

Žmogus, į kurį aš žvelgiu su baime, viltimi ir geismu, su ketinimais ar reikalavimais, nėra žmogus, jis tėra tik drumstas mano norų veidrodis. Žvelgiu į jį suvokdamas tai arba ne, vien su labai praktiškais, bet klaidinančiais klausimais: prieinamas jis ar išdidus? ar mane gerbia? ar galima iš jo pasiskolinti? ar jis ką nors supranta apie meną?

Klausinėdami tūkstančius panašių dalykų žvelgiame į daugumą žmonių, su kuriais turime reikalų, ir esame laikomi žmonių žinovais ir psichologais, jei pavyksta iš jų išvaizdos ir elgesio išskirti tai, kas atitinka arba prieštarauja mūsų ketinimams. Bet tokia nuostata — skurdi, ir tokio tipo sielos moksle valstietis, prekeivis ar šunadvokatis pralenkia daugelį politikų ar mokslininkų. (547)

*

Kiekviename žmoguje rasti požymių, kurie jį skiria nuo kitų — vadinasi, jį pažinti. (548)

*

Tai, ką tu vadini „valia“, yra savotiškos pažiūros ir moralė, pamaitinta jėgomis iš nesąmoningos instinktų veiklos. Man neatrodo būtinai pageidautina, kad mes patys galėtume pasirinkti liūdesį ar linksmumą ir pagrįsti tai protu. Protui ir logikai gyvenimas neduoda dingsties nei džiaugsmui, nei liūdesiui. Bet, ko gero, mes galime visiškai sugadinti mūsų „nuotaikų“ vertę, gyvavimą ir prasmę, kai per daug norime jas priversti tarnauti protui. (549)

*

Dorybės kaip talentai yra savotiška, nors kartais ir naudinga hipertrofija, panašiai kaip išvestos nenormalaus dydžio žąsies kepenys. Kadangi iš savęs negaliu išreikalauti jokio talento ir jokios

dorybės, neatimdamas gyvybiškai svarbios sielos energijos iš kitų instinktų, tai kiekviena išpuoselėta dorybė gyvuoja palaikoma nuslopintų ir nuskurdusių kitų gyvenimo dalių, ir intelektui galima leisti įsigalėti tik nuslopinus juslingumą, o jausmams — nustelbus protą. (550)

*

Yra toks keistas patyrimas: tikras proto žmogus, kad ir kokiais auksiniais žodžiais ir rafinuotais vertinimais švaistytųsi, labai greitai mums nusibos. Taip pat greitai mums įgrįsta taurieji sielos entuziastai, poetiškieji ir užsidegusieji širdies žinovai. Vien savimi gyvas taurus protas, kaip ir vien savimi pasitikinti tauri širdis — abu turi vienu matavimu per mažai. Tai pastebima kasdieniniame ir politiniame gyvenime, o dar aiškiau — mene. Sumanusis kaip ir nuoširdusis, įžūlusis kaip ir kilnusis, be savo brolio ir varžovo yra netobuli, neįtikinantys, nemieli. Žmogus mums tampa nuobodus, kai jis teturi tik du matavimus. (551)

*

Kad aš savo sąmonės apžvalgos lauke nuolat išlaikau man svarbius dalykus, nenulemia mano Aš vertės ir kilimo, o vien tai, kad tarp mano sąmonės ir pasąmonės sričių — geri, lengvi ir sklandūs ryšiai. Mes — ne mąstančios mašinos, bet organizmai. (552)

Ir paprasčiausi dalykai juos aptariant tampa sudėtingi ir nesuprantami. (553)

*

Aš esu ne prieš pagrindimą ir išaiškinimą, bet tik prieš naivumo nuslopinimą ir pašalinimą racionaliu elgesiu. (554)

*

Prieš gudrumą ir didžiai išpuoselėtą intelektualią techniką aš neturiu ginklų, kad galėčiau apsisaugoti, o juolab puolamųjų ginklų, kad galėčiau duoti atkirtį. Bet nujaučiu, ar už žmogaus kalbų ir raštų glūdi tikėjimas. Su šia naivia virgule aš atlaikau akistatas su laiko filosofijomis. (555)

*

Kas būtų iš mūsų ir kas iš filosofijų, jei tiesos siekį pakeistų tiesos turėjimas. (556)

*

Kas yra tavo nuosavybė, to nematai ir apie tai vargiai ką bežinai. (557)

*

Svarbu ne žodžiai. Kiekvienas žodis visai taip pat gali reikšti ir priešingą dalyką. Kai kalba profesoriai, to niekad nepastebi, jų žodžiai visada taip raminamai vienareikšmiai, jie visada kuria iliuziją, jog egzistuoja tikras žinojimas, kuris perteikiamas žodžiais. (558)

*

Intelektualios žinios yra popierius. (559)

Pasitiki visada tik tas, kuris kalba iš patirties. (560)

*

Okultinis yra kiekvienas potyris, tuo tarpu kiekvienas konstatavimas be patyrimo vertės yra mokslinis. (561)

*

Kažkada visi posakiai, pirmąkart juos ištarusiojo galvoje, buvo tiẽsos ir esminės žinios, o pirmo vėliau juos pacitavusio poteriautojo ir tinginčio mąstyti lūpose jie tapo kvailystėmis ir nesusipratimais. (562)

*

Gyvenimo prasmė — pagrindinė meno ir filosofijos, bet ne mokslo tema, taigi filosofija labiau gimininga menui negu mokslui. (563)

*

Atsiminimams jusliniai įspūdžiai yra geresnė maitinamoji terpė, negu tobuliausios sistemos ir mąstymo metodai. (564)

*

Visas pažinimas aukščiausia prasme turi tik vieną objektą. Jį pažįsta tūkstančiai žmonių tūkstančius kartų ir vis tiek nuolat turi galvoje tik vieną tiesą. Tai tiesa apie galimybę panaikinti visas priešybių poras, visa, kas balta paversti juoda, visą naktį — diena, visą gėrį — blogiu. Ši galimybė grindžiama paprastu visų savybių ir verčių relia-

tyvumo pažinimu ir „sielos“ sąmonėjimu, kuris galbūt yra ne kas kita, kaip milijonų ryšių žaismas, kurio centras yra kiekvienas asmuo. Kur tas aukščiausias, vienintelis pažinimas pasiekiamas (kaip Jėzaus, Platono, Budos, Lao Dzi, Gėtės ar Dostojevskio atveju), ten peržengiamas slenkstis, už kurio prasideda stebuklai. „Priešas“ tampa broliu, „mirtis“ — gimimu, kiekvienas daiktas žemėje atrodo dvigubas: vieną kartą pasirodo kaip priklausantis „šiam pasauliui“, kitą — kaip „ne šiam“. Šis pasaulis reiškia, kas yra „mūsų išorėje“. Visa, kas yra mūsų išorėje, gali tapti priešu, pavojumi, baime ir mirtimi. Sulig patyrimu, kad visa ši išorė yra ne tik mūsų suvokimo objektas, bet sykiu ir mūsų sielos kūrinys, išorei transformuojantis į vidų, pasauliui — į Aš, pradeda švisti diena. (565)

*

Retas ir laimingas sutapimas, kai didis mokslininkas kartu yra ir žymus rašytojas. Polėkį ir išraiškos džiaugsmą, priderantį dideliam rašytojui, beveik visada užgniaužia mokslininko atsargumas, tyrėjo lėtumas, šaltinių kritiko nepasitikėjimas. (566)

*

Pažinti ir kurti, būti mąstytoju ir menininku — tai viena kitos besišalinančios priešybės. Nuomonė, kad rašyti ir mąstyti — beveik tas pats, o

poezijos užduotis — vaizdais perteikti pasaulėžiūras, yra klaidinga. (567)

*

Žinias galima perduoti, bet išminties — ne. Pastarąją galima rasti, patirti, galima būti jos kupinam, ji gali mus užvaldyti, bet jos išsakyti ir pamokyti negalima. Apvilkus žodžiais išmintį galima išreikšti tik tada, kai ji vienpusiška. Vienpusiška yra viskas, ką išgalvoja protas ir išreiškia žodžiai, viskas yra vienpusiška, visko — perpus, viskam trūksta vientisumo, pilnatvės, vienovės. Bet patsai pasaulis, esantis aplink mus ir mumyse, niekada nėra vienpusiškas. (568)

*

Kiekvieno ugdymo, kiekvienos kultūros, kiekvienos visuomenės ir moralės svarbiausias pagrindas — pastatyti polį, užimti vietą, iš kurios stebimas ir tvarkomas pasaulis. Kas jaučia dvasią ir gamtą, dvasią ir laisvę, gėrį ir blogį kaip galimus sukeisti vietomis, nors ir akimirkai, tas yra baisiausias bet kokios darnos priešas. Bet aukščiausia tikrovė yra patirti, kad visas nuostatas galima magiškai apgręžti ir kad egzistuoja lygiaverčiai priešingi poliai. (569)

*

Mano jausmui kiekviena tiesa tokia absoliučiai bipolinė, kad kiekvienas polius man yra lygiavertis, — kad tik būtų jaučiama tiesa, kad tik būtų gyvai mąstoma, kad tik būtų rimtai žiūrima! (570)

Gryną, tikrą tiesą reikia pakęsti ir tada, kai ji apverčiama. Kas teisinga, to ir priešybė turėtų būti teisinga. Nes kiekviena tiesa yra trumpa formulė žvilgsniui į pasaulį iš tam tikro poliaus, ir nėra nė vieno poliaus be jam priešingo. (571)

*

Kad gėris ir blogis, grožis ir bjaurumas, ir visos priešybių poros ištirpdomos vienovėje — yra ezoterinė, slapta, tik išrinktiesiems prieinama (o ir jiems dažnai vėl vis išsprūstanti) tiesa, bet ne egzoterinė, visiems suprantama ir naudinga. Tai Lao Dzi išmintis, kai jis niekina dorybes ir gerus darbus. Bet ir Lao Dzi būtų labai saugojęsis pasiūlyti šią tiesą liaudžiai. (572)

*

Išmintis neperduodama. Išmintis, kurią bando perduoti išminčius, visada panaši į kvailą pokštą. (573)

*

Laikas praeina, o išmintis lieka. Ji keičia savo formas ir ritualus, bet visais laikais turi tą patį pagrindą: žmogaus įsitraukimą į gamtą, į kosminį ritmą. Nors neramūs laikai nuolat siekia atskirti žmogų nuo šios darnos ritmo, šis tariamas išlaisvinimas visada tik sukelia vergovę, panašiai kaip ir šiandieninis labai emancipuotas žmogus yra bevalis pinigų ir mašinų vergas. Kaip kas nors nuo spalvotai apšviesto didmiesčio asfalto, persmelktas dėkingumo ir parvykimo gimtinėn

jausmo, grįžta į mišką arba nuo žvalios, audrinančios didelių salių muzikos — prie jūros muzikos, taip ir aš nuo visų trumpalaikių ir įtemptų gyvenimo bei dvasios nuotykių vis sugrįžtu prie šios senos, neišsemiamos išminties. Su kiekvienu sugrįžimu ji nebūna tapusi senesnė, ji ramiai stovi ir laukia mūsų, ir kaskart ji nauja bei spindinti, kaip kad kiekvieną dieną šviečianti saulė, tuo tarpu vakarykštis karas, vakarykštis madingas šokis ar automobilis jau tapęs toks senas, nušiuręs ir komiškas. (574)

*

Daiktai, kuriuos matome, yra tie patys daiktai, kurie yra mumyse. Nėra kitos tikrovės, tik ta, kurią turime savyje. Dauguma žmonių taip netikrai gyvena todėl, kad jie išorinius vaizdus laiko tikrove ir visai neleidžia žodžiais reikštis savo vidiniam pasauliui. Taip galima būti laimingam. Bet kai vieną kartą sužinoma apie tą kitą, tada jau nebegalima pasirinkti kelio, kuriuo žengia daugelis. (575)

*

Mes patiriame tai, kas mums esminga, nepriklausomai nuo visų išorinių dalykų, patiriame tai visiškai vieni ir tik patys sau. O tai, kaip mes vidinį spinduliavimą nukreipiame išorėn, kokius susikuriame mitus, pavojus, malonumus, dievus ir velnius — objektyviai visai nėra svarbu. (576)

Išmintis — tai klusnumas mūsų širdies išminčiai (o ne mūsų valios ir intelekto išminčiai). (577)

*

Nubudus atrodė, kad kalbama ne apie tiesą ir pažinimą, o apie tikrovę ir jos patyrimą bei ištvėrimą. Pabudus nebūdavo prasiskverbiama arčiau daiktų branduolio ir tikrovės, o tik suvokiama, įvykdoma ir iškenčiama savo Aš nuostata dėl akimirksninės dalykų padėties. Šitaip atrandami ne dėsniai, o sprendimai, patenkama ne į pasaulio, o į savo asmens centrą. Todėl ir tai, kas patirta, buvo taip sunkiai perteikiama, taip keistai nutolę nuo sakymo ir formulavimo; apibūdinimai iš šios gyvenimo srities, atrodė, nepriskiriami prie kalbos tikslų. Jei išimties tvarka taip būtų kartą suprasta bent dalis, tada suprantantysis būtų žmogus, atsidūręs panašioje padėtyje, užjaučiantis arba kartu pabundantis. (578)

*

Patarti galima tik tada, kai kito padėtis pažįstama iš savos patirties. (579)

*

Gamta ir protas nesudaro harmonijos, o pasaulis atskiram priešais jį stovinčiam žmogui nėra vienovė; bandymas ieškoti tos harmonijos bei vienovės, kurių vis dėlto reikalauja esmingiausia žmogaus sielos dalis, neišvengiamai yra tragiškas, kai tik to imasi tikrai didis ir potencijos žmogus. (580)

Toks būtų tikriausias mano gyvenimo istorijos turinys: būvį, kai esi negrabiai nematomas po neregimąja kepuraite, pakeisti nematomu būviu žinančiojo, kuris pažindamas nuolat lieka nepažintas. (581)

SKAITYMAS IR KNYGOS

Tikram skaitytojui skaityti knygą reiškia išmokti pažinti svetimo žmogaus būdą ir mąstymą, stengtis jį suprasti ir kiek įmanoma labiau su juo susidraugauti. (582)

*

Knygos skirtos ne tam, kad nesavarankiškus žmones padarytų dar nesavarankiškesnius, o juolab ne tam, kad nesugebantiems gyventi žmonėms pateiktų pigią apgaulę ir gyvenimo pakaitalą. Priešingai, knygos tik tada turi vertę, kai jos veda į gyvenimą, tarnauja jam ir praverčia; todėl yra iššvaistyta kiekviena skaitymo valanda, iš kurios skaitytojas negauna jėgos kibirkšties, atjaunėjimo nuojautos ir gyvumo. (583)

*

Kuo diferencijuočiau, kuo jautriau sugebame skaityti ir viską susieti, tuo labiau kiekvieną mintį ir kiekvieną kūrinį išskiriame kaip nepakartojamus, individualius, turinčius savo aiškiai apibrėžtą sąlygotumą ir matome, kad bet koks grožis ir žavesys kaip tik ir remiasi tuo individualumu ir ypatingumu. Kartu vis aiškiau matome, kaip visi šie šimtai tūkstančių tautų balsų siekia tų pačių tikslų, kitais vardais šaukiasi tų pačių dievų, svajoja apie tuos pačius norus, kenčia tas

pačias kančias. Iš tūkstantalypės nesuskaičiuojamų kalbų ir knygų pynės per daugelį tūkstantmečių šviesiomis akimirkomis į skaitytoją žvelgia nuostabiai iškilni ir virš tikrovės pakilusi chimera: žmogaus veidas iš tūkstančio prieštaringų bruožų, kažkokiu stebuklu tapęs vienove. (584)

*

Nežinoti madingo autoriaus naujausio romano daugelis laiko gėda, tuo tarpu jie visą gyvenimą „seniems skaitalams“ leidžia būti skaitalais ir nenujaučia, kiek daug iš naujausio ir mėgstamiausio yra ne kas kita, kaip greitai pašildyta ir naujai patiekta sena. (585)

*

Nė dvi iš tūkstančio knygų nesugeba pažadinti jausmo, kai girdi kalbant ne autorių, o pačius daiktus. (586)

*

Naujai parinkti, redaguoti ir išleisti laiko patikrintą senąją literatūrą dabarčiai ne mažiau svarbu kaip šiandieninių mąstytojų pasaulio ir laiko aiškinimai. Būdas, kaip karta valdo dvasinį paveldą, yra vienas svarbiausių kultūros simptomų. (587)

*

Sena knyga visada yra guodžianti, ji kalba iš taip toli, jos galima klausytis arba ne, ir kai staiga švysteli galingi žodžiai, jie priimami ne kaip išgirsti iš šiandieninės knygos, ne iš tokiu ir

anokiu vardu vadinamo pono leidėjo, o tarsi iš pirmų rankų, tarsi žuvėdros riksmas ar saulės spindulys. (588)

*

Tarp pusėtinai sveikų žmonių, kuriems svetimos abejonės savimi, aistringasis poete aukštins aistringumą, sumanusis — sumanumą, gerasis — gerumą; tarp menkiau pusiausvyrą išlaikančių skaitytojų labai dažnai pasirodys priešingybė, — būtent kad racionalistas alksta naivaus jausmingumo, o ūmusis — santūraus šaltumo. (589)

*

Kuo geresnis išsilavinimas (taip pat savimonė, savo asmenybės pajautimas), tuo greičiau ir tikriau kiekvienas atmeta tai, kas jam nedera, bet tuo skvarbiau jis suvokia viską, kas jam gimininga. (590)

*

Iš išorės mes priimame tik tai, kam tuo laiku esame skirti ir pasiruošę, todėl dažnai mus labai smarkiai paveikia poezija, kurią užvakar atmetėme kaip kažką mums svetima. Čia kartu su skaitytojais dažnai esu patyręs nuostabių dalykų. Daug yra tokių, kurie kurį laiką mėgsta tam tikrą poetą ir jis jiems reikalingas, ir kai kurie skaitytojai jam apie tai net ir parašo. O būna, kad jauniems žmonėms, kurie ilgokai ir dažnai man rašydavo nuoširdžius laiškus, įžengus į kitą savo

gyvenimo tarpsnį staiga tapau nebereikalingas, jie netikėtai atrado visai kitą išmintį ir poetą, kuris jiems neseniai dar pasitarnavo kaip palydovas ir patarėjas ar veidrodis, vertina su tam tikra užuojauta, o kai kurie iš jų turi poreikį man tai pasakyti ir šitaip man atsikirsdami pateisinti save. Tačiau keletą kartų, žinoma, labai retai, atsitiko ir dar kai kas: toks šiurkščiai ir ryžtingai nuo manęs nusigręžęs skaitytojas po daugelio metų, vėl mane atrasdavo, vėl man parašydavo ir dar kartą iš naujo užmegzdavo su manimi ryšį. (591)

*

Kas aklai ir noriai atsiduoda ir paklūsta autoriui, mokytojui, mokymui, kas mėgdžioja poemos herojų, užuot leidęs jam savo kelyje pastiprinti save, tas ir be knygos bei autoriaus nebūtų tapęs individualistu ir užsispyrėliu. Ir jeigu jau žmonės ilgisi unifikavimo, tai vis dėlto geriau, kai jie priima nesmurtišką mokymą, o ne priešingai. (592)

*

Skaityti nemąstant ir išsiblaškius — tai tas pats, kaip užrištomis akimis eiti pasivaikščioti ten, kur gražus kraštovaizdis. Neturėtume skaityti ir tam, kad pamirštume save ir savo kasdieninį gyvenimą, bet priešingai, — kad kuo sąmoningiau ir brandžiau vėl paimtume savo gyvenimą į rankas. Prie knygų turime ateiti ne kaip baikštūs mokiniai prie griežtų mokytojų, ne kaip nevykėliai prie

degtinės butelio, o kaip alpinistai prie Alpių, kaip kovotojai į arsenalą, bet ne kaip bėgliai ar nenorintys gyventi. (593)

*

Gerų knygų ir gero skonio priešai iš tikrųjų yra ne knygų niekintojai, o daug skaitantieji. (594)

*

Būna, kad valstiečio žmona, turinti Bibliją ir tik ją pažįstanti, yra iš jos daugiau išskaičiusi ir pasisėmusi daugiau žinių, paguodos ir džiaugsmo, negu koks nors rafinuotas turtuolis kada nors gali gauti iš savo brangios bibliotekos. (595)

*

Vienas tikras skaitytojas yra kur kas daugiau nei šimtas tūkstančių paviršutiniškų. Todėl tokie nepatvarūs diktatorių, užkariautojų ir t.t. užmojai ir pergalės: mat visi jie skirti nukreipti į kiekybę ir įgyvendinti pasitelkus pastarąją. (596)

*

Kai puiki knyga mane užvaldo, žinau, kad veikiu kai ką geresnio, protingesnio ir vertingesnio negu jau daug metų daro visi šio pasaulio ministrai ir karaliai. Aš statau ten, kur jie griauna, renku, kur jie barsto, aš patiriu Dievą, kur jie jį neigia arba kryžiuoja. (597)

*

Kuo labiau laikui bėgant tam tikrus pramogų ir mokymosi poreikius tauta galės patenkinti kitais

išradimais, tuo greičiau knyga susigrąžins orumą ir autoritetą. Šiandien dar ne visai pasiekėme tą ribą, kad tokie neseni konkurencingi išradimai kaip radijas, kinas ir t.t., iš spausdintos knygos atima kaip tik tas jos funkcijas, kurių negaila. (598)

*

Nuolat vis girdime priekaištą, kad didžiųjų poetų kūryba daugeliui nepriimtina, kaip perlai netinka kiaulėms. Bet tai plepalai. Naivuoliams geros poezijos poveikio pavojus yra bent ne toks didelis kaip laikraščio, kurį kiekvienas gauna į rankas. (599)

*

Mūsų vidinis kompasas atsilieka nuo kiekvienos mūsų skaitomos knygos; kiekvienas kito žmogaus mąstymas rodo mums, iš kiek daug kitokių pozicijų galima stebėti pasaulį. Tada iš lėto nurimsta svyravimas, rodyklė grįžta prie senosios krypties, kuri kiekvienam mūsų savita ir priklausytų nuo jo būdo. Taip man būdavo per skaitymo pauzę. Juk galima daug skaityti, ir nuošaliai gyvenantis knygų draugas ryja knygas ir nuomones taip, kaip draugiją mėgstantysis žmones, — dažnai net stebimasi, kiek daug galima ištverti. Bet tada, kartą vėl reikia viską mesti šalin ir kurį laiką eiti mišku, traukti į save gaivų orą, gėrėtis gėlėmis, miglomis bei vėjais ir vėl atrasti savyje pasaulio vienovę. (600)

Šiandien yra daug jaunų žmonių, kuriems atrodo juokinga ir neverta vietoj judraus gyvenimo mėgti knygas ir jomis domėtis, tam esą mūsų gyvenimas per trumpas ir pernelyg vertingas, o vis dėlto randa laiko šešiskart per savaitę valandų valandas kavinėse klausytis muzikos ir šokti. (601)

*

Tas, kuris jau kelyje ir yra šiek tiek apsipratęs su nemirtingu knygų pasauliu, netrukus ima kitaip elgtis ne tik su tuo, kas knygose yra, bet ir su pačiomis knygomis. Dažnai išgirsi agituojant, jog knygas reikia ne tik skaityti, bet ir įsigyti, ir aš, kaip senas knygų mėgėjas ir nemažos bibliotekos savininkas, iš patyrimo galiu užtikrinti, jog knygų pirkimas maitina ne tik knygininkus ir rašytojus — knygų turėjimas, o ne tik jų skaitymas, savaip džiugina ir yra savaip pamokomas. Pavyzdžiui, koks džiaugsmas ir žavus pomėgis žmogui su labai menkais pinigų ištekliais pirkti pigesnius masinius leidinius, nuolat peržiūrėti katalogus ir, nepaisant jokių sunkumų, protingai, atkakliai ir sumaniai pamažu vis dėlto sukaupti nuosavą dailią bibliotekėlę. Ir atvirkščiai, išsilavinusiems turtuoliams didžiausias malonumas yra surasti geriausiai, gražiausiai išleistą savo mėgstamą knygą, rinkti senas ir retas knygas, o paskui apvilkti savo knygas originaliais, gražiais,

su meile parinktais viršeliais. Čia daug galimų būdų pasidžiaugti: nuo rūpestingo sutaupyto grašio investavimo iki didžiausios prabangos. (602)

*

Kodėl negalima būtų linksmintis su knygomis? Jos dažnai tokios pat protingos kaip žmonės ir dažnai taip pat linkusios pajuokauti, ir jos nepataikauja. (603)

*

Mano patyrimu, tikrai nėra gražesnio ketinimo, kaip per atostogas neskaityti nė eilutės, o paskui nieko puikesnio, kaip gerai progai pasitaikius atsisakyti to gero ketinimo paėmus į rankas tikrai įspūdingą knygą. (604)

*

Mitai, sakmės ir pasakos šiandieninio žmogaus protui tolygios vaikystės prisiminimų puoselėjimui... Tik visai nekultūringas žmogus su pigiu modernisto pranašumu nori atsikratyti anksčiau gyvavusių arba pirmykščių tautų mitinių dvasių lyg fantastinių chimerų. Todėl galima sakyti, kad nykstant mitiškumui, visa poezija prarado turinį, kad mūsų poetinė kūryba jau keli šimtmečiai žaidžia beveik vien su turtingesnių laikų likučiais. (605)

*

Iš liaudies pasakų vis daugiau ir daugiau sužinome, kaip naiviųjų laikų tautos iš visų instinktų, visų nesuvaržytų jų sielos judesių, visų neišpildo-

mų svajonių kūrė mitinius darinius, panašiai kaip iš didvyriškų, didingų bei tyrų savo širdies troškimų jos kūrė dievus ir genijus. Vieno nėra be kito, dievo nėra be velnio, ir kieno viduje chaotiškai vienas per kitą teka gėris ir blogis, tikroviški ir beviltiški troškimai, tas gali būti laisvas nuo visų „prietarų“ ir vis dėlto paklusti sapnams bei sielos drumstimams, dėl kurių ankstesnių laikų prietaringieji žmonės kartais buvo tikresni. (606)

*

Poetinė kūryba sukuria magišką erdvę, kurioje tai, kas šiaip nesuvienijama, yra sugretinama, tai, kas šiaip neįmanoma, tampa tikra. Ir šią įsivaizduojamą arba nerealią erdvę atitinka toks pat laikas, būtent poezijos, mito, pasakos laikas, kuris prieštarauja bet kokiam istoriniam ar kalendoriniam laikui ir kuris bendras visų tautų ir poetų sakmėms ir pasakoms... Kad ir kokia reta būtų tapusi tikroji magija, ir šiandien ji toliau tebegyvuoja mene. (607)

*

Svarstant kiekvieną poetinės kūrybos pagrindą ir pirminę vertę, tai yra jos kalbinę potenciją, „tauta“ vertina patikimiau ir tiksliau negu specialistai filologinėmis ir estetinėmis analizėmis ir vertinimo motyvacijomis. Ir dėl neigiamų, nepalankių tautos vertinimų aš sielojuosi kur kas labiau, negu dėl tų, kuriuos pareiškia intelektualai. (608)

„Pavienio skaitytojo“ vertinimas dažniausiai yra kuklesnis, bet daug protingesnis nei ta viešoji nuomonė, kuri sukuriama iš nematerialaus intelektualumo sluoksnio ir, laimei, nėra tokia galinga, kokia manoma esant. (609)

*

„Klasikų“ atranka pasirūpina skaitanti tauta, o ne mokslas, ir daugelyje sričių šiam dar toli iki tautos. (610)

*

Filologai — keisti tvariniai. Jie eina koja kojon su mada, kurią įsivaizduoja patys bekurią. (611)

*

Literatūros mokslas man visada panėšėjo į dulkėtus pandektus, šešėlių karalystę, muziejinį kandžių sukapojimą ar pagaliau į lavono apiplėšimą. Viena rūšis sektantų čia vis perrašinėjo mirusiųjų savo sektos narių nuomonę būsimiems sektantams. Ir kai jie vienas su kitu kovojo, tai vėl buvo sektų kova šalia šios tikrovės, kurią man reiškia literatūra. Aš manau, kad literatūros nereikia perimti kaip jau paruoštos, kitų sugromuliuotos, bet reikia pačiam ją užkariauti, gabalas po gabalo. Turi būti skaitomos senos knygos, o vertinimai turi atsirasti patys.
Tikra kūryba visada ras savo skaitytoją, kol jos turinį sudaro esminės žmogiškos tiesos ir būsenos — ir kas miręs, tas būtent miręs. Tai reiškia, kad literatūros mokslą, jei išvis jį pripažįstu,

galiu pripažinti tik kaip idėjų istoriją ir sociologinių komponentų visumą. Taigi tiek, kiek ji paaiškina tam tikrus visuomeninius santykius, iš kurių ir tesuprantama tam tikra literatūros epocha. (612)

*

Kiekviena poetinė kūryba pirmiausia yra estetinė vertybė, o estetika, grožio pripažinimas, nepaisant visų bandymų ir pastangų, nėra mokslas, ji nesiduoda išmokstama ar paaiškinama metodiškai. Tai, kaip mokyklos mokytojai interpretuoja eilėraštį, visada galioja tik antriniam eilėraščio turiniui ir vertei: socialinei, naudingajai, moralinei, auklėjamajai ir religinei reikšmėms. Eilėraščio tikrumas, jo nepakartojamumas ir grožis gali būti labai užslėpti, bet kas to nepastebi, tas, kad ir kaip subtiliai ir protingai aiškintų „turinį", niekad nesuvoks to, kas jame tikra. Žinoma, būna išimčių! Kai tikrai kongenialus žmogus komentuoja eilėraštį, jo aiškinimas gali prilygti pačiam eilėraščiui. Bet taip atsitinka tik kartą iš milijono atvejų. Nagi mokykitės germanistikos metodų, jie nėra blogi, bet niekad nepamirškit, kad tikrumas ir nuostabumas šitaip nesuvokiamas. (613)

*

Esu grynųjų kategorijų šalininkas, ir man atrodo beprasmiškas siekis poezijoje ieškoti įsitikinimų arba informacijos apie tas sritis, apie kurias geriau galima sužinoti iš kitų, nepoetinių knygų. (614)

Galime ramiai gyventi neskaitę daugelio vadovėlių, apžvalgų ir filosofijos istorijų, kiekvienas originalaus mąstytojo kūrinys mums suteikia daugiau, nes jis verčia savarankiškai mąstyti ir auklėja bei kelia mūsų sąmoningumą. (615)

*

Poetiniams kūriniams ilgaamžiškumą suteikia ne minčių turinio pilnatvė, ne naujumas ir ne gryna, nepakartojama menininko asmenybės jėga, o meistriškumas, ištikimybė ir atsakomybė kovojant su menininko darbo sunkumais, taip pat besivaržant su sėkmės ir prisitaikymo prie laiko madų pagundomis. Kur šis meistriškumas pasiektas, vien jo pakanka, kad nepriklausomai nuo minčių poetinė kūryba taptų tokia ilgaamžė, jog ir po ilgų užmaršties metų vėl galėtų tapti „aktuali" ir džiuginti vis naujas kartas. (616)

*

Visa, kas atrodo prarasta, gali vieną sykį sugrįžti. Šiandien mes skaitome ir mėgstame kai kuriuos senesniuosius poetus, kurių net vardų mūsų tėvai nelabai žinojo ir dėl kurių traukė pečiais, o pamiršome tuos poetus, kurie dar prieš vieną kartą puikavosi klasikų kataloguose. Nacijos meno ir poezijos lobis yra kaip pavienio žmogaus prisiminimų ir potyrių lobis: niekas niekada visiškai nepranyksta, visa bet kuriuo metu vėl gali tapti nauja ir aktualu, nors tai, kas šiuo

momentu atsispindi sąmonėje, visada tėra milijoninė viso turto dalis. (617)

*

Už poezijos turinio glūdi menas ir darbas, ir kuo geriau skaitoma, tuo labiau ji tampa tikruoju turiniu. (618)

*

Dėsniai, pagal kuriuos vėl staiga išnyra visiškai pamiršti laikai ir tuomet gyvenę poetai, kurie gali būti spausdinami ir skaitomi, net tapti madingi, yra tie patys, kaip ir dėsniai, pagal kuriuos kinta mūsų pačių laiko literatūrinė mada ir produkcija, su amžinu naujumo — naujo ritmo senai dainai, naujos išraiškos senam turiniui — poreikiu. (619)

*

Šiandien griaunamų katedrų nereikia vėl atstatyti. Jos tėra akmenys. Bet jų dvasia vėl turi įgyti galią. Tada akmenų negaila. (620)

*

Numarinti ką nors dvasiškai gyva yra sunkiau, negu vėl atgaivinti ką nors negyva. (621)

*

Taigi šis tas skaitoma, kurį laiką braunamasi per amžinų problemų pasaulį, ir kiekviena problema ne išsprendžiama, o tik išgyvenama, ir galiausiai gyvenimas mus vėl sviedžia į vietą, kur mes iš naujo galime su nauju geismu ir uolumu bandyti

tai, kas tariamai neįmanoma, daryti tai, kas tariamai beviltiška. Ir žaidžiant seną, iš pažiūros tikrai tokį beviltišką žaidimą mąstančiajam visada yra paguoda, kad visa, kas laikina yra įveikiama, kad laikas — iliuzija, kad visos gyvenimo būsenos, visi idealai, visos gyvenimo epochos neina viena paskui kitą pagal mokyklinę schemą ir nėra viena su kita priežastingai susiję, bet turi ir amžiną, belaikę egzistenciją, taigi, kad dievo karalystė arba kiekvienas kitas iš pažiūros į milžiniškus laiko tolius projektuojamas žmonių idealas kiekvieną akimirką gali tapti potyriu ir tikrove. (622)

*

Skaityti eilėraštį — pats tikriausias ir gryniausias literatūrinis pomėgis. Tik grynajai lyrikai kartais įmanomas toks tobulumas, tik ji pasiekia tą visiškai gyvenimo ir jausmo persunktą idealią formą, kuri šiaip yra muzikos paslaptis. (623)

*

Kas nemoka vertinti eilių, tas, be abejo, ir skaitydamas gerą prozą nepastebės subtiliausių kalbos grožio vertybių ir žavumo. (624)

*

Vidutinis skaitytojas įsivaizduoja, jog autorius stengiasi rašyti savo knygas tik užsisklendęs ir lyg dykinėdamas, perdirbdamas nuo išorinio pasaulio apgintą antifonomis savo vidinį gyvenimą,

ir mažai nutuokia apie sociologinę ir moralinę, įtemptą ir neužtikrintą šiuolaikinio rašytojo padėtį „visuomenėje“, kuri jam vos beegzistuoja nuo tada, kai mūsų žmonija tapo arba uniformuota beveide mase, arba išsiskaidė į milijonus pavienių, niekuo, išskyrus baimę ir ilgesį, vienas su kitu nesusietų individų. (625)

*

Principui, jog poezija yra tam, kad pasiūlytų tautai paprastą, sveiką, linksminantį, padedantį išvengti konfliktų peną, — šiam principui, be abejo, ponas Gebelsas ir generolas Frankas be jokių išlygų pritartų. Tačiau kokios rūšies meną reikia kurti — apie tai galima mąstyti skirtingai, bet visa ši problema, deja, aktuali tik meno fabrikantams, o ne tikriesiems menininkams, nes šie anaiptol nėra verčiami rinktis, ką kurti. (626)

*

Menas nuo fejerverko skiriasi tuo, kad mums perskaičius tikrą meno kūrinį ir galbūt vėl pamiršus knygų pavadinimus ir poeto vardą, dar ilgai išlieka nuobiros, kurios gali sumišti su tuo, kas patirta, tapę savastimi, su giliausiais vaikystės prisiminimais ir asmeniškiausiomis mėgstamomis svajonėmis, o mūsų sielos gyvenimą ilgam nušviesti naujomis spalvomis. (627)

*

Vokiečių kalba su savo didžiaisiais kūriniais nuo Nibelungų giesmės per Liuterį ir Gėtę iki šių

dienų, ši turtinga, elastinga ir stipri kalba su daugeliu savo žaismių, užgaidų ir netaisyklingumų, su dideliu savo muzikalumu, entuziastingumu ir humoru buvo didžiausias mano gyvenimo lobis, brangiausias draugas ir paguoda, ir kai liaupsinami ir pagerbiami šios kalbos kūriniai bei poetai, tada kalbai pridera pagrindinė liaupsių dalis. Nors mes, poetai, priklausome kalbos konstruotojams ir skaidytojams, bet ir tai, ką gali jai duoti ir pridėti kad ir didžiausi poetai, yra be galo mažai, beveik nieko, palyginti su tuo, ką mums suteikia ir reiškia pati kalba. (628)

*

Apie skaitymą galima pasakyti tą patį, kaip ir apie kiekvieną kitą pomėgį: kuo nuoširdžiau ir mieliau jam atsiduodame, tuo jis tampa gilesnis ir tvirtesnis. (629)

*

Skaitymas be meilės, žinios be pagarbos, išsilavinimas be atsidavimo yra viena sunkiausių nuodėmių dvasiai. (630)

*

Visa, kas parašyta, anksčiau ar vėliau pasiglemžia užmarštis. Visus raštus ir jų užgesimą stebi pasaulio dvasia ir juokiasi. Perskaičius kai kuriuos iš raštų mums yra gera nujausti jų prasmę. Prasmė, kuri nepasirodo visuose raštuose ir vis tiek slapčia juose gyvuoja, visada ta pati. (631)

TIKROVĖ IR VAIZDUOTĖ

Kiekvienas mūsų, deja, patenkintas bei nurimęs savo iliuzijų pasaulyje ir savo pasaulėlyje gyvena tol, kol kur nors pratrūkus užtvankai arba netikėtai prašvitus sąmonei staiga pajunta užgriūvančią tikrovę, baisenybę, šiurpią grožybę ir siaubą, pasijunta beviltiškai įkliuvęs į mirtinus jos glėbio gniaužtus. Ši būsena, šis prašviesėjimas arba pabudimas, šis gyvenimas plikoje tikrovėje niekad ilgai netrunka, jis neša su savimi mirtį, ir kaskart pastvėrus ir sviedus žmogų į siaubingą verpetą, jis trunka lygiai tiek, kiek tik žmogus gali ištverti, o tuomet baigiasi arba mirtimi, arba beatodairišku sprukimu atgal į iliuzijos glėbį, į pakeliamą, sutvarkytą, apžvelgiamą būtį. Šitoje pakenčiamoje, drungnoje, sutvarkytoje sąvokų, sistemų, dogmų, alegorijų zonoje pragyvenama devynis dešimtadalius savo gyvenimo. Taip mažasis žmogus gyvena patenkintas, ramiai ir tvarkingai, kad ir nemažai plūsdamasis, gyvena namelyje arba savo bute, jam virš galvos — stogas, po kojomis — grindys, už nugaros — žinios apie praeitį, apie savo kilmę ir protėvius, kurie visi buvo beveik tokie pat ir gyveno kaip ir jis pats, be to, virš jo dar darna, valstybė, įstatymas, teisė, kariuomenė, — kol visa tai staiga akimirksniu

dingsta ir griūva, stogas ir grindys virsta griaustiniu ir ugnimi, darna ir teisė — sąmyšiu ir chaosu, ramybė ir jaukumas — slogia mirties grėsme, kol visas taip seniai sureguliuotas, toks garbingas ir patikimas iliuzijų pasaulis suliepsnoja, dūžta, — ir nebepasilieka nieko, vien tik baisi tikrovė. Galima tai pavadinti dievu, baisybe ir nesuprantamybe, siaubingu ir dėl savo tikrumo primygtinai įtikinančiu dalyku, bet tai įvardijus vis tiek niekas netampa suprantamiau, aiškiau ir pakenčiamiau. Pasaulėžiūrą, kuri visad yra tik momentinė, galima paveikti ir bombų kruša, taigi tokiais ginklais, kurie, anot ministro, kaip tik dėl jų siaubingumo mums dar pravers, kad perkaltume juos į noragus; pavieniams žmonėms dažnai pakanka ligos, šalia įvykusios nelaimės, o kartais ir momentinio gyvenimo nuotaikos perrikiavimo, pabudimo iš slogučio, bemiegės nakties, kad patirtų akistatą su Nenumaldomuoju, ir kuriam laikui ginčytina taptų kiekviena dermė, kiekvienas malonumas, visas saugumas, visas tikėjimas, visas žinojimas. (632)

*

Tragedijų niekad nepavyks išvengti, nes jos — ne nelaimingi atsitikimai, o priešingų pasaulių susidūrimai. (633)

*

Tikrovė — žaibas, kuris įkalintas tvyksi kiekviename akmenyje. Jei jos nepažadini, akmuo ir

lieka akmeniu, miestas miestu, grožis grožiu, nuobodulys nuoboduliu, ir viskas miega ir sapnuoja daiktų sapną, kol tu iš savo didelių srovių neužtvindai jų audra, vardu „tikrovė“. (634)

*

Tais momentais, kai stovime nuogi prieš tiesą, mums nuolat trūksta švarios sąžinės tikrumo ir malonaus jausmo, jog besąlygiškai tikime savimi. Budrumo akimirką žmogus turbūt galėtų nužudyti save, bet niekad — kito. Budrumo akimirką žmogus nuolat išgyvena didelį pavojų, nes štai jis stovi atviras ir turi įsileisti į save tiesą, išmokti mylėti tiesą ir jausti ją kaip gyvenimo elementą, tam daug ko reikia, nes pirmiausia žmogus yra toks tvarinys, kuris priešinasi akistatai su tiesa. Ir iš tikrųjų tiesa niekad nėra tokia, kokios sau galėtum norėti ir rinktis, — ji visada nepermaldaujama. (635)

*

Kas pabudęs suvokti tikrovę, tas yra neišvengiamai nuo kitų atsiskyręs. Užtat jis turi bendriją, kuri „Stepių vilke“ vadinama „Nemirtingaisiais“. (636)

*

Kaip prenumeratorius, peržvelgęs laikraštį, akimirką patiria iliuziją, kad nūnai jis puikiai išmano pasaulio įvykius ir kad iš esmės neįvyko nieko tokio, ko protingasis redaktorius nebūtų

iš dalies išpranašavęs dar ketvirtadienio numeryje, taip ir kiekvienas iš mūsų meluodamas sau pavaizduoja pirmykščio miško slaptingą gyvenimą kaip gražų sodą arba lygų, apžvelgiamą žemėlapį: moralistas tai padaro pasitelkęs maksimas, religingasis — savo tikėjimą, inžinierius — savo skaitytuvus, dailininkas — savo paletę, o poetas — savo pavyzdžius bei idealus. (637)

*

Kokioje nors istorijoje tikra visada tik tai, kuo tiki klausytojas. (638)

*

Ir protingiausias bei labiausiai išsilavinęs žmogus į pasaulį ir save patį nuolat žiūri pro grynų, paprastinančių ir melagingų formulių akinius, bet daugiausia — į save patį! Nes, regis, egzistuoja įgimtas ir visiškai neišvengiamas visų žmonių poreikis, kad kiekvienas savo Aš įsivaizduotų kaip vienovę. Kai kas nors jau eina prie to, kad išplėstų šią vienovę į dvilypumą, toks žmogus jau beveik genijus, ar, šiaip ar taip, reta ir įdomi išimtis. Bet tikrovėje nė vienas Aš, net naiviausias, nėra vienis, tik neperprantamas visapusis pasaulis, mažas žvaigždėtas dangus, formų, paveldų ir galimybių chaosas. Kažkodėl kiekvienas atskiras žmogus stengiasi šį chaosą suvokti kaip vienumą ir kalba apie savo Aš, tarsi tai būtų paprastas, susiformavęs, aiškių kontūrų reiškinys;

toks įprastas apsigavimas atrodo esąs būtinybė, gyvenimo reikalavimas, nelyginant kvėpavimas ir valgymas. (639)

*

Tai senas patyrimas, kad problemos, kurios mus kamuoja viduje, visada kaip per stebuklą pasitaiko ir išorės pasaulyje. Kas nuolat svarsto apie namo statymo planą, būtinybę skirtis ar gultis ant operacinės stalo, tas, kaip žinia, tą pačią problemą ir šios problemos kamuojamus žmones neįprastai dažnai sutinka ir savo aplinkoje. Aš tą patį patyriau ir skaitydamas: būtent tada, kai man labai rūpi kokia nors gyvenimo problema, man iš visų pusių tarsi nė neieškotos į rankas ir papuola knygos, kuriose ta problema svarbi. (640)

*

Mūsų mąstymui įprasta atskirti išorę ir vidų, bet tai nėra būtina. Mūsų protas turi galimybę perkopti anapus ribų, kurias esame jam nubrėžę. Anapus priešybių porų, iš kurių susideda mūsų pasaulis, prasideda naujas, kitas pažinimas. (641)

*

Tai yra magija: sukeisti išorę ir vidų, ne prievarta, ne kenčiant, o laisvai ir noriai. Šaukis praeities, šaukis ateities: abi yra tavyje! Iki šiandien tu buvai savo vidinio pasaulio vergas. Mokykis būti jo valdovas. Tai yra magija. (642)

Naktį, kai man teko padėti gimdyvei, supratau, kad didžiausias skausmas ir didžiausia palaima turi visai panašią išraišką. (643)

*

Visa, kas priešiška, staiga dingsta ir yra įveikiama, kai tik iš minčių pavyksta pašalinti laiką. (644)

*

Kai kurie iš mūsų protu arba širdimi žino, kad kalbama ne apie pažangą ir romantiką, ne apie judėjimą pirmyn arba atgal, o apie išorę ir vidų. Ir mes baiminamės ne geležinkelio, ne pinigų ir proto, o Dievo užmiršimo, sielos lėkštėjimo. (645)

*

Protingieji ir veiklieji vaizduotės žaidimus visada vienodai vadina „pabėgimu“ ir tuo pripažįsta, kad tikrovė, iš kurios „pabėga“ poetiškas menininkas, iš tiesų nėra pageidautina gyvenamoji vieta. (646)

*

Protarpiais turi atsirasti ir mano tipo egzempliorius, kitaip revoliucija ir vaizduotės kova prieš prakeiktą „tikrovę“ mirtų. (647)

*

Utopijos egzistuoja ne tam, kad būtų vergiškai įgyvendinamos, o tam, kad būtų diskutuojama dėl sunkaus ir vis dėlto geidžiamo dalyko galimybės ir sustiprintas tikėjimas ja. (648)

Žmogui nedera pasaulyje matyti tik tai, kas kruopščiausiai patikrinus tą akimirką pasirodo esą vertinga ir svarbu, juolab kad grynasis mėgavimosi, ramaus stebėjimo ir sutikimo su esamais reiškiniais menas yra gėris, kurio iš mūsų neturi teisės atimti joks drąsus bei rafinuotas intelektualas, kitaip jis sugriauna daugiau kultūros, nei gali vėl atkurti visas pasaulio protas. (649)

*

Mes elgiamės ne pagal kokias nors abstrakčias įžvalgas ir samprotavimus, o iš esmės visus gyvenimo žingsnius žengiame tik vadovaudamiesi savo esybės pirmąja priežastimi, savo rasės temperamentu, neįsisąmonintomis paskatomis. Tik paskui ieškome tam tinkamos pasaulėžiūros. (650)

*

Priežastys, man regis, visada yra neaiškios. Gyvenimo niekur nesieja priežastingumas, tai įvyksta tik mąstant. Nėra žmonių, kurie veiktų dėl kokių nors „priežasčių“, jie tik įsivaizduoja jas, o ypač stengiasi tuštybės ir dorybės sumetimais įpiršti tokį įsivaizdavimą kitiems. (651)

*

Mūsų polinkiai visuomet nepaprastai sumaniai apsimeta esą pasaulėžiūra. (652)

*

Visada maniau, kad ne tik aš, bet ir tie, pavydą keliantys žmonės, kurie moka įvardyti savo

veiksmų priežastis, tikrovėje visad buvo skatinami ne tų priežasčių, o įsimylėjimų, ir aš nė kiek nesispyriodamas taip pat prisipažįstu savo įsimylėjimą. (653)

*

Dažnai pasaulis buvo smarkiai plūstamas, kadangi tas, kuris jį plūdo, blogai išsimiegojo ar persivalgė. Dažnai pasaulis buvo liaupsinamas, kadangi tas, kuris jį liaupsino, ką tik pabučiavo merginą. (654)

*

Kad ir koks būtų apsiskaitymas ir protingumas, tik nedaugelis žino ir jaučia, kad žmogus ir žmonija nėra dabartis, nėra baigtas ir nekintantis kūrinys, — priešingai, ji yra tik idealai, projekcijos, dievų atvaizdai ir reikalavimai. (655)

*

Laisvės viešpatija yra ir iliuzijų viešpatija. (656)

*

Mes bėginėjame po šią žemę, o bekeliaudami dažnai nukeliame skrybėlę ir pasisveikindami sušunkame tuomet, kai kito keliautojo slėnyje dar nematyti arba kai jį dar gaubia tamsa. (657)

*

Galbūt kiekvienam žmogui tarsi sviestam kamuoliui yra iš anksto nubrėžta trajektorija, jis juda nustatyta linija, tuo tarpu pats mano valdąs ar pašiepiąs likimą. Bet, šiaip ar taip, „likimas“

rymo mumyse, o ne už mūsų, ir taip gyvenimo paviršius, regimas vyksmas įgauna tam tikrą nereikšmingumą. Kas paprastai sunkiai priimama ir net vadinama tragišku, tas tuomet tampa mažmožiu. Ir tie patys žmonės, kurie tragiškų dalykų akivaizdoje puola ant kelių, kenčia ir žlunga dėl dalykų, į kuriuos niekad nekreipė dėmesio. (658)

*

Visuomet nuostabi yra akimirka, kai susiliečia du arti mūsų esantys ir vienas kitam svetimi visuomenės sluoksniai ar draugų grupės. Lūkesčiai išsipildo retai, dar retesnė mus guodžianti galimybė matyti savo „asmenybę" patvirtintą ir vėl vieningą: dažniausiai toks Aš pasirodo esąs tik kortų namelis, kaip laikinas daugelio santykių susikirtimo taškas, be pastovumo ir savaimingumo, be savo vertės. (659)

*

Sunku nepervertinti savo turimų dorybių. Sunkiau nepervertinti dorybių, kurias mielai turėtume. Neįvertiname kitų kančių ir pervertiname kitų laimę. (660)

*

Mažesnysis didesniajame mato būtent tai, ką pats sugeba matyti. (661)

*

Žmogus yra šimtaluobis svogūnas, iš daugelio siūlų išaustas audinys. Šitai suprato ir gerai

žinojo senieji azijiečiai, o budistinė joga sukūrė tikslų metodą asmenybės iliuzijai demaskuoti. Linksmas ir daugeriopas yra žmonijos žaidimas: iliuzija, kurią tūkstantį metų stengėsi demaskuoti indiškoji pasaulėžiūra, yra ta pati, kuriai pagrįsti ir sustiprinti vakarietis dėjo tiek pat daug pastangų. (662)

*

Man nepakanka to, kad mūsų dienų filosofija žmogaus gyvenimą apibūdina kaip „apleistumą“, juolab, kad tai nervingas ir isteriškas bandymas tragiškai pavaizduoti tai, kas nepakankama. Tada ir aukštas įvertinimas kaip kažkas „tragiško“ praranda bet kokią vertę, o žmogus savotišku didvyriu tampa jau vien todėl, kad gimė, o gyvendamas šiame pasaulyje nesugebėjo nuveikti nieko doro. (663)

*

Kad gamta yra žiauri, ko gero, yra tipiškai antropocentrinis požiūris... Ji egzistuoja, ji yra čia ir vyksta jai būdingi procesai, mes jai priklausome ir visada tikrai klystame, kai esame susirūpinę gamta ir jaučiame ją kaip kažką svetima bei priešiška. (664)

*

Gamtoje nėra sentimentalumo. (665)

*

Sentimentalumas yra gėrėjimasis jausmais, į kuriuos tikrovėje žiūrima ne taip rimtai, kad jiems

būtų kas nors aukojama, kad jie kada nors būtų paversti darbais. (666)

*

Gamta nepažįsta nuobodulio, jis — miestiečių išradimas. (667)

*

Netyras ir iškreipiantis noro žvilgsnis. Tik tada, kai nieko netrokštame, kai žiūrėjimas virsta vien stebėjimu, tik ten atsiveria daiktų siela ir grožis. Žvelgdamas į mišką, kurį noriu pirkti, išnuomoti, kirsti, užstatyti ar kuriame noriu medžioti, matau ne mišką, o tik jo ir mano noro, mano ketinimų, rūpesčių bei piniginės santykius. Tada jis — mediena, ir nesvarbu, sena ji ar jauna, sveika ar ligota. Ir tik kai nieko iš jo nenoriu, vien „be minčių“ žvelgiu į jo žalią gelmę, tada jis yra miškas, gamta ir augmenija, tik tada jis gražus. (668)

*

Grožis daro laimingą ne tą, kuris jį turi, bet tą, kuris gali jį mylėti ir juo žavėtis. (669)

*

Turtingasis lyg ir galėtų, bet negali. (670)

*

Grožis visai kaip ir tiesa: jis — apreiškimas ir nėra kaip nors ypatingai susijęs su kokia nors terpe. Paminėjus grožį miesčionis prisimena Rafaelį, o paminėjus tiesą prisimena Bibliją arba

Kanto veikalus. Suprantantysis ir tiesą, ir grožį randa visur. Jis ir paprasčiausiame gyvenimo patyrime atranda amžinus tiesos ir grožio simbolius: lietaus laše, drugelio sparne, voratinklyje, kiekvienoje gamtos formoje. (671)

*

Kiekviena vieta, kurioje mes pagyvename, tik po kurio laiko, po atsisveikinimo, mūsų atmintyje įgauna formą ir tampa nekintančiu vaizdu. Kol esame čia ir viską turime prieš akis, atsitiktinius ir esminius dalykus suvokiame beveik vienodai, tik vėliau pamirštame mažmožius. Mūsų atmintis išlaiko vien tai, ką verta išlaikyti, kaip kitaip galėtume be baimės ir svaigulio apžvelgti bent vienerius savo gyvenimo metus! (672)

*

Mūsų sielai būdingas žavesys, kuriuo galime pasitikėti, ji ieško visumos ir stengiasi ištaisyti kiekvieną spragą, kiekvieną trūkumą. Ji stengiasi kiekvieną nesugebėjimą kompensuoti pasiekimu kitoje srityje, ir švelniausiu, nuoširdžiausiu, gražiausiu skambesiu veikia jautriausius, silpniausius ir nelaimingiausius žmones, kad pašlovintų gyvenimą, kad ištartų „Taip“, kad pašlovintų Dievą. (673)

*

Prasmė ir esmė yra ne kur nors už daiktų, ji yra juose, ji — visur. (674)

Niekas nėra svarbu, niekas nėra nesvarbu, gyvenimas — tai šešėlių žaismas, bet veidrodiniai daiktų atspindžiai mūsų sieloje turi gilų, baisų realumą. (675)

*

Vaikai yra didžiadvasiai ir sugeba savo sieloje vaizduotės burtais priartinti vienus prie kitų dalykus, kurių konfliktas vyresnėse galvose tampa nuožmiausiu karu ir bekompromisiu pasirinkimu. (676)

*

Aiškumas ir giedrumas yra giluma. (677)

*

Tiesą galima išsakyti ir paversti žodžiais tik tada, kai ji vienpusiška. Bet pasaulis, esantis aplink mus ir mumyse, niekad nėra vienpusis. (678)

*

Norėčiau rasti išraišką dvilypumui, norėčiau parašyti skyrius ir sakinius, kurie vienu metu aidėtų melodija ir disonansu, kur kiekvienam margumui greta atlieptų vienybė, kiekvienam juokui — rimtumas. Nes man gyvenimas — tai svyravimas tarp dviejų polių, ten ir atgal, tarp abiejų pagrindinių pasaulio stulpų. Nuolat norėčiau susižavėjęs nurodyti palaimingą pasaulio įvairovę ir priminti, kad šis margumas remiasi vienove. (679)

Egzistuoja milijonai tiesos veidų, bet tik viena tiesa. (680)

*

Vienovė, kurią aš garbinu už įvairovės, nėra nuobodi, pilka, mintinė ar teorinė vienovė. Ji juk pats gyvenimas, žaismingas, džiugus ir skaudus. (681)

*

Nuolatinis prieštaravimas pačiam sau yra bjauri mano savybė. Tikrovė visada pati sau prieštarauja, bet protui ir dorybei tai nebūdinga. Pavyzdžiui, po energingo vasaros žygio galiu būti visiškai apsėstas minties išgerti pilną stiklinę vandens ir vandenį skelbti esant nuostabiausiu dalyku pasaulyje. Po valandėlės, kai esu numalšinęs troškulį, nieko žemėje nėra neįdomesnio kaip vanduo ir gėrimas. Visai tą patį manau apie valgymą, miegą, mąstymą. Pavyzdžiui, mano santykis su vadinamuoju „protu“ yra toks pat, kaip su valgymu ir gėrimu. Kartais protas, kaip abstrahavimo, logikos ir idėjos galimybė, mane gali traukti taip stipriai, kaip niekas kitas pasaulyje. Paskui, kai esu tuo pasisotinęs, vėl užsinoriu ko nors priešingo, nuo bet kokio intelektualumo mane pykina kaip nuo sušvinkusio maisto. Iš patyrimo žinau, kad toks elgesys yra savavališkas ir silpnavalis, net neleistinas, tačiau kodėl, niekad negalėjau suprasti. Nes kaip nuolat turiu kaitalioti valgymą ir pasninkavimą, miegą ir būdravi-

mą, taip turiu nuolat švytuoti tarp natūralumo ir racionalumo, tarp dvasinio ir fizinio potraukio, tarp darnos ir revoliucijos, tarp katalikybės ir reformacijos. Kad žmogus visą savo gyvenimą gali nuolat garbinti protą ir niekinti gamtą, visada gali būti revoliucionierius ir niekada — konservatorius arba atvirkščiai, man atrodo nors ir labai dorybinga, pastovu ir tvirta, bet, kita vertus, ir fatališka, koktu bei beprotiška, lyg kas nors norėtų visuomet valgyti arba amžinai miegoti. Ir vis dėlto visos partijos, politiniai ar dvasiniai, religiniai ar moksliniai sambūriai vadovaujasi prielaida, kad toks beprotiškas elgesys esąs galimas ir natūralus. (682)

*

Pasaulis už beprotnamio sienų ne mažiau juokingas. (683)

*

Apie dvasias aš visai nieko nežinau, aš gyvenu savo sapnuose. Kiti žmonės taip pat gyvena sapnuose, bet ne savuose, — štai toks yra skirtumas. (684)

*

Reikia pasitelkti daug metafizikos, kad neįmanomus dalykus aiškintum kaip paprastus ir savaime suprantamus. Ne mano reikalas. (685)

*

Man niekad nerūpėjo vaiduokliai ir todėl niekad nė vieno nesutikau, bet esu įsitikinęs, kad

tereikėtų man panorėti, ir jie atklystų būriais. Bet nemanau, jog jie įdomesni negu kiti žmonės. (686)

*

Turbūt jau buvo daug žmonių, kurie turėjo daug šuns arba lapės, žuvies arba gyvatės bruožų, nepatirdami dėl to kokių nors ypatingų sunkumų. Dažnas daug pasiekęs vyras, savo laimės siekė būdamas daugiau lape arba beždžione negu žmogumi. (687)

*

Sapno magijai dieną dažnai nepavyksta, nes ir geriausias sapnuotojas gyvendamas išorinį pasaulį laiko svarbesniu nei turėtų. Pamišėliams tai pavyksta geriau: jie pasiskelbia kaizeriu, celę pavadina pilimi, ir viskas puikiai tinka.
Mokėti pakerėti išorinį pasaulį, o vis dėlto neišeiti iš proto — štai mūsų tikslas. Tai nėra lengva, bet kaip tik todėl ir konkurencija nedidelė. (688)

*

Niekas nesapnuoja to, kas su juo nesusiję. (689)

*

Jausmams ir fantazijoms būdinga tai, kad jie iki tam tikros ribos įgauna vis daugiau galios, grožio ir vertės, o paskui vėl tampa beskoniai ir padvisę, — tada laikas leisti užgimti kitoms fantazijoms, kitiems potyrių sūkuriams. (690)

*

Nukenčiama, kai nepastebima faktų. (691)

MENAS IR MENININKAS

Menas yra tėviško ir motiniško pasaulio, dvasios ir kraujo jungtis; jis gali prasidėti nuo jusliškiausių dalykų ir nukreipti prie abstrakčiausių arba gali užgimti gryname idėjų pasaulyje ir baigtis gyvybingiausiame, krauju pulsuojančiame kūne. Visi meno kūriniai, kurie nėra tik geri fokusininko triukai, turi šį pavojingai besišypsantį dvigubą veidą, šį vyrišką moteriškumą, šį instinktyvaus prado ir gryno dvasingumo sambūvį. (692)

*

Bet kokio meno pradžia yra meilė. Kiekvieno meno vertę ir apimtį pirmiausia lemia menininko sugebėjimas mylėti. (693)

*

Nieko nėra smagesnio ir labiau džiuginančio kaip grožis ir menas, jei tik mes grožiui ir menui atsidavę taip, jog dėl to pamirštame save ir deginančią pasaulio kančią. Nebūtinai tai turi būti Bacho fuga ar Džordžonės paveikslas — pakanka salelės mėlynumo debesuotame danguje, judrios žuvėdros uodegos vėduoklės, pakanka vaivorykštės spalvų ar tepalo dėmės ant asfalto. Pakanka dar daug mažiau. Kai grįžtame iš palaimos prie savo Aš suvokimo, kai žinome gyvenimo vargą, tada linksmumas pavirsta liūdesiu,

pasaulis vietoj spindinčio dangaus parodo savo juodą dugną, grožis ir menas liūdina. Bet jis lieka gražus ir dieviškas, nesvarbu, ar tai fuga, ar paveikslas, ar žuvėdros uodegos plunksnos, ar tepalo dėmė, ar netgi dar mažiau. Šitoji save ir pasaulį pamirštanti laimė gali trukti tik kelias akimirkas, o liūdesio prisotintas žavėjimasis grožio stebuklu — valandas, dienas, visą gyvenimą. (694)

*

Meno esmei priklauso tai, kad jis realybei suteikia stipresnę išraišką ir atskleidžia slaptą gamtos prasmę, kurią rasti arba išgalvoti žmogui knieti jau labai seniai. (695)

*

Pagal seną sampratą žmogus sudarytas iš kūno, sielos ir proto. Dažniausiai du iš šių elementų būna vienas su kitu sutapę, o trečiasis užmirštas. Štai dėl proto ir sielos jungties krikščionybė neigiamai vertino ir juodino kūną. Tuo tarpu mūsų laikai perdeda ir kūno, ir proto kultūrą, ir daro tai sielos sąskaita. Menas iš tikrųjų yra sielos karalystė ir vis dėlto siekia toli virš jusliškumo. (696)

*

Menas priklauso žmonijos funkcijoms, kurios rūpinasi, kad toliau gyvuotų žmoniškumas ir tiesa, kad ne visas pasaulis ir ne visas žmogaus gy-

venimas suskiltų į neapykantą ir partiją, į hitlerius ir stalinus. Menininkas myli žmones, jis kenčia su jais, jis dažnai juos pažįsta daug esmingiau, negu kada nors juos yra pažinęs politikas ar ekonomistas, bet menininkas nestovi virš jų lyg ponas Dievas ar redaktorius, kuris tiksliai žino, kaip viskas turėtų būti. (697)

*

Mes, poetai, neturime remtis bažnyčios ar valstybės autoritetu, užtat esame laisvi nuo dogmatiškų nuostatų, ir literatūros pareiga yra naujam laikui vis naujai iškelti amžinąsias tiesas. Mes nereikalaujame ir nepamokslaujame, nes tam reikėtų oficialaus autoriteto, tačiau stengiamės nepastebimai nukreipti skaitytoją ta linkme, kuria žmogus privalo eiti, kad įvykdytų savo paskirtį. Skaitytojus, kuriuos pasiekia mūsų balsas, mes tikimės palaikyti ir drauge su jais keliauti tol, kol jiems tai bus naudinga, nes pirmiausia mes norime skaitytoją sugundyti geriau pažinti save patį ir rasti drąsos savam gyvenimo keliui bei likimui. Kai ši tarnystė atlikta, tada skaitytojas gali ramiai atidėti savo knygas į šalį ir išsiversti be jų. (698)

*

Meno ir poezijos lobiai sukrauti ne parsidavėliško gebėjimo prisitaikyti ir sėkmingas dienas nujaučiančio instinkto, bet charakterio ir būtinybės, priešinimosi ir kovos prieš laiką ir jo niveliuojančius reikalavimus. (699)

Užuot mąstęs demokratiškai, aš žvelgiu į pasaulį kaip menininkas ir mąstau bei jaučiu aristokratiškai, tai yra sugebu mėgti visokios rūšies kokybę, bet ne kiekybę. (700)

*

Menininkas už galimus socialinio elgesio trūkumus užsimoka savo darbu. Ką jis paaukoja darbui, — o tai dažniausiai žymiai daugiau, negu sugebėtų paaukoti šaunusis vidutinis pilietis, — visiems išeina į naudą. (701)

*

Menininkas ar kitas gabus žmogus, negali išvengti vienatvės, — nesvarbu, ar jį lydi sėkmė, ar ne. Man atrodo suprantama ir iš esmės teisinga, kad gabusis, turtingos vaizduotės žmogus, šią vienatvę kiek įmanoma išskiria. Nors talentingas žmogus anksčiau ar vėliau neišvengiamai pastebi nykų ir liūdną vidutinio žmogaus ribotumą, jis turi labai gintis nuo šios įžvalgos, kadangi ji pagaliau išprovokuotų nedraugiškumą ir žmonių niekinimą, kurio talentingasis irgi neištvertų. Bet didžioji, dažnai rūsti menininko ar mąstytojo vienatvė tarp eilinių žmonių visada yra ta kaina, kurią mes mokame už tai, jog kuo nors pranokstame kai kuriuos kitus žmones. (702)

*

Menininkui lieka bent tai, kad jis pasinerdamas į grožio magiją nuolat gali prieiti prie pasaulio vidaus ir jo prasmės. (703)

Jei kalbėsime apie meną, žinau, kad kiekvienas tikras eilėraštis ar paveikslas, kiekvienos tikros muzikos taktas yra gimęs iš gyvenimo ir kančios ir apmokėtas krauju taip pat, kaip ir kuriais nors ankstesniais laikais. Niekas pasaulyje nepasikeitė, tik tai, kas nuolat buvo paviršiuje ir ką buvo lengva pakeisti: viešoji nuomonė ir moralė. Laimei, rimtai dirbantis gali tobulai nuo to apsiginti, tik reikia trupučio atsižadėjimo ir askezės, bet tokia auka yra vertinga. (704)

*

Bet kokio tikro talento pradžia yra juslingumas, tas įstabus kūno ir juslių kraitis, į kurį talentas yra suleidęs šaknis. (705)

*

Mūsų laikais reikia ne apsukrios valdininkijos ir veiklumo, o asmenybės, sąžinės ir atsakomybės. Intelekto ir talentingumo yra net per daug. (706)

*

Talentui reikia charakterio, polėkiui — disciplinos, lengvumo ir kūrybiškumo, aistrai reikia kliūčių ir pusiausvyros išlaikymo. (707)

*

Dailininkas gali piešti Nukryžiuotąjį arba pilną vaisių lėkštę ir abiem atvejais pasakyti tą patį. Jis gali tapyti arkangelą Mykolą, ir paveikslas gali būti vien saldus švelnumas, arba gali tapyti žydinčią rožę, ir paveikslas gali žvangėti nuo

kietumo ir įtūžio. Kad ir kaip menininkas stengtųsi, jis negali meluoti, negali duoti to, ko neturi. Ir jei jau koks nors daiktas jam atrodo menkas, jei jis mėgsta kokį nors daiktą, bet jo gėdinasi, tada jis nusideda savo meno dvasiai. (708)

*

Išliekantis yra tik simbolis, niekad — kopija. (709)

*

Romano figūra, kuri po trisdešimties metų pasirodo esanti senamadiška, buvo tik įdomybė, bet ne alegorija. Figūros, kurių esmė yra laikina, praeina. Alegorijos, kurios yra laikina amžinųjų dalykų išraiška, išlieka. Grafas Montekristas mirė, bet Odisėjas tebegyvena. Tebegyvena ir Don Kichotas, Vihelmas Meisteris, Hamletas, Zybenkėsas ir Žaliasis Heinrikas, mažasis nepavojingas Eichendorfo nenaudėlis tebegyvena visai taip pat, kaip didysis Šilerio Valenšteinas. Nes jie visi pirmiausia yra ne savo laiko atstovai, o tiesiog žmonės. Tai, kas sudaro jų likimą, nutinka visais laikais ir vėl yra įmanoma. (710)

*

Mene galioja belaikiškumas, o ne šiuolaikiškumas. (711)

*

Vertingi naujadarai kultūros gyvenime nuolat nusigręžia nuo to, kas vakarykščia, ir vėl kaip pagrindą priima senesnes, pamirštas vertybes. (712)

Nuostabus dalykas ta tradicija, ji — paslaptis, beveik sakramentas. Tradicija pažįstama, vienu ar kitu metu susiejama su vardais, kryptimis, programomis, kurį laiką ja vadovaujamasi, o paskui iš lėto, bėgant metams ir dešimtmečiams, pastebima, kad už visų šių vardų ir krypčių, kurių turbūt jau seniai atsisakyta, glūdi paslaptis, bevardis paveldas. Paveldas, kuris siekia ne tik romantikus ar Gėtę, viduramžius ar antiką, bet ir seniausias mitologijas bei tautų pasaulėžiūras ir kuris yra toks didingas, kad apima didžiausius žmonių ir ideologijų prieštaravimus. Bet vieno dalyko ji neapima — padūkusio noro būti naujam. (713)

*

Visur žmonės tokie patys, o tipiškų materijos, komplikacijų ir susiklosčiusių aplinkybių skaičius yra ribotas. (714)

*

Atsitiktinumas mene nėra atskirų žmonių valia, tai visuomet būtinybė. Posūkis nuo subtilaus prie šokiruojančio, nuo Tomo Mano prie Heinricho Mano, nuo Renuaro prie ekspresionizmo yra posūkis į naujas mūsų sielos sritis, yra naujų mūsų pasąmonės šaltinių ir bedugnių žvalgymas. Drauge neišvengiamai iškyla ir dalelė tolimiausios jaunystės, dalelė atavizmo, o daug gražių, vertingų, taurių tradicijų prapuola. Bet nieko nepadeda noras išlaikyti tai, kas žlunga, o

pašaipus ir ignoruojantis troškimas atmesti tai, kas naujai iškyla, padeda dar mažiau. Taip nepavyko atmesti ir karo bei revoliucijos, nors miesčionis norėjo uždaryti parduotuves ir užsimerkti bei užsikišti ausis vata, tačiau jo senasis pasaulis vis tiek virto griuvėsiais. (715)

*

Galiausiai visas menas, o ypač poezija, turi pateisinti savo buvimą tuo, kad jis ne tik smagina, bet ir tiesiogiai veikia gyvenimą — kaip paguoda, išaiškinimas ar raginimas, kaip pagalba ir pastiprinimas ištveriant gyvenimą ir įveikiant sunkumus. (716)

*

Mąstydamas apie meno problemas aš konservatyvus širdimi, bet ne protu. (717)

*

Priešingai nei pramonėje, mene laikas visai nesvarbus, čia nėra prarasto laiko, jei tik pabaigoje bus pasiektas kiek galima didesnis intensyvumas ir tobulumas. (718)

*

Tai senas patyrimas, kad kaip tik iš laiko į belaikiškumą besiveržiantys protai niekad nebuvo padebesiais skrajojantys entuziastai, — jie stipriomis šaknimis buvo įsitvėrę į savo laiką ir jam atsakingi, tad kuo daugiau apie juos sužinome, tuo jie tampa įspūdingesni, vadinasi, pavyzdingesni. (719)

Neleisti mūsų skubriam darbiniam gyvenimui tapti visiškai bedvasiam, jo milžiniškam mechanizmui pasipriešinti žmogiškumo ir organiškumo matu bei verte — tai šiandien turbūt yra svarbiausia kiekvieno meno funkcija. (720)

*

Jei pramonei ir mokslui nebereikia asmenybių, tai jie jų ir neturės. Bet mes, menininkai, kurie viduryje didžiojo kultūros bankroto apgyvendinę salą su dar pusėtinai pakenčiamomis gyvenimo sąlygomis, turime, kaip ir anksčiau, laikytis kitų įstatymų. Mums asmenybė — ne prabanga, o egzistencijos sąlyga, gyvenimo džiaugsmas ir nepakeičiamas kapitalas. Čia menininkais vadinu visus tuos, kurie turi poreikį ir būtinybę jausti save patį gyvenantį ir augantį, sąmoningai suvokti savo jėgų pagrindus ir pagal įgimtus dėsnius jais kurti save, taigi, neužsiimti jokia antraeile veikla ir gyvenimo permaina, kurių esmės ir poveikio nesieja tas pats aiškus ir prasmingas santykis su fundamentu, kaip tikroje statyboje — skliautą su mūru, stogą su atramomis. (721)

*

Dar neaišku, ar menas ir grožis tikrai gali patobulinti ir sustiprinti žmogų. Jie mums primena, visai kaip žvaigždėtas dangus, šviesą, tvarkos, harmonijos ir „prasmės“ chaose idėją. (722)

Visur, kur gyvenimas akimirką pasirodo tobulai apipavidalintas, yra ir priešingas aspektas. Kad ir kokia tauri būtų muzika, kartais ji veikia tarsi vaikų šypsniai, o kartais gramzdina kaip didžiausias liūdesys. Toks grožis yra visada ir visur: besuspindįs žavingas akimirksnis jau vėl blėsta, apsuptas būtinybės mirti dvelksmo. (723)

*

Jei mes randame ką nors, kas yra kaip muzika, turime ten pasilikti; gyvenime nėra nieko kito siektino kaip muzikos jausmas, kaip skambėjimas kartu ir ritmingas gyvenimas, harmoniškas būties pateisinimo jausmas. (724)

*

Linksmumas yra šventųjų ir riterių dorybė, ji yra grožio paslaptis ir tikroji bet kurio meno substancija. Poetas, kuris gyvenimo puikybes ir baisybes giria savo eilių šokio žingsniu, muzikas, kuris leidžia tam suskambėti kaip grynai dabarčiai, yra šviesos nešėjas, džiaugsmo ir giedrumo žemėje gausintojas net ir tada, kai tai pasiekiama tik pro ašaras ir skausmingą įtampą. (725)

*

Muzikai būdinga pirminė jėga ir gilus gydantis žavesys, ji geriau nei kiti menai gali atstoti gamtą. (726)

*

Menas neturėtų patirti jokios prievartos. Meno bičiulis, kurio šiuolaikinis menas nepatenkina,

neturėtų tuo nei skųstis, nei save versti jį „pamėgti“. Pavyzdžiui, imkime kad ir muziką: čia turime beveik per tris šimtmečius sukauptus kūrinius, galime jais mėgautis ir neturėtume iš šiandieninių muzikų reikalauti, kad jie atsisakytų savo bandymų ir naujų kelių, nuo kurių meno pasaulis juk taps ne skurdesnis, o tik turtingesnis. Ir jei šiandieninė muzika mums kartais skamba šaltai ir lyg sukonstruota, turėtume pagalvoti ir apie tai, kad tai tikriausiai yra reakcija į daugiau kaip pusę amžiaus kurtos per saldžios, per jausmingos muzikos. (727)

*

Visi klasikai yra tokie patys, visi jie kai ką paveldi ir naudoja, ir net tokia žvaigždė kaip Mocartas greta savo palaimingo spindėjimo visada savyje turi ir priešingybę — liūdinančią nuojautą, kad pasiekus žydėjimą senas, ilgas, taurus augimas jau neatsinaujina, o išsenka ir sunyksta. (728)

*

Jei aš, prisimindamas visus Bacho ir Haidno kūrinius, galiu apie juos pasakyti protingiausių dalykų, tuo dar nepasitarnauju nė vienam žmogui. Bet jei paimu savo dūdelę ir pagroju greitą šimį, tai nesvarbu — geras jis ar blogas — vis dėlto pradžiugins žmones, sujudins jiems ir kojas, ir kraują. Vien tai ir yra svarbu. (729)

Gamta turi dešimt tūkstančių spalvų, o mes įsikalėme sau į galvą sumažinti šią gamą iki dvidešimties. (730)

*

Viena iš tūkstančių Dao pasireiškimo formų yra tokia tobula, kad praryja ir ištirpina „turinį“, plevena savyje ir vis tiek dar kvėpuoja ir yra graži. (731)

*

Kur susivienija protas ir magija, ten turbūt glūdi viso aukštesniojo meno paslaptis. (732)

*

Atsidavimas iracionalioms, įmantrioms, keistoms gamtos formoms sukelia mums jausmą, kad mūsų vidinis pasaulis sutampa su valia, kuri leido atsirasti šiems dariniams — greitai pajuntame pagundą laikyti jas savo pačių užgaidomis, savo pačių kūriniais, matome, kaip tarp mūsų ir gamtos virpėdamos išnyksta ribos, ir pažįstame nuotaiką, kai nežinia, ar vaizdai mūsų tinklainėje kyla iš išorinių ar iš vidinių įspūdžių. Niekur taip paprastai ir lengvai kaip šiuo pratimu neatrandame, kad esame patys tikriausi kūrėjai, o mūsų siela esmingai ir be paliovos dalyvauja nuolatiniame pasaulio kūrime. Veikiau tai ta pati nedaloma dievybė, kuri veikia mumyse ir gamtoje, ir jei išorinis pasaulis žlugtų, vienas mūsų sugebėtų jį vėl atkurti, nes kalnas ir

srovė, medis ir lapas, šaknis ir žiedas, — visi dariniai gamtoje glūdi paruošti mumyse, kyla iš sielos, kurios esmė — amžinybė, kurios esmės mes nepažįstame, bet kuri mums dažniausiai atsiduoda kaip meilės ir kūrėjo jėga. (733)

*

Menas yra pasaulio stebėjimas malonės būsenoje. (734)

*

Menas — plona ir jautri oda tarp mūsų ir pasaulio širdies, ir, žinoma, geriau turėti šią ploną odą negu šarvus, tačiau, kad patektum į pačią pasaulio širdį, reikia galiausiai perdurti ir šitą švelniausią odą. (735)

*

Menas parodo naujus veidus, naujas kalbas, naujus kažką perteikiančius garsus ir gestus, jam įkyri be paliovos kalbėti vakarykščia ir užvakarykščia kalba, kai kada jis nori ir šokti, kai kada jis nori ir peržengti ribas, užsidėti kepurę ant šono ir eiti zigzagais. O kiti dėl to niršta, jaučiasi esą pašiepiami, jiems atrodo, kad suabejota jų šaknimis, jų verte, svaidosi aplink keiksmais ir iki ausų užsitraukia savo išsilavinimo antklodę. Ir tas pats pilietis, kuris dėl menkiausio prisilietimo ir užgauto asmeninio orumo bėga pas teisėją, dabar tampa išradingas baisioms užgaulėms. (736)

Mes netikime nė vienu šio laiko idealu: nei generolų, nei bolševikų, nei profesorių, nei fabrikantų. Bet tikime, kad žmogus nemirtingas ir kad jo paveikslas po kiekvieno išsibarstymo vėl gali susirinkti į daiktą, iš kiekvieno pragaro vėl galima išeiti išgrynintam. Mes nesistengiame savo laiko nei išaiškinti, nei pagerinti, nei pamokyti, tik bandome, sykiu atidengdami savo pačių kančią ir sapnus, vis iš naujo atverti vaizdų pasaulį, sielos pasaulį. Tie sapnai iš dalies yra pikti košmarai, tie vaizdai kartais siaubo reginiai, — mes neturime teisės jų dailinti ar ką nors sumeluoti. (737)

*

Juk mes, menininkai ir intelektualai, šiandien visi esam neurastenikai, — veikiau iš tiesų mūsų nervai anaiptol ne „silpni", bet normalūs, nes nervai juk tam ir yra, kad praleistų pojūčius, ir mes, menininkai, su lengvai virpančiais nervais savęs nelaikom sergančiais, o laikome išsigimusiu šiandieninį verslininką, techniką ar sporto eržilą, kuris šiandieniniame mieste su jo triukšmu, nuobodybe ir visu negrišku turgaus judėjimu dar gali gerai jaustis. (738)

*

Juk „neurozės" gali būti ligos, dažniausiai jos tokios ir yra, bet šiandieninė poetų neurozė galiausiai juk gali būti ir sveikata, būtent vienintelė

įmanoma įkvėptų natūrų reakcija į laiką, kuris tepažįsta pinigą bei skaičių ir nieko nežino apie sielą. (739)

*

Dažnai matome, kaip didūs, talentingi žmonės pražūva nuo pasipriešinimo, su kuriuo mažasis žmogus susidoroja žaisdamas, ir sveikas vidutinis protas paprasčiausiai pareiškia, jog talentingieji esą psichopatai. Juk jie, be kita ko, tokie ir yra. Bet daug svarbiau, kad jie yra didvyriai, jie — garbingi ir pavojingi žmonijos bandymai taurintis, ir jų likimą gaubia didvyriška, tragiška atmosfera net ir tada, kai tokio didvyrio galas atsitiktinai nebūna pasibaisėtinas. (740)

*

Biurgeris fantazuotoją mielai lygina su pamišėliu. Biurgeris teisingai nujaučia, kad jis pats tuoj pat turėtų išprotėti, jei kaip menininkas, religingasis ar filosofas leistųsi į savo vidaus bedugnę. Ar vadintume tą bedugnę siela ar pasąmone, ar dar kaip kitaip, iš jos ateina kiekvienas mūsų gyvenimo judesys. Biurgeris tarp savęs ir savo sielos yra pasistatęs sargybinį — sąmonę, moralę, saugumo žinybą ir nepripažįsta nieko, kas ateina tiesiai iš sielos bedugnės pirma neužantspauduota anos žinybos. Bet menininkas savo nuolatinį nepasitikėjimą nukreipia ne prieš sielos žemę, bet būtent prieš kiekvieną pasienio žinybą

ir slapčia vaikšto į vidų ir lauk tarp *čia* ir *ten*, tarp to, kas įsisąmoninta ir kas ne, tarsi pas abu būtų namie. (741)

*

Menininkas pranoksta [pamišėlį] tik tuo, kad jo pamišimas ne uždaromas, o dėl savo raiškos turi šiokią tokią vertę. (742)

*

Aš, kaip ir kiekvienas menininkas, esu įpratęs, kad mane supranta ir jaučia tie skaitytojai, kurių būdas ir gyvenimas panašus į manąjį. Tik šiam sutarimui neteikiama didelės reikšmės. Daug labiau vertinamas kitam tipui, kitam temperamentui priklausančiojo supratimas ir pritarimas. (743)

*

Kai mes, menininkai ar mąstytojai, ką nors sakome, kai tylomis tariame, kad mūsų klausytojai yra mums lygūs, kad jie yra tai, ką aš vadinu žmogumi, pasaulis tai jau vadina „genijumi“. Ne itin patogu viešai pareikšti, kad didelė žmonių dalis visai ne žmonės, o didelė dalis menininkų — visai ne menininkai. Todėl aš ir kalbėjau apie „mokėjimą“ mene, nes antrąją dalį, kad būtent už meno stovėtų tikras žmogus, aš kaip tik tariu esant. (744)

*

Genialumas, kad ir kur pasirodytų, yra arba užgniaužiamas aplinkos, arba ją tironizuoja; be di-

delių prieštaravimų jis laikomas žmonijos žiedu ir vis dėlto visur pridaro bėdos bei painiavos, visad pasitaiko atskirai, yra pasmerktas vienatvei, nepaveldimas ir nuolat linkęs atsižadėti savęs. (745)

*

Pranašas — tai toks ligonis, kuriam yra dingęs sveikas, geras, malonus savisaugos jausmas, visų miesčioniškų dorybių idealas. (746)

*

Bet kokia padidinta individualizacija atsigręžia prieš Aš ir vėl būna linkusi į jo sunaikinimą. (747)

*

Kiekvienos formos genialumą suprantu kaip gamtos bandymą didelių aukų kaina duoti geresnio, laimingesnio, labiau verto gyventi tipo pavyzdį, negu šiaip jau yra žmogus. (748)

*

Genialumas — tai meilės jėga ir atsidavimo ilgesys. (749)

*

Genijus ateina į pasaulį klestint tokiam gyvenimui, kuriam jis tampa šviesuliu ir siektinu tikslu, o tuo pat metu genijus turi nuo jo uždusti. (750)

*

Kai kalbu apie genialumą kaip apie biologinį dalyką, turiu omeny, kad gyvenimas genijų,

reikšmingų žmonių, ypač pasiekusių daugiau už kitus, panašius į save, beveik visada yra tragiškas, jie gyvena blyškioje žlugimo artumos šviesoje, o tai neturi nieko bendra su ribotu miesčionišku mokymu, esą genialumas visada giminingas beprotybei. Ne, genialumas, aukščiausias gyvenimas į savo priešingą polių, mirtį ar pamišimą, taip lengvai pereina todėl, kad jame žmogiškoji būtis save atpažįsta kaip baisią nesėkmę, kaip didį ir drąsų, bet ne visai vykusį gamtos burtų metimą. Genialumas neprieštaraujant pripažįstamas kaip geidžiamiausias ir tauriausias žmonijos medžio vaisius, biologinio mechanizmo niekaip nesaugomas, jau nekalbant apie skleidimą, genijus ateina į pasaulį klestint tokiam gyvenimui, kuriam jis tampa šviesuliu ir siektinu tikslu, o tuo pat metu genijus turi nuo jo uždusti. (751)

*

Ko sau pageidauja menininkas — juk ne pagyros, o jo siekių supratimo, nesvarbu, ar pavykęs jo bandymas. (752)

*

Niekas nėra tuštesnis, niekas taip netrokšta atgarsio ir pritarimo kaip dvasingasis, ir iš tiesų aido ir pritarimo jam labai reikia. (753)

*

Mes grojame savo muziką, ir per nesusipratimą kartais kas nors į kepurę įmeta kokį skatiką ma-

nydamas, kad mūsų muzika yra kažkas didaktiško ar moralaus, ar protingo. Jei žinotų, kad tai tik muzika, irgi eitų toliau ir pasiliktų skatiką sau. (754)

*

Fatališkas pasaulis, kuriame neleidžiama egzistuoti mūsų nekaltiems kūriniams, o atominei velniavai galima išleisti milijonus. Bet jeigu pasaulis dar kada nors atsikvošės, mūsų žaidimai vis dėlto pergyvens atomo profesorių žaidimus. (755)

*

Ar pasaulis leidžia mums badmiriauti ir tapti vienišiems, ar apdengia ir uždusina mus savo materialiomis dovanomis, savo prizais ir aukso medaliais — išvada visada ta pati: tai didis nesusipratimas; kadangi pasaulis yra išliekantis ir besitęsiantis, o mes, individai, tik laikini, turime atsisakyti kovos bei ginčo ir priimti pasaulio dovanas, tarsi būtume jų norėję, tarsi jos būtų mums ko nors vertos. (756)

*

Nors už mūsų verpinius pasaulis mums ir sumoka, kartais netgi daugiau negu nusipelnėme, vis dėlto jis juk nemoka gyvenimu, siela, laime, substancija, o kaip tik tuo, kuo jis disponuoja: pinigais, garbe, įtraukimu į garsenybių sąrašą. Taip, įmanomi neįtikėtiniausi pasaulio atsakymai į menininko darbą. Kad ir toks: menininkas

dirba tautai, kuri yra natūralus jo veikimo laukas ir natūrali jo rinka, o tauta leidžia jai patikėtam darbui nykti, nepripažįsta menininko ir atsako jam duoną. Ir staiga jį prisimena visai kita, svetima tauta ir duoda apviltajam tai, ko jis daugiau ar mažiau nusipelnė: pripažinimą ir duoną. Tą pat akimirką tauta, kuriai tas darbas buvo sumanytas ir pasiūlytas, karštai sveikina menininką ir džiaugiasi, kad taip pagerbtasis kilęs iš jos pačios. Ir tai toli gražu ne nuostabiausia, kas gali įvykti tarp menininko ir tautos. (757)

*

Prizai ir pagerbimai... to, kuris juos gauna požiūriu nėra nei malonumas, nei šventė, nei kas nors jo nusipelnyta. Jie yra maža sudedamoji dalis komplikuoto, didžia dalimi iš nesusipratimų sukonstruoto fenomeno, kurį vadina išgarsėjimu, ir turi būti priimami neužmirštant kas jie iš tikro yra: kaip oficialaus pasaulio bandymai atsikratyti savo sutrikimo neoficialių laimėjimų akivaizdoje. Iš abiejų pusių tai simbolinis gestas, papročių ir mandagumo aktas. (758)

*

Žmonės keistai pareiškia savo teises į išgarsėjusį vardą, čia nėra skirtumo tarp vunderkindo, kompozitoriaus, poeto, vagies ar recidyvisto. Vienas nori turėti jo atvaizdą, kitas — parašą, trečias prašinėja pinigų, kiekvienas jaunas kolega atsiun-

čia darbų, labai meilikauja ir prašo įvertinimo, o jei neatsakai ar pareiški savo nuomonę, tas pats gerbėjas staiga tampa piktas, šiurkštus ir kerštingas. (759)

*

Išgarsėjimas yra lavina, kurią smarkiausiai tenka pajusti tam, kuris į ją patenka. (760)

*

Yra žmonių, kurie gyvena iš smilkymo, yra ir kitų, gyvenančių iš paminklų griovimo. Mums nedera rimtai žiūrėti nė į vieną iš šių pagyrūnų rūšių. (761)

*

Mums būdingą rentabilumo jausmo ir verslininko gyslelės trūkumą mūsų antipoduose, verslininkuose ir rentabiliuosiuose, atitinka sielos matmens stoka. Mūsų romantinis poetinis infantilumas nėra infantilesnis nei vaikiškai išdidus tikėjimas pasaulį užkariaujančio inžinieriaus, kuris savo logaritmine liniuote tiki taip, kaip mes savo dievu, ir kuris įtūžta arba išsigąsta, kai jo pasaulio taisyklių absoliutumą sukrečia koks Einšteinas. Mes, romantikai ir sentimentalieji, kuriuos dažniausiai taip pašiepia didmiestiška literatūra, mes juk ne visi vien kvaili fanatikai, kurie dėl pasmerkto griūti seno mūro pakelia visuomenėje triukšmą ir mobilizuoja gimtosios vietos vertybių saugojimo gvardiją; kai kurie mūsų

yra beveik tokie pat protingi, kaip ir tie, priklausantys rentabilumo partijai, ir širdyje turbūt labiau tikintys ateitimi ir geidžiantys jos labiau nei daugelis pažangos šventuolių. (762)

*

Romantinė dvasia mums anaiptol nėra istorinis mokslinis, o didžiai aktualus reikalas, nes ten, romantikoje, mes matome paskutinį didį vokiečių dvasios pakilimą prieš sudaiktėjimo ir susmulkėjimo laiką. (763)

*

Mūsų šiuolaikiniame buržuaziniame pasaulyje, kurio pamatai dabar aižėja, menininkas atrodo kaip savotiška atsarginė figūra, ir miesčionys jam priskiria bei perduoda funkcijas, kurios iš tiesų būtų kiekvieno žmogaus reikalas, bet dėl dažno žlugimo daugumos miesčionių yra apleistas. Tiesą sakant, menininkas mūsų visuomenėje yra vienintelis žmogaus tipas, kuris nesirūpindamas ir besitęsiančio visuomenės pakantumo palaikomas gyvena save patį, yra ištikimas savo prigimčiai ir taip įvykdo priesaką, kuris kiekvienam žmogui įrašytas į širdį, bet kurio kvietimą daugelis užgniaužia niūrioje kovoje dėl kasdienių reikmių. (764)

*

Lengva padėti, kai žinai kaip. Bet neišmanau kaip padėti vienišam žmogui, kuris mėgsta taurumą

bei grožį, bet negali pakelti triukšmingo ir ryškiaspalvio pasaulio, kuriame gyvena. Žmonės nenori sonetų, bent jau ne tokių, kuriuose atmetamas jų pasaulis. Tad vienišiesiems, kurių balso niekas nenori girdėti, lieka tik paties giedojimo paguoda, savo talento priežiūra, — nesvarbu, ar kas klauso, ar ne. Ir ši paguoda nėra menka. Daugybė kenčia panašiai ir neturi giedojimo dovanos, nieko nežino apie Kleistą, nepažįsta skausmingos vienišo muzikavimo smagybės. (765)

*

Manau, kad tokie kaip mes akistatoje su šiuo pasauliu neturi bandyti eiti pranciškoniškojo nusižeminimo keliu ir piršti dvasią bei skonį tiems, kurie to visai nepageidauja; veikiau turime daryti priešingai ir retokai tepasirodyti, kad miesčionis vėl pajustų pagarbą dvasiai ir skoniui. (766)

*

Visas mūsų menas tėra pakaitalas, vargingas ir dešimtkart per brangiai apmokėtas pražiopsoto gyvenimo, pražiopsoto žvėriškumo, pražiopsotos meilės pakaitalas. Bet vis dėlto yra ne taip. Pervertinami jusliniai dalykai, kai į dvasinius žiūrima tik kaip į pakaitalą iš bėdos trūkstamiems jusliniams. Jusliškumas nė per plauką nėra vertesnis už dvasią, ir atvirkščiai. Ar tu apkabini moterį, ar rašai eilėraštį — tai tas pats. (767)

Vien dėl gyvenimo gyventi nenorėčiau, vien dėl moters nenorėčiau mylėti, man reikia aplinkkelio per meną, man reikia vienišo ir pajuokiamo menininko malonumo, kad galėčiau būti patenkintas gyvenimu, netgi kad galėčiau jį ištverti. (768)

*

Visoje žmonijos istorijoje nėra nieko įdomesnio, taip, išvis nieko kito, kas būtų taip svarbu, kaip sublimavimo procesas. Kad žmogus tam tikromis aplinkybėmis sugeba savo instinktus priversti tarnauti virš savo egoizmo pakilusiems dvasiniams, religiniams bei kultūriniams tikslams, kad egzistuoja atsidavimas dvasiai, kad yra šventųjų ir kankinių — tai mums yra vienintelis paguodžiantis ir teigiamas faktas pasaulio istorijoje, vienintelis iš istorijos dar liekantis dalykas. Kad sublimavimas yra ne tuščias, beprasmis žodis, bet kaip galimybė, kaip idealas ar reikalavimas yra veiksmingas ir vertas didžiausios mūsų pagarbos, nuo neatmenamų laikų pasakoja kiekvienas mitas, kiekviena sakmė, kiekviena legenda ir kiekviena istorija. (769)

*

Visa kultūra yra kilusi iš introversijos. (770)

*

Menininkas nuolat yra linkęs atsiverti išpažindamas, sudėti į išpažintį visą savo užduotį ir pa-

siekimą ir taip vis klaidžioti užburtame asmeninių reikalų rate. Nes menininkas irgi yra žmogus, kuris turi perdėti savo darbo svarbą, nes iš gyvenimo į darbą yra perkėlęs visus savo gyvenimo pasiekimus, o kartu ir visą savęs pateisinimą. (771)

*

Kiekvienas toks savitas, subtilus, švelnus, temperamentingas ir neramus žmogus, — o tokie menininkai ir yra, — vienaip ar kitaip pavaizduoja žmonijos bandymą siekti naujų galimybių, ir kuo labiau menininkas tai nujaučia ir išsako savo darbuose, tuo stipresnis bus jo poveikis, nors jis galbūt pasireikš ne akimirksniu. (772)

*

Menai tarnauja ne idėjai, o gyvenimui, jie yra funkcijos kaip sniegas ir sapnas, jie nėra etiniai žmonių vadovai (šią funkciją su sąžinės žadintojais dalijasi religijos), o tarnauja visai kitiems, biologiniams poreikiams. (773)

*

Jau mažiausias meno kūrinys, šešių štrichų škicas pieštuku ir keturių eilučių posmas įžūliai ir aklai mėgina tai, kas neįmanoma, kėsinasi į visumą, nori chaosą išsemti riešuto kevalu! (774)

*

Menas užsiima sutirštinimu, vaizdais. Bet jūs vietoj vaizdų norite tuščių sąvokų. (775)

Aukščiausiam menui nereikia aiškinimo ir visos taikomosios psichologijos, jis parodo savo formas ir pasitiki jų kerais, nebijodamas būti nesuprastas. (776)

*

„Aiškinimas“ yra intelekto žaidimas, dažnai visai gražus žaidimas, labai tinkantis protingiems, bet menui svetimiems žmonėms, galintiems skaityti ir rašyti knygas apie negrų dailę ir dvylikatonę muziką, bet niekada nerandantiems įėjimo į meno kūrinį, nes stovėdami prie vartų, jiems atverti jie taiko šimtą raktų ir visai nemato, kad vartai atdari. (777)

*

Genialiausias dirigentas tampa kenkėju, kai tik palaiko save pernelyg svarbiu. (778)

*

Apie kultūrą kaip minios gyvenimo formą ir tik madą galima rašyti prognozes, bet kultūra kaip kūryba ir dvasingumas egzistuoja bei plėtojasi be galo mažoje žmonių grupelėje, ir tik tada, kai į ją atsigręžia vėlesnieji laikai, tariamai leidžiasi įrikiuojama į priežasčių sistemą. (779)

*

Mūsų laikas greičiau ir tiksliau reaguoja į intelektą bei valią mene negu į iš tiesų kūrybiškus dalykus, kurie yra ne kas kita kaip vidinė vienovė su gamta. Kas tą vienovę turi, kas gyvena pas

motinas, kas prie šaltinių jaučiasi kaip namie, tas gali ilgai likti nežinomas, tai gali jį liūdinti arba piktinti, bet pakenkti jam negali. (780)

*

Menininko užduotis — ne suteikti išraišką kokiai nors visuotinai pripažintai pasaulėžiūrai, bet kaip galima stipriau ir ryžtingiau išreikšti savo ypatingą, nepakartojamą gyvenimo būdą ir patirtį. Gali mąstyti optimistiškai arba pesimistiškai, bet šis mąstymas kitiems taps svarbus tik tada, kai ras sau tinkamą ir didžiausios įtampos kupiną išraišką. Ir čia mes matome, kad dažnai labai pesimistiškai suvokiami poetiniai ar kiti meno kūriniai gali mus džiuginti ir būti mums mieli. (781)

*

Mums, menininkams, gerai tai, kad mūsų prigimtis ir pats mūsų atliekamų funkcijų pobūdis jau savaime paskyrė mums dirbtuves ir darbo priemones. Menininkui nėra nė menkiausios prasmės „kovoti“ dėl ko nors kito, tik dėl savo dirbinio tobulumo, ir čia aš turiu omeny ne rutiną, o sąžinės ugdymą ir jautrią klausą. Žinoma, menininkas netyčia gali būti ir pasaulio tobulintojas, kovotojas arba pamokslininkas, bet jo pastangų sėkmė priklausys ne nuo karšto noro ir įsitikinimų teisingumo, o tik nuo jo kaip menininko atlikto darbo kokybės. (782)

Mūsų laikas daugiau kalba ir šaukia apie meną nei bet kuris ankstesnis, bet su menu jis anaiptol neturi artimesnio ar netgi grynesnio santykio kaip ankstesnės kartos. Priešingai. Be kita ko, tai įrodo visiškai juokingas meno įvairovės jausmo trūkumas. Nesidžiaugiama atskiru kūriniu, su dėkingumu nekonstatuojami meno gyvenime esantys kontrastai ir papildymai, o kuriamos mados ir šablonai, dėl patogumo ir dvasinio seklumo niekinama viskas, kas nenori sutapti su tuo momentu galiojančiu šablonu. (783)

*

Genialiai radikaliais dalykais visada lengviau laimėti menininko, o ne profesoriaus palankumą. (784)

*

Visada yra keblu ir sunkiai sekasi kalbėti apie meno „užduotis", apie tai, ką gi menas ir menininkai „privalo". Menininkas apskritai nieko „neprivalo": tikras menininkas savo pareigos niekad neatlieka iš prievolės įsisąmoninimo, o instinktyviai, tiesiog darydamas tai, ką jį verčia daryti prigimtis. Bet ir be to, menininkas, kaip ir kiekvienas dvasingas ir virš vidutinio lygio pakilęs subtilios dvasinės sandaros žmogus, irgi turi savo reikšmę žmonijos ateičiai. Kiekvienas toks savitas, subtilus, švelnus, temperamentingas ir neramus žmogus, — o tokie menininkai ir yra, —

vienaip ar kitaip pavaizduoja žmonijos bandymą siekti naujų galimybių, ir kuo labiau menininkas tai nujaučia ir išsako kūriniuose, tuo stipresnis bus jo poveikis, nors jis galbūt pasireikš ne akimirksniu. (785)

*

Kas šiandien nauja ir įdomu, poryt įdomu ir nauja jau nebus. Bet kas jau gyvuoja keletą šimtmečių, o vis dar neužmiršta ir nepražuvę, to vertinimas tikriausiai nebepatirs didelių svyravimų ir mūsų gyvenime. (786)

*

Menininko rangą lemia ne kas kita, o intensyvumo ir jėgos laipsnis, kurį pasiekia jo vaizdiniai ir vizijos. (787)

*

Sugebėjimas ir veržimasis pažinti yra kas kita, nei sugebėjimas ir veržimasis suteikti kam nors formą. Poetas gali eiti pažinimo keliais ir galvoti apie kraštutines mįsles, bet nebūtinai vaizduoti šį pažinimo pasaulį savo kūriniuose. Bendraudamas su Platonu jis gali vaizduoti valstiečius ir vaikus. Vis dėlto veržimasis suteikti formą galiausiai turbūt yra priešiškas pažinimui ir trukdo poetui kada nors tapti tobulu išminčiumi. (788)

*

Dvasia, ar ji būtų teologiškai, ar kaip kitaip apvilkta, visada truputį per daug linkusi į sąvoką,

subanalinimą, tipizavimą, ją patenkina „medis“, tuo tarpu kūnas ir siela nenori nė prasidėti su „medžiu“, jiems reikalinga ir patinka liepa, ąžuolas, klevas. Kaip tik todėl menininkai Dievui veikiausiai arčiau prie širdies negu mąstytojai. Jei indų ir kinų dvasioje dievas pasireiškia kitaip nei graikų, tai ne jo trūkumas, o turtingumas, ir kai visas šias dieviškumo reiškimosi formas norima apibendrinti viena sąvoka, tada atsiranda ne ąžuolas ir ne kaštonas, o geriausiu atveju „medis“. (789)

*

Dvasia ir siela, protas ir širdis būtinai ir neišskiriamai priklauso vienas kitam bei sudaro visumą, ir kas viena pervertina ir perdaug ištobulina kito sąskaita ar net kovodamas prieš tą antrąją pusę, tas ieško tik dalies ir, užuot rūpinęsis visuma, rūpinasi dalimi...

Štai toks keistas patyrimas: grynas proto žmogus, — tegu jis sako ir auksinius žodžius bei griežtus ar netgi kategoriškus vertinimus, — mums labai greitai įkyrės. Taip pat greitai mums nuobodūs tampa taurūs sielos užsidegėliai, poetiški ir entuziastingi širdies specialistai. Vien į save orientuotas kilnus protas, kaip ir vien savimi pasitikinti siela — abu turi vienu matavimu per mažai. Tai pastebima kasdieniame ir politiniame gyvenime, bet dar aiškiau tai pastebima mene. (790)

Aš esu nemodernus žmogus ir ta prasme, kad neketinu atmesti ir nekęsti jausmų bei sentimentų, o klausiu savęs: kuo gi mes gyvensime, kuo jausime gyvenimą, jei ne jausmais? Argi man padės pilnas maišas pinigų, didelė banko sąskaita, elegantiškas drabužis ir daili mergina, jei nieko nejausiu, jei mano sielos niekas nejaudins? Ne, kad ir kaip galiu nekęsti kitų sentimentalybių, savas aš myliu ir net truputį lepinu. Jausmas, sielos virpesių švelnumas ir lengvas jaudrumas, — tai juk mano kraitis, tuo turiu palaikyti savo gyvenimą. Jei priklausyčiau nuo raumenų jėgos ir tapčiau imtynininku ar boksininku, nė vienas žmogus nereikalautų iš manęs, jog žiūrėčiau į raumenų jėgą kaip į antros rūšies dalyką. Jei sugebėčiau puikiai mintinai skaičiuoti ir būčiau didelės kontoros vadovu, nė vienas žmogus iš manęs nereikalautų mintinio skaičiavimo galią niekinti kaip nevisavertiškumą. Bet naujausi laikai reikalauja iš poeto, — o kai kurie jauni poetai reikalauja ir iš savęs, — kad būtent tai, kas yra poeto esmė — sielos jaudrumas, sugebėjimas įsimylėti, sugebėjimas mylėti ir žavėtis, atsiduoti ir jausmų pasaulyje patirti tai, kas negirdėta ir neįprasta — turi būti nekenčiama, to turi būti gėdijamasi ir ginamasi nuo visko, ką galima vadinti „sentimentaliu". Na ką gi, tegu jie taip ir daro; aš jų nepalaikysiu,

man mano jausmai tūkstantį kartų mielesni negu visas pasaulio šaunumas, ir karo metais nesivaikiau šaunuolių sentimentalumo vien todėl, kad būtent jie mane saugojo. (791)

*

Amžiams bėgant buvo tūkstančiai įsitikinimų, partijų ir programų, tūkstančiai revoliucijų, kurios pakeitė pasaulį ir (galbūt) pastūmėjo jį pirmyn. Bet nė viena iš tų programų ar išpažinimų nepergyveno savo laiko. O kelių tikrų menininkų vardai ir žodžiai, taip pat kelių tikrų išminčių, mylinčiųjų ir pasiaukojančiųjų žodžiai pergyveno laikus, ir po šimtmečių Jėzaus žodžiai arba graikų, arba kito poeto žodžiai vis dar tūkstantįkart paliečia ir žadina žmones bei atveria jiems akis ir parodo žmonijos kančią ir stebuklą. Mano noras ir ambicija — būti šių mylinčiųjų ir liudininkų gretose kaip vienam mažam dalyviui, vienam iš tūkstančių, o ne būti vertinamam kaip „genijus“ ar panašiai. (792)

*

Mistika ir menas yra antipodai, tiesioginės priešingybės ir priešai. (793)

*

Kuriančiam menininkui jusliškai suvoktų dalykų tikrovė, laikas, erdvė ir priežastingumas iš esmės neturi kelti abejonių, nes jie jam yra vienintelės vaizdavimo ir įtikinimo priemonės. (794)

Nedalyvaujant protui, kritikai, savikritikai kiekvienas menas labai greitai sunyktų — juk taip mąsto ir kiekvienas diletantas: „Ar labai svarbu žodžiai, metras ir panašiai, jei tik esi tikras vyras“. Bet kaip tik to ir nepakanka. (795)

*

Apsigimusius diletantus, kurie, regis, sudaro tokią didelę žmonijos dalį, turbūt būtų galima apibūdinti kaip valios laisvės karikatūras. Nes jie, be galo nutolę nuo prigimties ir būtinybės pažinimo, apsieidami be pirmykščio kiekvieno originalaus žmogaus sugebėjimo klausyti gamtos kvietimo savo paties viduje, iš pažiūros lengvabūdiškai ir neryžtingai savivaliauja beverčiame gyvenime. Kadangi savyje neturi savitumo, jie susiprotėja mėgdžioti ir užsiima tuo, ką mato kitus darant iš vidinio polinkio ir būtinybės, žaismingai ir savavališkai tarsi gamtos beždžionės. (796)

*

Diletantas silpnesnis už specialistą mokėjimu, priemonių žinojimu, bet pranoksta jį laisve ir nesiorientavimu, su kuriuo jis daro tai, kas jam patinka, ir išreiškia kas jam svarbu, be skrupulų, be specialisto ambicijų ir be jo sutrikimų. (797)

*

Meniška „nuotaika“ yra būsena, kurioje visa, kas tikra, tampa simboliu. Kuo pastovesnė, grynesnė

ta būsena, tuo daugiau genialumo. Šitokius momentus turbūt patiria beveik kiekvienas žmogus, nė nebūdamas menininku. Tačiau žmogų menininku daro šios būsenos įsisąmoninimas ir sąmoningas simbolinių dalykų matymas tikrovėje. (798)

*

Kiekvieno meno supratimui ir sugebėjimui jį pajusti priklauso natūralus polinkis, kuris turbūt yra giminingas pačiam menininko talentui arba instinktui; kas jį turi, tam meniniai pomėgiai įmanomi, o kitiems — niekuomet. (799)

*

Kaip nėra didžio meno kūrinio, kuris nebūtų kilęs iš meilės, taip nėra kito tokio tauraus ir skatinančio santykio su meno kūriniais kaip — ir vėl — meilės santykis. (800)

*

Ginčas dėl meno yra toks pat, kaip ir kiti ginčai dėl nuomonių skirtumo. Ginčininkai vienas kito tol nesupranta, kol vienas kito nepamilsta. Vienas kitą mylėti galima tik tada, kai pasaulis labiau išgyvenamas savyje negu išorėje. (801)

*

„Mokėjimas“ neįpučia meilės. Bet jausmo ir slaptų svajonių stiprybę, kurios išreikšti beveik neįmanoma, mums teikia pasitikėjimas ir meilė. Nes virtuozai su savo sėkmėm ir tiražais praeina

greitai, bet pora jaudinančių (A. Štifterio) „Bobų vasaros“ leidimų turi apie save suformavusi tvirtą, nuoširdžiai dėkingų skaitytojų būrelį. (802)

*

Mums, menininkams, truputį perdedant galima būtų pasakyti: mano darbo vertės matas — malonumas, kurį tas darbas man suteikė. Išlieka ir turi poveikį ne tai, kas suplanuota, išmąstyta ir išdėstyta, o tik mostas, išmonė, lengvas, lakus žavesys. Todėl ir Mocarto operos atveju, vertę turi ne pjesės fabula ar moralas, o mimika ir melodija, šviežumas ir grakštumas, su kuriuo vystosi ir keičiasi muzikinių temų eilė. (803)

*

Šio gyvenimo, kurio tragiškąjį aspektą taip dažnai ir sėkmingai bando nuslėpti komiškasis, prieštaravimams priklauso ir tai, kad mes, menininkai, puse savo sielos nieko taip nesame įsimylėję ir niekuo taip nesižavime, kaip akimirka, trumpalaikiais dalykais, žaibiškai besikeičiančiu gyvenimo mimikos žaismu, o kitoje sielos pusėje turime nešioti ir puoselėti šį gilų trukmės, statikos, amžinybės ilgesį, šį ilgesį, kuris mus nuolat verčia siekti neįmanomo: sudvasinti ir įamžinti laikinumą, kristalizuoti kas taku ir kintama, sulaikyti akimirką. (804)

*

Kur tik susiduriame su taurios kultūros praeitimi, prasmingu, gražiu gyvenimu, sudvasintu

juslingumu, išgrynintu gyvenimo jausmu, ten mums tampa akivaizdu, kad to aukštesnio gyvenimo negalima pasiekti patrankomis ar prekybiniais laivais, kad jis slypi mūsų sieloje ir tam, kuris sugeba prasiskverbti giliau, jis visada yra „tarp mūsų“ kaip Dievo karalystė, kurią mes galiausiai suprantame būtent kaip gyvenimo įkvėpimą, apie kurį liudija Naujasis Testamentas, Lao Dzi, Hafizas ar Gėtė. (805)

*

Panaikinti laiką išminčius stengiasi kontempliatyviu bet kokio veikimo atsisakymu, menininkai to siekia priešingu būdu — padidinę aktyvumą, fiksuodami ir įamžindami. (806)

*

Mėgavimosi ir atsiminimo jėgos yra viena nuo kitos priklausomos. Mėgautis — tai išspausti iš vaisiaus visą be išimties saldybę. O atsiminimas — tai menas ne tik užfiksuoti kas kartą paragauta, bet ir vis tobuliau tai suformuoti. (807)

*

Šiame pasaulyje, kur miestai ir kaimai, miškai ir ištisi kraštovaizdžiai paaukojami technikai, poeto užduotis — išsaugoti. (808)

*

Kiekvienas iš mūsų, menininkų, kad ir daug abejoja bei jaučia savo talentą ar mokėjimą esant bjauriai mažus, turi savo prasmę bei užduotį ir,

jei lieka sau ištikimas, savo srityje pasiekia tai, ką gali duoti tik jis... Jei Tu su manimi pieši Tesine, ir abu tapome tą patį motyvą, kiekvienas iš mūsų tapo ne tiek dalelę kraštovaizdžio, kiek savo meilę gamtai, ir iš to paties motyvo kiekvienas sukuria ką nors kita, ką nors nepakartojama. Ir net jei mes protarpiais neįstengiame jausti bei išreikšti nieko kito, tik liūdesį ir savo nepakankamumo jausmą, vis dėlto tai irgi turi vertę. Net liūdniausias nevilties eilėraštis, pavyzdžiui, parašytas Lėnau, be nevilties dar turi ir saldų branduolį. Ir kiek daug tapytojų, kurie mene buvo laikomi niekdariais ar barbarais, paskui pasirodė esą taurūs kovotojai, o jų darbai pasekėjams dažnai yra labiau guodžiantys ir nuoširdžiau jų mylimi nei didieji klasikinio mokovo darbai. (809)

*

Visa kas gyva — tai tapsmas, o ne buvimas. Taigi ir tai, ką jūs vadinate „kultūra“, nėra kas nors pabaigta ar sustabarėję, ką galime paveldėti ir puoselėti arba atmesti ir sunaikinti. Tačiau iš mūsų kultūros nuolat išlieka tai, ką karta sugeba įsisavinti ir paversti savastimi. (810)

KALBA IR POEZIJA

Žmonės pasakoja vienas kitam, ką yra patyrę ir kokia patirtis jiems liko kaip vidinė nuosavybė, — tai niekada nesibaigs, kol žemėje yra gyvybė. Tarp šių žmonių nuolat atsiras tokių, kuriems tai, kas patirta, taps be galo senų pasaulio dėsnių išraiška ir simboliu, kurie laikinuose dalykuose regi amžinus, o kintančiuose ir atsitiktiniuose — dieviškumo ir tobulumo pėdsakus, ir nebus itin svarbu, ar šie poetai vadins savo kūrinius romanais ar apreiškimais, ar sielos istorijomis, ar dar kitaip. (811)

*

Žmogaus kalba (turiu galvoje gramatiką) niekad nėra pasiekusi nė pusės to veržlumo ir sąmojo, to spindesio ir dvasios, kuriuos katė pažeria savo uodegos pavinguriavimais, o rojaus paukštis — savo tuoktuvių drabužių sidabro dulkėmis. Tačiau žmogus, kol jis buvo pačiu savimi ir nesistengė mėgdžioti skruzdžių ar bičių, pranoko katę ir visus žvėris bei augalus. Jis sugalvojo kalbas, kurios nepalyginamai geriau leidžia pranešti ir rezonuoti negu vokiečių, graikų ar italų kalbos. Jis sukūrė religijas, architektūras, dailes ir filosofijas, sukūrė muziką, kurių išraiškos žaismas ir spalvų turtingumas toli pralenkia visus rojaus paukščius ir drugius. (812)

Geros, grynos kalbos kaip savitikslio nebūna, ji yra gera ir tikra, kai ja išreiškiama tikra patirtis. Todėl visada tokia graži liaudies kalba, persmelkta archajiškų transcendentinių patirčių. Dėl to, kad šių dienų vidutinis vokietis taip blogai moka savo paties kalbą, nėra kalta kalbos puoselėjimo stoka, o giliausios esmės stoka, nesugebėjimas tikrai ir stipriai jausti. (813)

*

Visur, kur poetas pelno pagyrimą ar priekaištus, kur jis padaro poveikį ar būna išjuoktas, kur jis mylimas arba atmetamas, — visur kalbama ne apie pačias jo mintis ir svajones, o tik apie tą šimtąją dalį, kuri sugebėjo prasismelkti siaura kalbos ir ne platesne skaitytojo supratimo vagele. (814)

*

Kaip bandymas užrašyti savo sapną santykiauja su pasauliu, kurį jis apima, taip ir autoriaus darbas santykiauja su tuo, ką autorius norėjo pasakyti. (815)

*

Poetinė kūryba nėra gyvenimo nurašymas, o sutirštinimas, atsitiktinių dalykų kaip visumos pamatymas ir apibendrinimas į tai, kas tipiška ir kas galioja. (816)

*

Tikros mitinės magijos kupini kūriniai primena ne tai, kas skaityta, o tai, kas sapnuota. Čia yra

slenkstis, kur ši diena susiliečia su tuo, kas buvo prieš šimtmečius. Savo sapnuose mes vėl atrandame tą nuo logikos atsietų asociacijų ir simbolių pasaulį, iš kurio kadaise atsirado visų tautų sakmės ir pasakos. (817)

*

Kiekvienas žaismingas ar rimtas prasimanymas ir fantazavimas pirmiausia nėra viešas reikalas, o kuriančiojo gyvybinė funkcija, šaltinis, kuris teka, pulsas, kuris plaka. Be abejo, galima paaukoti tokią funkciją, bet tai reikia daryti tik tuomet, kai gyvybiškai svarbu. (818)

*

Poetas gyvena ne tuo, kad skaitytojams suokia grožybes, o tik tuo, kad žodžio magija sau pačiam parodo ir išaiškina savo paties esybę bei patirtį, nesvarbu, ar ji būtų graži ar bjauri, gera ar pikta. (819)

*

Poetas turi mylėti ne publiką, o žmoniją, kurios geriausia dalis neskaito jo raštų ir kuriai jų vis dėlto reikia. (820)

*

Rašydami pirmiausia siekite tiesos, o ne grožio, tada jis atsiras savaime. (821)

*

Poetu nepadaro nei sveikas instinktas, nei į etiškumą nukreipta valia. Tikint galima būti šventuoju, o tuo pat metu — niekadariu kūryboje. (822)

Jei pakaktų įsitikinimų ir geros valios, tai pasaulis būtų pilnas rinktinių autorių. (823)

*

Kaip žinia, niekas nerašo taip blogai, kaip senstančių ideologijų gynėjai. (824)

*

Palankusis pasaulyje gali veikti šimtais būdų. Rašymas kaip veikla tik tada prasmingas, kai sena ir amžinai tikra gali išsakyti iš tikrųjų naujai ir pritaikęs prie savo laiko. (825)

*

Jūs teigiate, kad poetas dėl gabumo ir įgūdžių ką nors formuluoti yra išlaisvintas nuo savo išgyvenimų ir naštų. Taip, kažkas panašaus būna, kai vien išsipasakojimu, išpažinimu galima sumažinti krūvį, bet tam nereikia meninių priemonių, paprasčiausia išpažintis ar išsisakymas patikimam žmogui padaro tą pačią paslaugą, kaip ir geriausias eilėraštis. Priešingai, nors menininkas savo išsakymu iš dalies (niekad — visiškai) iškelia išgyvenimą į sąmonę, bet dažniausiai tai jam pasitarnauja tik pajautos suintensyvinimui, o ne sprendimui. (826)

*

Visa mano kūryba kyla iš silpnumo, iš kančios, o ne iš kokio nors arogantiško išpuikimo, kurį neišmanėliai priskiria poetui. (827)

Ar poetas yra paveikus, niekad nepriklauso nuo individualaus sugebėjimo, technikos, protingumo ir skonio, o nuo jo prigimto temperamento, nuo tobulumo ir jėgos, su kuria jis išreiškia savo tipą. (828)

*

Poezija yra ne tik turinys: kuo daugiau savo turinio poezija meninės alchemijos kelyje paverčia forma, kuo labiau ji sublimuoja į liniją ir melodiją, tuo ji vertingesnė. (829)

*

Nėra reikalo naudingas, bet jau šimtąkart formuluotas mintis suformuluoti dar šimtas pirmąjį kartą, tik svarbu taip sutapti su kalbos dvasia, kad parašytų dalykų turinys taptų antraeilis. (830)

*

Lengva pavaizduoti komplikuotus intelektualių žmonių charakterius, nes juos gali analizuoti ir išdėlioti; bet tik didis menininkas sugeba perteikti paprastus, nesuskaidomus, naiviai pirminius dalykus. (831)

*

Kas stengiasi išreikšti savo santykį su įvairialypiu, daugiasluoksniu pasauliu, tas gali tai padaryti daugybe geresnių ir tinkamesnių būdų nei grynai intelektualiai. (832)

*

Poetinis intensyvus sielos vyksmo vaizdavimas, net kai nesugebama iki galo jo išaiškinti, yra

veiksmingesnis ir labiau jaudinantis, negu bet kokia vien intelektuali analizė. (833)

*

Mąstant, kaip ir kuriant, svarbu ne *kas*, ne daugmaž atsitiktinis mąstymo objektas, bet intensyvumas, šilumos ir grynumo laipsnis, kuriuo individas patiria ir apmąsto savo laiko problemas. (834)

*

Noras nutapyti savo portretą panašus į savo gyvenimo filosofijos išdėstymą ar į anekdoto pasakojimą. (835)

*

Mes, poetai, be kita ko, privalome išsakyti ką yra iškentęs mūsų laikų žmogus, ir tai galime padaryti tik tada, kai tą kančią pažįstame ne iš nuogirdų, bet iš savo patirties. Ar tai išsakoma patetiškai ar sentimentaliai, ar skundžiantis, ar sąmojingai, ar smerkiant, kiekvienu atveju tai reikalinga ir turi truputį padėti žmonijai jos ne visai sklandžios vaikiškos raidos žingsniuose. Šiandieninis kentėjimo mastas mums teikia solidarumo, kuris apima visas tautas ir visas būties bei kentėjimo rūšis. Tai, ko neįmanoma ištverti, turi būti ištarta ir galbūt įveikta. (836)

*

Poeto pareiga — ne rodyti kelią, o pažadinti ilgesį. (837)

Būti originaliam aiškiai suprantamos ir vienareikšmės formos sąskaita — nėra menas. (838)

*

Asmenybė neatsiranda jokiu kitu būdu, tik sudvasinant gyvuliškus instinktus, ir jau šiuo požiūriu koprofilija poetinėje kūryboje atrodo neturinti jokios ateities. (839)

*

Daugeliui šveicarų poetų ir diletantų būdinga tai, kad jie mielai elgiasi taip, tarsi poezija būti panaši į spjaudymą ar virškinimą, tarsi ji būtų kažkas, kas vyksta instinktyviai ir nevalingai. Tai ne tik kvaila ir neteisinga, tai labai brangiai kainuoja mūsų literatūrai, kuri, dievaži, nėra turtinga. (840)

*

Karikatūros turi būti genialios, prastos karikatūros — nepateisinamos. (841)

*

Kažin ar poeto reikalas ir užduotis vaizduoti ar simuliuoti sielos santykiu su gyvenimu kokį nors norminį teisingumą ar pavyzdingumą. Jis tik turi likti ištikimas savo prigimčiai ir kiek įmanoma gryniau bei intensyviau išreikšti savo sielą, nesvarbu, ar ji serga, ar yra sveika. (842)

*

Ne dėl idėjų egzistuoja poetiniai kūriniai. (843)

Poetui abstraktus mąstymas — pavojus, netgi pats didžiausias pavojus, nes jis savo nuoseklumu neigia ir žudo meninę kūrybą. (844)

*

Pažinti ir kurti, būti mąstytoju ir būti menininku — tai viena kitą neigiančios priešybės. Klaidinga nuomonė, kad poetinė kūryba ir mąstymas yra beveik tas pat ir kad poezijos užduotis — vaizduoti pasaulėžiūras. (845)

*

Poetų knygoms nereikia nei paaiškinimo, nei gynybos, jos yra be galo kantrios, jos gali laukti, ir jei yra ko nors vertos, dažniausiai gyvena ilgiau už visus tuos, kurie dėl jų ginčijasi. (846)

*

Tą akimirką, kai poezija sutinka inteligentišką ir savarankišką skaitytoją, tuoj pat atsiranda kai kas nauja ir gyva: poeto ypatingumas ir jo vaizdų pasaulis susilieja ir susimaišo su skaitytojo charakteriu bei asociacijų pasauliu. Aš dažnai esu susidūręs su savo kūrinių vertintojų aiškinimais, apie kuriuos rašydamas nebūčiau nė pagalvojęs ir kurie vis dėlto yra visiškai galimi ir teisėti. (847)

*

Menas ir poezija nori ir turi žadinti gyvenimą bei padėti gyventi, ir jei tai pavyksta, iš skaitytojo į poetą taip pat atsklinda gyvenimas ir padrąsinimas. (848)

Pagarba poezijai ir kartu tam tikra pagarba poetui reikalinga aukštesniam gyvenimui, net jei šiandien tik nedaugelis tai žino ir praktikuoja. Bet dvasios ir grožio karalystė yra visuma, ir beveik neįmanoma, kad poetas išsakytų tikrai visiškai naują mintį: jis semia iš tūkstantmečių lobyno ir ne tik tada, kai daro tai žinodamas ir tyčia, bet ir nesąmoningai. (849)

*

Gudragalviavimas ir protingos šnekos apie meną ir poeziją pasidarė lyg sportas ir savitikslis reikalas, įvaldomas kritiškai analizuojant, todėl nukentėjo elementarus gebėjimas atsiduoti, žiūrėti bei klausyti. Kas jaučiasi patenkintas iš eilėraščio ar apsakymo išgavęs idėjas, tendencijas, auklėjamąjį ar pamokomąjį turinį, tas tenkinasi mažmožiu, prarasdamas meno paslaptį, tai, kas tikra ir savaiminga. (850)

*

Jei man reikėtų rinktis blaivų, šaltą filosofinį tyrinėjimą ar vien iš palankumo ir entuziazmo sudarytą esė, tada pirmasis man mielesnis. Kiekvienas mokslas yra vertas meilės, kai lieka savo žemėje ir neima paskolų iš kitų dvasios provincijų. (851)

*

Galima būti mąstytoju ir vis tiek gerai rašyti. Bet mes turime paprotį vykusiai rašantį galvočių

vadinti poetu. Matyt todėl, kad nors daugelis mūsų poetų nėra mąstytojai, bet rašo tokia vokiečių kalba, kuri atleidžiama tik mąstytojams. (852)

*

„Paprastais“ žodžiais galima pasakyti daugiau ir aiškiau negu nuostabiais, bet miglotais, kurie pagaliau gali nereikšti nieko arba reikšti viską. (853)

*

Laimė, tolesnis įžymių kūrinių gyvavimas niekad nepriklausė nuo mokytų vertinimų ir, ačiū Dievui, geri ir gyvybingi dalykai visada išsilaikė savaime, tuo tarpu net uoliausias mirusių didžiųjų dirbtinis gaivinimas retai arba niekad nebuvo sėkmingas. (854)

*

Kritika: šiandien skaičiau savo pasakojimų kritiką, ten priekaištaujama, esą aš neturiu nė žymės dramatinio talento. Architektas, kuris nemoka griežti smuiku. Smuikininkas, kuris nemoka vaikščioti lynu. Kritikas, kuris nemoka mąstyti. (855)

*

Jei jau mūsų tauta turi neišraunamą polinkį vietoj tikrų poetų mieliau skaityti šlamštą bei niekinti savo stipriuosius protus ir pasmerkti juos badmiriavimui, man tai vis dėlto atrodo

graudu, kad ta pati tauta, nepripažintam autoriui jau šimtą metų pradūlėjus kape, negaili jokių pastangų ir išlaidų jam vėl iškasti vien todėl, kad tasai šįkart jau ne įkyrus poetas, o mokslininkas, tarnautojas ir slaptasis patarėjas. (856)

*

Vis mąstau apie tai, kodėl apie poetinę kūrybą dažniausiai rašoma taip keistai, nevykusiai ir klaidinančiai. Taip įvyksta todėl, kad visos poezijos turinys kritikai dažniausiai visiškai nežinomas. Bet kurios poezijos, kuri turi teisę taip vadintis, vienintelis turinys yra siela, belaikio Aš virpėjimas laikinume. Bet kritika dažniausiai mano, kad poezija siekia ir turi mokyti, turi pateikti apžvalgai gyvenimo vaizdus, charakterio studijas, profesijų pavaizdavimus, aplinkas ir t.t. O visa tai tėra antraeilis dalykas ir atsitiktinumas. Nė vienam tikram poetui „medžiagos pasirinkimo“ nėra. Bet jie nuolat kritikuojami, tuo tarpu tenoro niekas neklausia, kodėl gi jis mieliau nedainuoja bosu. (857)

*

Mokslingieji per senas žarnas nuolat perleidžia jauną vyną, tuo tarpu menininkai, nerūpestingai pasilikdami prie kokios nors išorinės klaidos, būna daugelio guodėjai ir džiugintojai. Tai sena, nelygi kritikos ir kūrybos, mokslo ir meno kova, kurioje anie visad būna teisūs; jie tuo niekam

nepasitarnauja, o šie vėl vis sėja tikėjimo, meilės, paguodos ir grožio bei amžinybės nuojautos sėklas ir nuolat randa gerą dirvą. Nes gyvenimas stipresnis už mirtį, o tikėjimas stipresnis už abejonę. (858)

*

Mokslas yra arba piniginis reikalas, arba tuščia pramoga (į tai įsitraukė jau Kantas, Hėgelis ir visa filósofija, kurios išmąstytus rezultatus visi atsisako perkelti į gyvenimą). Literatūra yra pramoga, žaidimas, šarlatanystė, visa amato ir tuštybės birža... Visur stinga pagrindo moralei ir šventumui, tikrai rimtam transcendentinių vertybių siekimui. Kiekvienas dirba, mąsto ir politikuoja sau, savo asmeniui, savo šlovei ir savo partijai. O juk darbas, intelektinės pastangos ir visų pakilimas turėtų bendrai įsilieti į vieną srovę, kuri priklauso tik žmonijai ir kur individo pasiekimas ar klaida netrukus tampa anonimiški. (859)

*

Šie laikai nėra nei geresni, nei blogesni už kitus. Jie — dangus tiems, kurių tikslai bei idealai kaip ir jų, ir pragaras tiems, kurie pastariesiems turi priešintis. Poetas, norėdamas likti ištikimas savo kilmei ir pašaukimui, neturi teisės pritapti nei prie pasaulio, svaigstančio nuo pasiekimų, gyvenimą užvaldančio pramone ir organizacija, nei prie racionalių išvedžiojimų, kurie šiandien yra

užvaldę mūsų universitetus. O kadangi poeto vienintelė užduotis — būti sielos tarnu, užtarėju bei riteriu, tai jis šią akimirką išvysta save pasmerktą vienatvei ir kančiai, kuri ne kiekvienam rūpi. Taigi, dauguma šiandieninių poetų (jų skaičius vis tiek yra mažas) kaip nors prisitaiko prie savo laiko ir jo dvasios, ir kaip tik šiems paviršiniams poetams tenka didžiausia sėkmė. O kiti vėl nutyla ir tvankioje šio pragaro erdvėje žūsta. (860)

*

Mūsų laikais poetas kaip gryniausias įkvėpto žmogaus tipas, yra abejingai įspraustas į beorę erdvę tarp mašinų bei intelektinės veiklos pasaulių ir pasmerktas ten užtrokšti. Nes poetas — atstovas ir užtarėjas kaip tik tų žmogaus galių bei reikmių, kurioms mūsų laikas fanatiškai skelbia karą. (861)

*

Poezija netarnauja tikslams, nebent nesąmoningai ir taip, kaip visa kas gyva pasitarnauja vienas kitam, ir pamokomųjų poetinių kūrinių likimas yra toks, kad jie kaip poetiniai kūriniai patiria tuo didesnį fiasko, kuo sąžiningiau jie stengiasi perteikti pamokymą. (862)

*

Poezija gali kaip įmanydama stengtis įtvirtinti galimas nuomones, ji to nesugeba, ji gyvuoja ir veikia tik ten, kur ji tikrai yra poezija, tai yra ten, kur ji kuria simbolius. (863)

Poetui kalba nėra funkcija ir išraiškos priemonė, o šventa substancija tarsi tonai muzikai. Tuo tarpu yra kaip tik tokių rašytojų, kurie kalbą vartoja tik kaip mokomąją ir propagandinę priemonę ir amžininkams audringai plojant formuluoja racionalų savo laiko turinį, pasmerkdami save užmarščiai. (864)

*

Paprastai tai, ką poetas be išorinės dingsties rašo sau pačiam, pavyksta geriau, negu tai, ką jis sukuria raginamas ir dėl kokio nors tikslo. (865)

*

Nuolat verta priminti, kad didieji tautos poetai yra ne tik savotiški ir puikūs linksmintojai ir laiko marintojai, su kuriais kartais galima praleisti porą malonių valandėlių, bet kai kas iš esmės kita, būtent nujautėjai, subtiliausi recepcijos organai, kurie tam tikru atžvilgiu iš anksto išgyvena ir išbando dalelę ateities, gabalėlį raidos galimybės. Kiekvienos tautos poetai ir mąstytojai, kiek jie nebuvo jos mėgstami tarnai, o turėjo drąsos būti savimi, tiek yra tauriausi, bet ir pavojingiausi tos tautos pavyzdžiai. Nes šie pavyzdžiai rodo ne lengvai realizuojamus pareigų ir pažiūrų šablonus, kuriuos būtų galima pamėgdžioti, bet parodo ir moko eiti kaip tik priešingu — vienatvės ir asmeninės sąžinės keliu. (866)

Poeto pareigos yra šventos bei paženklintos atsižadėjimų, ir todėl neleidžia tragizmo kreipti link socialumo. (867)

*

Turbūt yra kolektyvinių minčių ir pamokslų, bet nėra kolektyvinės poezijos. (868)

*

Literatūros, taip pat poetinės, užduotis siekti nepartinio dvasingumo, o ne tik būti čia ir dabar vykstančios kovos įrankiu, yra kaip chimera, kuri nesileidžia taip greit įveikiama. Tik maža (pripažinta: labai maža!) gabesniųjų autorių dalis gerai supranta padėtį ir jokiu būdu nesikrato jos analizavimo; šie keli protai daug metų gyvena gaubiami vis slogesnės izoliacijos, ir jų bandymai išreikšti šią krizę yra ne pramoginė literatūra, o atsakingas išpažinimas. Greitai apsisprendę autoriai, kurie po pirmos būsimos revoliucijos pergalės atskuba prašytis į partiją, tikrai nėra geriausi socialistinės ateities šaukliai. (869)

*

Per karą menininkai, poetai ir intelektualai buvo paversti kareiviais ir žemkasiais. Dabar norima juos „politizuoti" ir padaryti aktualios raidos organais. Tai tas pats, kaip norėti barometrą panaudoti vinių kalimui. (870)

*

Ateitis neateina su tais, kurie vos tik išvydę nusiminusįjį užsimerkia. Slaptų bedugnių pavertimas

matomomis ir įsisąmonintomis — vienas iš raštijos uždavinių. (871)

*

Aš anaiptol nesilaikau nuomonės, kad nuoširdus autorius gali absoliučiai laisvai pasirinkti „medžiagą“. Priešingai, esu visiškai įsitikinęs, jog medžiaga ateina pas mus, o ne mes pas ją ir kad būtent todėl tariamas „pasirinkimas“ yra ne išlaisvintos asmeninės valios aktas, o kaip ir kiekvienas pasiryžimas, tobulo determinizmo pasekmė. Tik tuo nenorėčiau sukurti regimybės, tarsi kiekvieną poeto sumanymą ir kiekvieną darbą laikau sankcionuotu, aš tik noriai ir visiškai įsitikinęs darau prielaidą, kad čia, kaip ir visur gyvenime, tikėjimas nulemtumu anaiptol neatleidžia nuo atsakomybės. Tam turime neapčiuopiamą matą — sąžinę, ir todėl poetinė sąžinė yra vienintelis įstatymas, kurio poetas būtinai turi laikytis ir kurio apėjimas kenkia jam ir jo darbui. (872)

*

Kad galėtum gyventi iš rašymo, reikia arba nepaprastos sėkmės, arba nusileisti į žurnalistiką, arba imtis šiaip kokio raštininko amato. (873)

*

Kai tikro poetinio kūrinio autoriaus klausia: „Ar nevertėjo tau pasirinkti kitos medžiagos?“ — tai tas pat, jei gydytojas pacientui, sergančiam plaučių uždegimu, norėtų pasakyti: „Ak, būtumėt verčiau nusprendęs susirgti sloga!“ (874)

Vis tiek, kokį objektą „pasirinks“ poetas. Jau vien todėl vis tiek, kad apskritai nevyksta jokio pasirinkimo, kad šis „rinkimasis“ tik literatūros istorijas rašančių mokytojų įsivaizdavimas. (875)

*

Sūkuryje to, kas šiandien vadinama dvasingumu ir literatūra, pusėtinai padorus žmogus vargu ar gali vaidinti kitą vaidmenį, išskyrus taurų, visų išjuokiamą Don Kichotą, arba tyčia apsimesti kvailiu, pakaruoklišku humoristu. (876)

*

Poetas yra tai, kuo leidžiama tik būti, bet ne tapti. (877)

*

Pelnyti duoną rašymu yra sunkiau nei visa kita, ir tai gadina talentą. Aišku, jeigu jis yra. (878)

*

Priežastis, kodėl poetas retai gali gyventi iš savo darbo, o turbūt tūkstančiai žurnalistų gali, yra ta, kad liaudis devyniasdešimt procentų dvasiniams poreikiams skirtų pinigų išleidžia laikraščiams. Tai irgi gera dirva, kur daugelis randa sau peno. Ir, matyt, daugelis šių žurnalistų yra garbingi darbininkai, geranoriai žmonės, tik neturi nė menkiausios nuovokos apie tai, kad jie ir jų laikraščiai pastato sieną, kuri tautą skiria nuo dvasingumo. (879)

Mūsiškiam [literatui] redaktoriai kiekvienu atveju yra priešininkai, net tada, kai jie to nepastebi: ką mes rašome, juos mažai domina. Jie veikiau norėtų, kad mes rašytume tai, ką jie mums pasiūlo rašyti. (880)

*

Pasaulis iš poeto tikisi ne darbų ir minčių, o adreso ir asmenybės, kad galėtų jį išgarbinti ir suniekinti, mėgautis, o paskui vėl į jį spjaudyti. (881)

*

Kai poetas iškyla viešumon ir net tampa įžymybe, santykį tarp jo ir pasaulio tesudaro beveik vien tik nesusipratimai. (882)

*

Nobelio premija tau ant galvos gali nukristi taip pat šauniai, kaip ir stogo čerpė; pastarasis atvejis pasitaiko netgi dažniau.* (883)

*

Kaip žinia, kiekvienos sėkmingos knygos autorius yra genijus, tačiau tik iki šimtojo leidimo ribos. Kai ši peržengiama, genijus, pasak kritikos, nusmunka iki avigalvio. (884)

*

Tokia graži ir tauri yra darna — reikia pajusti naktį ir chaosą kaip jos artumą, kad būtum visiškai pagautas poezijos. (885)

---

*parašyta 1946 m., kai H.Hesė gavo Nobelio premiją.

Įžymumas kartu su jubiliejais yra bandymas grynai dvasines funkcijas išversti į sociologines arba subendravardiklinti minios pasiekimus kiekybės formulėmis. (886)

*

Kaip vaikų šventėje miestas didžiuojasi savo mažyliais, gimnastikos ir šaulių šventėje — stipriausiais ir vikriausiais sūnumis, taip jis turėtų didžiuotis kiekvienos kartos saujele talentų, kuriems šventa žodžio tarnystė. (887)

*

Manau, mažai kuris mūsų kraštiečių tenutuokia, kaip žemai nusmuko rašytojo socialinė ir kaip užgauliai žemai jo ekonominė padėtis. Į jaunų menininkų gabumus mažai kas kreipia dėmesį, jie patys nesuvokia savo užduoties, mes nesuprantame savo pačių turtingos, nuostabios kalbos, neturime supratimo, kas yra žodžio orumas — štai kelios iš daugelio nuodėmių ir ligų, nuo kurių mūsų šalis kenčia ne mažiau nei kaimyninės. (888)

*

Netrūksta autorių, kurių nusivylimas mūsų laiku ir chaoso baimė yra tikri. Bet trūksta tokių, kuriems pakanka tikėjimo ir meilės patiems išsilaikyti virš chaoso. (889)

*

Mylėti pasaulį ir gyvenimą, mylėti net kančiai slegiant, dėkingai atsiverti kiekvienam saulės spin-

duliui ir net kenčiant visai neatprasti šypsotis — šis kiekvieno tikro poetinio kūrinio mokymas niekad nesensta ir šiandien yra reikalingesnis bei vertesnis padėkos nei kada nors. (890)

*

Literatas privalo tikėti šviesa, jis privalo apie ją žinoti iš nenuginčijamo patyrimo ir kiek įmanoma dažniau ir plačiau jai atsiverti, tačiau jis neturi savęs laikyti šviesos skleidėju ar net pačia šviesa, kitaip langelis užsidarys, ir šviesa, kuri anaiptol nėra nukreipta į mus, sklis jau kitais keliais. (891)

*

Kur poezija tėra puošmena ir prabanga, manęs ji nedomina, bet tai, kad ji taip pat gali būti duona bei vynas ir gyvenimo ramstis, yra jos pateisinimas ir tikroji prasmė. (892)

*

Mintimi, kad kiekviena [poetinė] ištarmė turi tarnauti vidinei autoriaus, taip pat ir besigėrinčiojo paskatai, paremtas kiekvienas tikras požiūris į meną, ir kiekvienas tikras menininkas nesąmoningai jo laikosi. Be to, nenorėčiau daryti jokių nuolaidų etikai ir religijai. Poetas yra daugiau nei pamokslininkas. (893)

*

Kiek atsimenu, svarbiausia poeto funkcija aš visada laikiau priminimą, laikinų dalykų nepa-

miršimą, išsaugojimą žodyje to, kas praeita, priminimą šūksmu ir mielu vaizdavimu. Tačiau manyje iš indiškos tradicijos turbūt yra pasilikę kai kas iš poeto kaip mokytojo, pranašo bei pamokslininko tarnystės. Vis dėlto aš tai nuolat suvokiau ne tiek pamokymo, kiek raginimo įkvėpti gyvenimą prasme. (894)

*

Kad ir kokia technika būtų atliktas tikras kūrinys, juo galiausiai ieškoma harmonijos, ir tebūnie jos ieškoma tik tarp to, ką išgyveno poetas, ir jo panaudotų išraiškos priemonių. Kur ši harmonija nugali, ir virš eskizų bei pastabų užgimsta darbas, poetinis kūrinys, kuriuo iš tiesų pamatytas ir paaiškintas gyvenimo fragmentas, ten mes šypsomės ir dėkingi linksime, mažai beklausiame apie techniką bei laikiną apdarą ir džiaugiamės, kad pasaulyje atsirado šiek tiek daugiau gėrio. (895)

*

Išsaugojimas ir priminimas priklauso tauriausioms ir būtiniausioms poeto funkcijoms. (896)

*

Poetinio genijaus paslaptis yra ta, kad jam pavaldu tai, kas savaime suprantama, kad paprasti daiktai ir faktai jam, pagarbiajam, nuolat yra nauji ir gyvi. (897)

Visa lyrika yra pasaulio atspindėjimas atskirame Aš, Aš atsakas į pasaulį, ji yra visiškai sąmoningu tapusio atsiskyrimo skundas, apmąstymas ir žaismas. (898)

*

Jūs neteisus, jei manote, jog neįmanoma kuriant poeziją pašalinti sielvarto. Nors eilėse dažnai pasilieka nemaža dalis to niūrumo, šiaip ar taip, skausmą jos paverčia takiu. Ir nelygiausiais trochėjais jis kuo geraširdiškiausiai išteka. (899)

*

Net ir prasčiausių eilėraščių rašymas džiugina labiau negu gražiausių skaitymas. (900)

*

Eilėraštyje nesvarbu, ar poetas aprašo savo džiugią nuotaiką ar neviltį, tik svarbu, ar jis tikrai sugebėjo pasakyti ir suformuoti tai, kas vadinama eilėraščio turiniu. Šiandieninėje Vokietijoje apskritai niekas nesupranta, kad beatodairiškas prisipažinimas, kaip ir kalbinis sugebėjimas išreikšti neviltį, yra kai kas visiškai pozityvaus. (901)

*

Eilių rašymas „vien jausmu“ tėra iliuzija, šito visai nėra. Reikia formos, kalbos, rimo, žodžių parinkimo, ir tai įvykdoma ne „jausmu“, o protu. Nors daugelis mažesnių poetų formą pasirenka tik nesąmoningai, tai nereiškia, kad jie iš atminties nujaučia eilių formą, tai reiškia, kad jie nežino

ką daro, o rašymo vyksmo nekeičia. Meistrai nuo Pindaro iki Rilkės nė vienos lyrikos eilutės nėra parašę „vien jausmu“, kaip Jūs sakote, jie viską pasiekė kruopščiausia atranka ir darbu, jie buvo labai susikoncentravę ir dažnai pedantiškiausiai tikrino juos užvaldžiusius dėsnius bei formas. „Vien jausmu“ iš bėdos rašomi tik laiškai arba feljetonai, bet ne eilės. (902)

*

Jei tam, kad eilėraštis būtų paveikus, jam reikia parašyti muziką, tada toks eilėraštis mažai ko vertas, bet gabiam muzikui vis dėlto gali būti dingstis sukurti ką nors gražaus, ir čia yra šimtai pavyzdžių. O kai eilėraštis sugeba veikti pats, tada jis vis ras skaitytojų, ir kompozitorių bandymai negali jo pribaigti. Apskritai turbūt yra taip: kuo individualesnis ir diferencijuotesnis yra eilėraštis, tuo daugiau jis priešinasi kompozitoriui. Ir kuo jis paprastesnis, bendresnis ir konvencionalesnis, tuo lengviau jam sukuriama melodija. (903)

*

Lyrikas, kaip jį esu suvokęs ir pats išgyvenęs, prasimanydamas stengiasi ne tik savo priemonėmis kuo geriau išreikšti mintis ar jausmus. Kai jis tai daro, iš kalbos pirmykščių mitinių ir maginių, skambių ir ritmiškų, tapačių bei kerinčių jėgų nuolat kai kas į jį atplūsta, kai kas ne iš

jo savasties, bet tai, kas jam padeda ir kartu dažnai nuvilioja nuo to, ko jis iš tiesų siekė. Jo įrankis — kalba — yra ne tik įrankis, bet ir kūrybinė galia, ne tokia racionali, bet daug galingesnė už poetą. Jam pasirenkant žodį, kuriuo ketina išreikšti tik ką nors riboto ir subjektyvaus, iš to žodžio dažnai į jį išsilieja paraginimas, akustinių, vizualių, jausminių asociacijų srautas, kuris jį nusineša visai kitur, negu ketino „šeimininkas“. Tad tai, kas galiausiai atsiranda eilėraštyje ir skiria jį nuo racionalaus teksto, yra kai kas vienkartinio, nepakartojamo ir niekad visiškai netapatu tam, ko autorius iš pradžių norėjo, ir būtent tai, sąmoningai ar ne, mes kūrinyje mėgstame. (904)

*

Tikri eilėraščiai niekad nerašomi kokiam nors tikslui. (905)

*

Jei poetas rankioja, dėlioja ir komponuoja savo žodelius pasaulyje, kuris galbūt rytoj bus sunaikintas, tai ir plukė, ir raktažolė, ir kitos gėlės, dabar augančios visose pievose, „elgiasi“ panašiai. Viduryje pasaulio, kuris galbūt rytoj bus apgaubtas nuodingų dujų, jos rūpestingai formuoja savo lapelius ir taureles, su penkiais, keturiais, arba septyniais žiedlapiais, lygiais ar rantytais, — čia visada viskas tikslu ir kuo gražiausia. (906)

Kas esame mes, kol tarnaujame kūriniui, per kantrūs, atkaklūs ir nenuilstantys „juodadarbiai", mes — literatai? Kaip dažnai mes kamuojamės dėl to, ko skaitytojas išvis nepastebi ir kas mūsų knygų sėkmei daugiau kenkia negu padeda, dėl to, kas iš esmės tik porai kolegų keletą dešimtmečių buvo „amžinybė"! (907)

*

Deja, nepasižymiu gebėjimu kritiškai komentuoti lyrikos, apie eilėraštį tegaliu pasakyti, ar jis patinka ir ką man primena; abstrakti estetinė kritika, kokią dažnai skaitome apie lyriką, man atrodo tik žaismingas visuomenės žongliravimas vertinimais, nesvarbu, ar tam tikri kritikai labiau linkę kalbėti apie „susitelkimą" ir „impulsus", ar apie „diagonales" ir „koeficientus". Jei kur nors turėčiau tam vietos, mielai šen ir ten nurodyčiau eilėraščių knygas, bet tik rekomenduodamas paminėčiau pavadinimą ir kaip pavyzdį išspausdinčiau kelis posmus. Bet vokiečių tauta savo kelyje į spindinčius tūkstantmečius nėra taip išalkusi lyrikos, kaip tikina optimistai; man trūksta vietos, kur minėtu būdu galėčiau pranešti skaitytojams apie naująją lyriką. (908)

*

Bohema pavojingesnė visiems jauniems žmonėms, kurių talentas stipresnis už charakterį, tik ne tiems, kurie apdovanoti vidutinišku skoniu ir

siela. Nors šiandien bohema yra viliojanti, bet tai — atsilikusi ir viduje nebeįmanoma tapusi pasiklydusio meniškumo apraiška, ir kas joje įklimpsta, tas nėra genijus ar revoliucionierius, o paprasčiausias vargšelis, kuris nėra pakankamai protingas ir stiprus, kad suformuotų savą, vertingą gyvenimą. (909)

*

Cirko artistai pranašesni už menininkus tuo, kad jie būtinai turi ką nors mokėti, kitaip nusisuka sprandą. (910)

*

Žmogiškasis vertinimas galiausiai visada nugali estetinį. Nes mes nelengvai atleidžiame talentui, kuris piktnaudžiauja savim, bet noriai užmerkiame akis ir nematome kai kurių akivaizdžių formos klaidų, jei darbas yra žmogiškai vertingas. (911)

HUMORAS

Humoras visada išlieka šiek tiek miesčioniškas, nors tikras miesčionis nesugeba jo suprasti. (912)

*

Gyventi pasaulyje, tarsi tai būtų ne pasaulis, gerbti įstatymą ir vis tiek gyventi pakilusiam virš jo, turėti, „tarsi nieko neturėtum“, atsižadėti, tarsi tai būtų visai ne atsižadėjimas — visus šiuos mėgstamus ir dažnai formuluojamus didelės gyvenimo išminties reikalavimus sugeba įgyvendinti vien tik humoras. (913)

*

Kuo išradingesnis komikas, kuo baisiau ir taikliau jis komiška formule pavaizduoja mūsų kvailumą, tuo daugiau tenka juoktis. Tačiau kaip mielai visi žmonės kvatojasi! Kęsdami šaltį važiuoja iš toliausių priemiesčių, moka pinigus, ilgai laukia, ir tik apie vidurnaktį parsibaladoja namo, kad tik galėtų valandėlę pasijuokti. (914)

*

Humoras — tai kristalas, kuris susiformuoja tik giliuose ir ilgalaikiuose skausmuose. Sveikieji tuo tarpu ploja sau per šlaunis ir žvygauja, o paskui visada būna suglumę ir šiek tiek įžeisti, kai perskaito žinią, jog labai mylimas ir sėkmingai pasirodęs komikas dėl nesuprantamų priežasčių apniktas melancholijos pasiskandino. (915)

Tegu humoristai rašo ką nori, visos jų antraštės ir temos tėra pretekstas, iš tiesų jie visi ir visada turi tik vieną temą: nuostabus žmogaus gyvenimo liūdnumas, apgailėtinumas ir stebėjimasis tuo, kad šis apverktinas gyvenimas vis tiek gali būti toks gražus ir žavus. (916)

*

Tragizmas ir humoras nėra priešingybės, arba veikiau tik todėl yra priešingybės, kad viena taip nenumaldomai šaukiasi kitos. (917)

*

Visas aukštesnis humoras prasideda tuo, kad į savo asmenį nebežiūrima rimtai. (918)

*

Linksmumas nėra nei išdykavimas, nei pasitenkinimas savimi, jis yra aukščiausias pažinimas ir meilė, jis yra pritarimas visai tikrovei, budrumas prie visų gelmių ir bedugnių krašto. Jis yra grožio paslaptis ir tikroji kiekvieno meno substancija. (919)

LAIMĖ

Laimė yra *kaip*, o ne *kas*, talentas, o ne objektas. (920)

*

Sugebėti akimirkai nusižeminti, paaukoti metus dėl moters šypsenos — tai ir yra laimė. (921)

*

Dalį savo žavesio grožis semiasi iš laikinumo. (922)

*

Laimė yra meilė, niekas kitas. Kas gali mylėti, tas yra laimingas. (923)

*

Norint patirti laimę, pirmiausia reikia nepriklausyti nuo laiko, taigi ir nuo baimės, ir nuo vilties, o šis sugebėjimas daugumai žmonių ilgainiui prapuola. (924)

*

Mano laimė susidėjo iš tos pačios paslapties kaip sapnų laimė, ją sudarė laisvė vienu sykiu išgyventi visa, kas tik gali būti išgalvota, žaismingai sukeisti išorę ir vidų, stumdyti laiką ir erdvę kaip kulisus. (925)

*

Minučių branginimas ir skubėjimas kaip esminis mūsų gyvenimo būdo bruožas, be abejo, yra

pavojingiausias džiaugsmo priešas. „Kuo daugiau ir kuo greičiau“ — toks yra šūkis. Šitaip gaunama vis daugiau pasitenkinimo ir vis mažiau džiaugsmo. (926)

*

Laimė tėra tada, kai nieko nereikalaujame iš rytojaus, o iš šiandienos su dėkingumu priimame tai, ką ji pasiūlo, tačiau stebuklų valanda išmuša nuolat. (927)

*

Nors žmogus persekiojamas laimės troškimo, vis dėlto laimę teištveria neilgai. (928)

*

Rojus tik tada suskumba atsiskleisti kaip rojus, kai esame iš jo išvaryti. (929)

*

Gražiausi dalykai visada yra tokie, kad be malonumo tuo pat metu dar būna ir liūdesio ar baimės. (930)

*

Nelaimė taps laime, kai su ja sutiksi. (931)

*

Su visu pareigingumu ir morale bei visomis priesaikomis žmonės retai padaro vienas kitą laimingus, nes taip nesuteiki laimės pačiam sau. Jei žmogus išvis gali būti „geras“, tai tik tada, kai jis laimingas. (932)

Įsivaizduok savo esybę tarsi nedidelį, bet gilų ežerą. Paviršius — tai sąmonė. Ten šviesu, ten vyksta tai, ką mes vadiname mąstymu. Tačiau šis paviršius yra be galo maža ežero dalis. Gal ji ir gražiausia, įdomiausia, nes atsinaujina sueidama su oru ir šviesa, vanduo keičiasi ir turtėja. Tačiau patys ties paviršiumi esantys vandens sluoksniai be paliovos kaitaliojasi vienas su kitu. Vanduo nuolat tai kyla, tai leidžiasi, nuolat susiformuoja srovės, jos tai išsilygina, tai pasislenka, kiekvienas sluoksnis stengiasi prasimušti ir į viršų. Ir kaip ežerą užpildo vanduo, taip mūsų Aš, arba mūsų sielą (ne žodžiai čia svarbu), sudaro tūkstančiai, milijonai dalių, nuolat augantis, nuolat kintantis nuosavybės, atsiminimų, įspūdžių lobis. Mūsų sąmonė aprėpia tik mažą jo paviršių. Neišmatuojamai didesnės savo turinio dalies siela nemato: ir, man regis, turtinga, sveika ir laiminga gali būti ta siela, kurioje mažas šviesos ruožas nuolat atsinaujina, pasipildo iš didžiosios tamsos ir pasikeičia su ja turiniu. Dauguma žmonių saugo savyje tūkstančius dalykų, kurie niekad neiškyla į šviesų paviršių, kurie apačioje švinksta ir kamuoja. Dėl to, kad šie dalykai pūva ir kankina, sąmonė juos vis atmeta, tie dalykai kelia įtarimą, jų bijomasi. Šitokia kiekvieno moralo prasmė — ką jau pripažįstam esant žalinga, to neleidžiame į viršų! Tik nėra

nieko žalinga ir nieko naudinga, viskas yra puiku arba viskas yra nesvarbu. Kiekviename žmoguje yra daug dalykų, kurie jam priklauso, kurie jam geri ir savi, bet kuriems jis neleidžia išvysti šviesos. Jei jie iškiltų, kužda moralas, ištiktų nelaimė. Bet galbūt kaip tik ištiktų laimė! Todėl viskam privalu iškilti į viršų, o moralui paklūstantis žmogus skurdina save. (933)

*

Laimė neturi nieko bendro nei su racionalumu, nei su morale, savo esme ji yra kažkas magiško, priklausančio ankstyvajai žmonijos pakopai. Naivus laimingasis, fėjų apdovanotasis, dievų išlepintasis nėra racionalaus svarstymo objektas, jis yra simbolis ir visada egzistuoja anapus to, kas asmeniška ir istoriška. Tačiau yra nepaprastų žmonių, kurių gyvenimo neįmanoma įsivaizduoti be „laimės", tebūnie toji laimė tik tokia, kad tie nepaprastieji ir jiems priderančios užduotys iš tiesų randa ir sutinka vienas kitą, kad jie gimė ne per anksti ir ne per vėlai. (934)

*

Kiekvieno džiaugsmo puikumas tas, kad jis ateina nepelnytai ir niekad nėra parsidavėliškas. (935)

*

Kartais esu linkęs laimingus žmones laikyti slaptais išminčiais, net kai jie atrodo kvailai. Kas yra

kvailesnio negu protingumas, ir ar tik ne jis sukelia nelaimingumą? (936)

*

Kur susikerta bičiuliški keliai, ten visas pasaulis kokią valandą atrodo kaip tėviškė. (937)

*

Keliautojas turi tai, kas geriausia ir švelniausia iš visų malonumų, nes jis greta skonėjimosi dar ir žino apie visų džiaugsmų trumpumą. Jis neilgai žiūri įkandin to, kas prarasta, ir netrokšta kiekvienoje vietoje, kuri jam kada nors buvo gera, tuoj pat įleisti šaknis. Yra pramogaujančių keliautojų, kurie daug metų vyksta vis į tą pačią vietą, yra daug tokių, kurie negali atsisveikinti nė su vienu gražiu vaizdu nepasiryžę netrukus sugrįžti. Tai gali būti geri žmonės, bet geri keliauninkai jie nėra. Jie turi kažką iš slogaus įsimylėjėlių svaigulio ir rūpestingo rinkėjo jausmo, kuris apima liepžiedžių skynėjas. Bet keliautojo jausmo jie neturi — tylaus, rimtai džiugaus, visad atsisveikinančio. (938)

*

Laimę gali išgyventi tik tol, kol to nesuvoki. (939)

*

Stačiokų ir kvailių „laimės“ troškimas turbūt nė kiek nėra pašauktųjų žymė. Galbūt kiekvienas žmogus, nors ir neįsisąmoninęs, pavydi „laimės“

tiems, kuriuos mato esant viena pakopa aukščiau ar žemiau savęs. Galbūt kiekvienas gyvenimas pavydi kitam, ir kiekvienam gyvenimui savas likimas atrodo sunkesnis už kitus. (940)

*

Kai iš apniukusio dangaus į niūrią gatvelę krenta saulės spindulys, tuomet vis tiek, kur jis pataiko: į butelio šukę, gulinčią ant žemės, suplėšytą plakatą ant sienos ar šviesios vaiko galvelės linus, — jis neša šviesą, burtus, jis perkeičia ir nuskaistina. (941)

MEILĖ

Kuo mažiau apskritai galiu tikėti mūsų laikais, kuo daugiau manau matąs žmoniją smukusią ir suvargusią, tuo mažiau šiam nuosmukiui priešpriešinu revoliuciją ir tuo labiau tikiu meilės kerais. (942)

*

Pasirodo, kad meilė ir žinojimas — beveik tas pats, kaip kad labiausiai mylimas žmogus geriausiai ir pažįstamas. (943)

*

Blogis visada atsiranda ten, kur nepakanka meilės. (944)

*

Koks išganymas galėti ką nors mylėti! (945)

*

Fantazija ir sugebėjimas įsijausti yra ne kas kita, kaip meilės formos. (946)

*

Mes, jauni žmonės, turime saugotis, kad nebūtume nustelbti. Vien įstatymai ir geri potvarkiai mums nepadės. Pirmiausia mes norime mylėti, norime jausti savo sielą degančią; neketiname suardyti pasaulio — tik grandines, kurias nusikalėme sau patys! (947)

Žmonės nenoriai atsimoka pasitikėjimu ir meile, mieliau — pinigais ir prekėmis. (948)

*

Šiandien kiekvienam atrodo ne tik įmanoma, bet ir teisinga bei normalu, kad sąmojingas, gabus ir gyvybingas vyras visus savo talentus bei jėgas nukreipia pinigams uždirbti arba tarnauti politinei partijai, o kad šiuos talentus bei jėgas jis galėtų skirti moterims ir meilei, šiandien niekam neateina į galvą. Nuo miesčioniškiausios vidutinės Amerikos iki raudoniausio sovietinio socializmo — nė vienoje tikrai „modernioje" pasaulėžiūroje meilei gyvenime neskirtas joks svarbesnis vaidmuo, ji pripažįstama tik kaip nežymus antraeilis malonumas, kuriam sureguliuoti užtenka kelių higieninių receptų. (949)

*

Jūs visada turėsite viską, ką galima pirkti už pinigus, bet būsite pasmerktas matyti, kaip visada ir visur būtent to, kas geriausia, gražiausia, kaip tik to, kas geidžiamiausia, negalima nupirkti už pinigus! Geriausia, gražiausia, geidžiamiausia pasaulyje galima apmokėti tik savo siela, taip pat niekad nenusipirksi meilės, ir kieno siela nėra tyra, nėra jautri gėriui, nesugeba nors tikėti gėriu, tam geriausia ir tauriausia nebeskamba tyrai ir harmoningai, ir jis amžinai turi tenkintis susmulkėjusiu, sugadintu, užtemdytu pasaulio

vaizdu, kurį jo mąstymas susikūrė savo kančiai ir nuskurdinimui. (950)

*

Kiekvienas žino ir patiria, kaip lengva įsimylėti ir kaip sunku bei gražu tikrai mylėti. Meilė, kaip ir visos tikros vertybės, nėra perkama. Yra perkamų malonumų, bet meilė nenuperkama. (951)

*

Prasmę gyvenimas įgauna tik per meilę. Vadinasi, kuo daugiau sugebame mylėti ir atsiduoti, tuo prasmingesnis tampa mūsų gyvenimas. (952)

*

Keista, tačiau paprasta visų laikų gyvenimo išminties paslaptis: kiekvienas mažiausias nesavanaudiškas atsidavimas, kiekviena atjauta, kiekviena meilė mus praturtina, tuo tarpu kiekviena pastanga įgyti nuosavybę ir galią iš mūsų atima jėgas ir skurdina. Tai žinojo ir to mokė indai, paskui išmintingieji graikai, dar vėliau Jėzus, o tada dar tūkstančiai išminčių ir poetų, kurių darbai pergyveno laiką, tuo tarpu jų laikmečio turtuoliai ir karaliai pradingo, ir niekas nieko apie juos nežino. Jūs galite palaikyti Jėzaus arba Platono, Šilerio arba Spinozos pusę — visur galutinė išmintis ta, kad nei valdžia, nei nuosavybė, nei pažinimas nesuteikia laimės, laimę suteikia tik meilė. Kiekvienas nesavanaudiškumas,

kiekvienas išsižadėjimas iš meilės, kiekvienas gailestis, kiekvienas savęs atsižadėjimas atrodo kaip atidavimas, savęs apiplėšimas ir vis dėlto yra turtėjimas ir didėjimas, ir vis dėlto yra vienintelis pirmyn ir aukštyn vedąs kelias. Tai sena giesmė, o aš esu prastas giesmininkas ir pamokslininkas, bet tiesos nesensta ir nuolat bei visur yra teisingos, nesvarbu, ar jos skelbiamos dykumoje, ar išsakomos eilėmis, ar išspausdinamos laikraštyje. (953)

*

Su meile susiję keisti dalykai, taip yra ir mene. Ji įstengia tai, ko neįstengia visas išsilavinimas, intelektas ir visa kritika, ji sujungia tai, kas tolimiausia, greta sustato tai, kas naujausia ir seniausia. Ji įveikia laiką, viską siedama su savo centru. Ji vienintelė teikia saugumą, ji viena yra teisi, nes nenori visada būti teisi. (954)

*

Tarp žmonių, kad ir kaip artimai jie susiję, visada lieka žiojėti bedugnė, per kurią tik meilė gali nutiesti tiltą, ir tai tik avarinį. (955)

*

Kad bent du žmonės, kurie priklauso vienas nuo kito, gyventų vienas su kitu taikiai, — šitai pasiekiama rečiau ir sunkiau negu bet kuris kitas etinis ir intelektualus laimėjimas. (956)

Atvirumas yra geras dalykas, bet be meilės jis bevertis. Meilė — tai kiekvienas susivaldymas, kiekvienas sugebėjimas suprasti, kiekvienas mokėjimas šypsotis net kenčiant skausmus. (957)

*

Nieko žmogus negali taip mylėti kaip savęs. Nieko žmogus negali taip bijoti kaip savęs. Taip sykiu su kitomis pirmykščių žmonių mitologijomis, priesakais ir religijomis atsirado ir toji keista perteikimų ir regimybių sistema, pagal kurią individo meilė sau, kuria remiasi gyvenimas, žmogui buvo uždrausta ir turėjo būti įslaptinta, paslėpta ir užmaskuota. Mylėti kitą buvo laikoma geresniu, padoresniu ir tauresniu dalyku negu mylėti save. O kadangi savimeilė vis tiek tebuvo pirmykštis instinktas, o artimo meilė greta jos niekad negalėjo kaip reikiant suklestėti, buvo atrasta užmaskuota, išaukštinta, stilizuota meilė sau, savotiška artimo meilės forma abipusiškumo pagrindu. Taip šeima, giminė, kaimas, religinė bendruomenė, tauta ir nacija tapo šventenybe. (958)

*

Meilės priesakas, nesvarbu, kas jį skelbia — Jėzus ar Gėtė, pasaulio buvo visiškai nesuprastas! Tai apskritai nėra priesakas. Priesakai yra tiesos, jas perduoda pažįstantis nepažįstančiam tokia forma, kokia nepažįstantis juos supranta ir jaučia.

Priesakai yra klaidingai suprastos tiesos. Bet kokios išminties pagrindas yra štai koks: laimė ateina tik per meilę. Kai dabar sakau: „Mylėk savo artimą!", tai jau yra sufalsifikuota tiesa. Turbūt daug teisingiau būtų sakyti: „Mylėk save kaip savo artimą!" Ir turbūt tai buvo pirminė klaida, kad visada norėta pradėti nuo artimo. (959)

*

Pagal indiškąją sampratą, tai yra Upanišadų ir visos ikibudistinės filosofijos kontekste, mano artimas yra ne tik „žmogus kaip aš", bet jis yra Aš, jis su manim tapatus, nes jo ir manęs, Aš ir Tu atskyrimas yra apgaulė, Maja. Šiuo aiškinimu visiškai išsemiama ir etinė artimo meilės prasmė. Nes kas pripažino, kad pasaulis yra vienovė, tam visiškai aišku, jog yra beprasmiška, kai atskiros šios visumos dalys ir nariai skaudina vienas kitą. (960)

*

Būti mylimam — tai visai ne laimė. Kiekvienas žmogus myli save, bet mylėti — tai laimė. (961)

*

Jis mylėjo ir atrado save. Juk dauguma myli save prarasdami. (962)

*

Meilė neturi prašyti, neturi ir reikalauti. Meilė privalo turėti tiek galios, kad imtų savimi pasikliauti. Tada ji bus nebe traukiama, o pati trauks. (963)

Be asmenybės nėra meilės, tikrai gilios meilės. (964)

*

Visa, kam mes skiriame meilę, yra mūsų pervertinama ir todėl kartais sukelia priešgyniavimą ir kritiką, nes gyva ir vertinga yra tik meilė, o ne objektas, su kuriuo ją siejame. (965)

*

Kelionių romantika, viena vertus, yra ne kas kita, kaip nuotykio laukimas. Bet, kita vertus, jinai yra nesąmoningas instinktas paversti kuo kitu ir ištirpinti erotiškumą. Mes, keliautojai, esame įpratę puoselėti meilės troškimus kaip tik dėl to, kad jie negali išsipildyti, ir tą meilę, kuri iš tiesų priklausytų moteriai, žaismingai padalyti kaimui ir kalnui, ežerui ir tarpekliui, kelyje sutiktiems vaikams, elgetai prie tilto, gyvuliams ganykloje, paukščiui ar drugeliui. Mes atskiriame meilę nuo objekto, mums gana pačios meilės, kaip ir klajonėse ieškom ne tikslo, o paties klajojimo malonumo, buvimo kelyje. (966)

*

Savo meilę turime išsaugoti kiek galima laisvesnę, kad kiekvieną valandą galėtume ją dovanoti. Objektus, kuriems mes ją atiduodame, mes visada pervertiname, ir tai sukelia daug kančių. (967)

Tai, kam mąstyme ir mene aš atiduodu pirmenybę, man dažnai apsunkina gyvenimą; ypač su moterimis: aš negaliu fiksuoti savo meilės, negaliu mylėti vieno dalyko ir vienos moters, o turiu mylėti apskritai gyvenimą ir meilę. (968)

*

Esu neištikimybės, kaitos ir fantazijos gerbėjas. Man visai nerūpi savo meilę sulaikyti prie kokio nors žemės lopinėlio. Tai, ką mes mylime, aš visada laikau tik palyginimu, alegorija. Kur mūsų meilė prisikabina ir tampa ištikimybe bei dorybe, ten ji man darosi įtartina. (969)

*

Nors kaip tik tikri menininkai ir poetai dažnai yra ugningi meilužiai, bet retai geri sutuoktiniai. Nes menininkas gyvena pirmiausia dėl savo darbo. Jis neturi daugiau meilės, kurią galėtų duoti, negu kas nors kitas, veikiau mažiau, nes tiek daug jos pareikalauja darbas prie savųjų kūrinių. (970)

*

Menininkui, apskritai gabiam turtingos vaizduotės žmogui, santuoka beveik visada yra nusivylimas. Geriausiu atveju ji yra vangi, pakenčiama, su tuo susitaikoma, bet sykiu be didelių skausmų apmiršta dalis sielos ir gyvybinės jėgos, ir po to mes esame skurdesni, tuo tarpu po tauraus didelio skausmo mes būname veikiau turtingesni. (971)

Niekas nekuria šeimos vien tam, kad susilauktų vaikų, bet kai vaikų susilaukia, nuomonę pakeičia, ir galiausiai mato, kad vis dėlto viskas įvyko tik dėl jų. (972)

*

Kas būtų protas ir blaivumas be pažinimo svaigulio, kas būtų juslinis malonumas, jei už jo nestovėtų mirtis, kas būtų meilė be amžino nesutaikomo lyčių priešiškumo? (973)

*

Pirmiausiai aš patyriau, kad žaisliukai, mados ir prabangos daiktai nėra tik niekučiai ir kičas, jie ne gobšuolių fabrikantų bei prekiautojų išradimas, jie — pateisinamas, gražus ir daugialypis, mažas, o kartais ir didesnis daiktų pasaulis, daiktų, kurie visi turi vienintelį tikslą — tarnauti meilei, rafinuoti jusles, pagyvinti apmirusią aplinką ir kerinčiai apdovanoti naujais meilės ženklais: nuo pudros ir kvepalų iki šokių batelių, nuo žiedo iki cigarečių dėžutės, nuo diržo sagties iki rankinuko. Ši rankinė buvo ne rankinė, piniginė — ne piniginė, gėlės — ne gėlės, vėduoklė — ne vėduoklė, viskas buvo plastiška meilės, magijos, žavesio medžiaga, buvo šauklys, kontrabandininkas, ginklas ir kovos šūkis. (974)

*

Didžiuma dalykų gyvenime, net ir tada, kai teisinamasi turėjus kitas priežastis, padaroma dėl moterų. (975)

Pasipriešinimas kūniškos meilės pripažinimui sukelia daugelį neurozių, iš to atsiranda ir bendras, tauriai atrodantis, bet blogai veikiantis melagingumas kitose gyvenimo srityse, pavyzdžiui, patriotiniuose ir politiniuose reikaluose. (976)

*

Net ir brangiausias briliantas nėra toks nepriekaištingai gražus, kad įpratimas ir nedraugiškumas negalėtų iš jo atimti vertingumo spindesio, todėl man atrodo, kad reikia siekti štai kokio meno: šventą pagarbą ir meilę, kurią mes mielai siunčiam tolimoms išsvajotoms gražuolėms, dovanoti artimoms bei paprastoms. (977)

*

Nėra nieko bergždesnio, kaip svarstymas apie mylimą. Tokia minčių eiga yra lyg kokia liaudies ar kareivių daina, kur minima tūkstantis dalykų, bet priedainis atkakliai kartojasi net ten, kur jis visai netinka. (978)

*

Meilė visai kaip menas: kas didžiausius dalykus sugeba mylėti truputį per mažai, tas yra neturtingesnis ir menkesnis už tą, kuris gali suspindėti nuo mažiausiųjų. (979)

*

Viską pasaulyje galima pamėgdžioti ir suklastoti, tik ne meilę: meilės neįmanoma pavogti, pamėgdžioti, ji gyvena tik toje širdyje, kuri moka visa atsiduoti. Tai yra kiekvieno meno šaltinis. (980)

Be meilės sau neįmanoma ir artimo meilė. Neapykanta sau yra visai tas pat ir galiausiai sukelia tą pačią šiurpią izoliaciją bei neviltį, kaip ir egoizmas. (981)

*

Meilė iškenčiama, bet kuo labiau atsidavę ją kenčiame, tuo stipresni tampame. (982)

*

Kartais mes sugebame įžvelgti vienybės paslaptį, bet mūsų sugebėjimas mylėti paremtas mūsų sugebėjimu vertinti, subjektyviai vertinti, be jo nėra nei meno, nei meilės. (983)

*

Perprasti pasaulį ir jį niekinti tebūnie didžiųjų mąstytojų reikalas. Man tėra svarbu mokėti mylėti pasaulį, jį ir save, ir visas būtybes mokėti stebėti su meile, nuostaba ir pagarba. (984)

*

Kiekvienas žmogus vertas meilės, kai jis gauna tikrą progą atsiskleisti. (985)

*

Stebėjimas nėra tyrimas ar kritika, jis yra ne kas kita kaip meilė. Jis — aukščiausia ir geidžiamiausia mūsų sielos būsena: nieko netrokštanti meilė. (986)

*

Visada laimi tas, kuris gali mylėti, pakęsti ir atleisti, o ne tas, kuris žino geriau ir smerkia. (987)

Jei galime žmogų padaryti laimingesnį ir linksmesnį, nepaisydami nieko turėtume taip ir elgtis. (988)

JAUNYSTĖ IR SENATVĖ

Kaip tik tie žmonės, kurių jaunystėje neįmanoma įsivaizduoti pasenusių, paskui tampa tikriausiais karšinčiais. (989)

*

Manau, gyvenime galima gan tiksliai atriboti jaunystę ir senatvę. Jaunystė baigiasi su egoizmu, senatvė prasideda su gyvenimu kitiems. (990)

*

Jaunatvės poreikis toks: galėti rimtai žvelgti į save. O senatvės poreikis — galėti pasiaukoti, kai virš jos tvyro kas nors, į ką ji rimtai žiūri. Dvasinis gyvenimas turi rutuliotis ir vykti tarp šių abiejų polių. Nes jaunystės užduotis, troškimas ir pareiga yra tapsmas, o subrendusio žmogaus užduotis — savęs atidavimas arba, kaip tai kadaise vadino vokiečių mistikai, „antitapsmas". Pirmiausia reikia susivokti, tapti asmenybe ir, iškentėjus individualizacijos kančias, galima šią asmenybę atnašauti kaip auką. (991)

*

Kelyje iš jaunuolio į vyro amžių yra dvi pagrindinės pakopos: vidinis savojo Aš tapsmas ir įsisąmoninimas bei šio Aš įsitraukimas į visuomenę. Jei jaunuolis paprastas ir neproblemiškas, tai mažiau bus ir kliūčių. Labiau diferencijuotoms

ir gabesnėms natūroms čia sekasi sunkiau, o sunkiausiai toms, kurioms ypatingas talentas pats savaime kelio nerodo. Kiekvienas gyvenimas yra rizika, ir reikia vis iš naujo atrasti pusiausvyrą tarp asmeninių gabumų bei potraukių ir socialinių reikalavimų; tai niekad nepavyksta be aukų ir klaidų. O ir mes, sẽniai, tariamai turėję pasisekimą ir įsitvirtinusieji, esame ne anapus abejonių ir klaidų, bet tarp jų. (992)

*

Vyresniųjų reikalas yra laisviau, su didesne patirtimi ir maloniau elgtis su savo sugebėjimu mylėti, negu tai gali padaryti jaunimas. Senatvė dažnai daug nesusimąsčiusi pavadina jaunuolius nekukliais. Bet senatvė pati visada mielai mėgdžioja jaunystės gestus ir manieras, pati yra fanatiška, pati neteisi, pati vienintelė išgananti ir lengvai užsigaunanti. Senatvė nėra blogesnė už jaunystę, Lao Dzi nėra blogesnis už Budą, mėlyna ne blogiau už raudoną. Senatvė sumenksta tik tada, kai jaunystė užsinori žaisti. (993)

*

Tik jaunystėje, iki tryliktų ar keturioliktų metų, žmogus ima giliai širdin visus nutikusius dalykus ir paskui tuo gyvena visą gyvenimą. (994)

*

Nors gyvenimo kelias dėl tam tikrų situacijų gali atrodyti ir labai determinuotas, nulemtas, vis

dėlto jis nuolat turi visas gyvenimo ir virsmo galimybes, kurioms vienu ar kitu būdu yra gabus pats žmogus. Ir kuo daugiau turime išsaugoję vaikystės, dėkingumo ir sugebėjimo mylėti, tuo tos galimybės didesnės. (995)

*

Suaugęs žmogus, kuris išmoko dalį savo jausmų paversti mintimis, tikisi šių minčių ir iš vaiko. To nesulaukęs mano, kad vaikas neturi potyrių. (996)

*

Sielos randų iš jaunystės metų turi beveik kiekvienas bent kiek subtilesnės sielos žmogus, ir yra aibė būdų, ne tik psichoanalizėje, kaip su jais tvarkytis. Toks būdas yra kiekviena religija, taip pat ir kiekvienas religijos pakaitalas, pavyzdžiui, priklausymas partijai. (997)

*

Kaip „pažinimas", kaip pabudimas dvasiai Biblijos vaizduojamas kaip nuodėmė (jai atstovauja gyvatė rojuje), taip ir tapsmas žmogumi, individualizacija, individo susiformavimas ir atsiskyrimas nuo minios papročių ir tradicijos nuolat stebimas su nepasitikėjimu. Bet juk ir trintis tarp jaunuolio bei šeimos, tarp tėvo ir sūnaus yra kažkas natūralaus ir labai seno, ir vis tiek kiekvienas tėvas tai suvokia kaip negirdėtą maištą. (998)

Gražu, kai sena šeima meiliai prisirišusi prie savo namų, bet atjaunėjimą ir naują matą jai visada suteikia tai, kad jos sūnūs tarnauja didesniems nei šeimos tikslams. (999)

*

Kas negali pakęsti vienpusiškumo ir drąsaus maištingumo, kas jaunystę mieliau matytų išmintingą, malonią, visa suprantančią negu fanatišką ir puritonišką, tas tegu ją atstumia. Tai bus jo paties nuostolis. (1000)

*

Į vienos jaunimo dalies revoliucinį rėkavimą nedera žiūrėti pernelyg rimtai. Pirmiausia tai tik neišvengiamas poreikis naujiems rūpesčiams rasti naujas emocijas bei naujas išraiškas. (1001)

*

Mums, vyresniesiems, rūpi ne paneigti naują jaunystę ir kaip nors jos atsikratyti, bet ją suprasti, pažinti ir išmokti mylėti, kiek tik sugebame. (1002)

*

Jaunuoliai neturi užduoties pateisinti mus, pirmtakus, o tik prasimušti patys ir išsilaisvinti iš visko, kas trukdė, kas sena ir sugedę. Kad jie ėjo į mokyklas, dėl kurių įsteigimo kiti kovojo ir liejo kraują, kad jie yra paveldėtojai ir vėliau turėtų tai prisiminti, — į visa tai šiandien neatsižvelgiama; visa tai jiems turi būti menkniekis,

palyginus su jausmu, kad mes esame čia, esame jauni, norime to, kas gera ir nepakartojama. Kad kiti tam tikru laiku jautė tą patį, kad daugelis jų liko ištikimi ir, jau pražilusiais plaukais, patikliai tebesižvalgo į žvaigždes, kad apskritai mes, vyresnieji, ar geri, ar blogi, ne taip jau mielai užleidžiame vietą ir pripažįstame savo nevertumą, — visa tai apmąstyti, čia būti teisingam, čia laikytis saiko, ten be reikalo neįžeisti, — visa tai ne jaunystės užduotis! Bet mums svarbu ne tik laikytis to saiko ir būti teisingiems, bet nerimstančioje ir besiformuojančioje dabartyje pajusti ateitį ir jai pritarti, nesvarbu, ar ji pasitrauks nuo mūsų kapų, ar ne. (1003)

*

Kadangi jaunoji karta jaučia, jog visas dešimtmečių senumo buržuazinis pasaulis baigia savo dieneles, tarp kurio smulkmeniškų rykščių ji užaugo, ji džiūgauja teisėtai. (1004)

*

Garsių asmenybių ir susikurtų istorinių konstrukcijų puolimas yra kai kas jaunatviška, tai ne manieros ar išdykavimas, bet jaunystės (kurios juk nereikia skaičiuoti pagal kalendorinius metus) teisė ir instinktas. (1005)

*

Nedera laidoti jaunystės apribojant save profesija ir vyro amžiumi. Mumyse „jaunystė“ yra tai, kas

liko iš vaiko metų, ir juo daugiau to vaiko, tuo galime būti turtingesni ir išlaikyti blaivų protą gyvenime. (1006)

*

Būti subrendusiam kančiai ir minčiai — senatvės užduotis, o susižavėjimas, rezonavimas, susijaudinimas — jaunystės nuotaika. Jos gali leisti viena kitai galioti ir gali būti susidraugavusios, bet vis tiek kalba skirtingomis kalbomis. (1007)

*

Man jaunystės aukštinimas niekad nebuvo simpatingas; iš tiesų jauni ir seni tėra mažiau kaip tuzinas žmonių; visi gabesnieji ir labiau diferencijuoti žmonės būna tai seni, tai jauni, visai taip pat, kaip kartais jie būna linksmi, o kartais liūdi. (1008)

*

Sulig branda vis jaunėjama. Ir man taip yra, nors tai nedaug tepasako, nes aš savo vaikystės gyvenimo jausmą iš esmės išlaikau nuolat, o savo suaugimą ir senėjimą visada jaučiau kaip savotišką komediją. (1009)

*

Man jau kelis dešimtmečius atgrasus ir kvailas yra Amerikoje klestintis jaunystės ir jaunatviškumo garbinimas, o dar labiau — jaunystės kaip padėties, klasės, „judėjimo“ įteisinimas. (1010)

Negaliu palaikyti nuomonės, kad jaunuolis yra daugiau nei berniukas, vyras — daugiau nei jaunuolis ir kad senis turi būti daugiau negu vyras bei „tobulasis“, — juk miręs nėra daugiau už gyvąjį. Tai man niekaip netilpo į galvą. Todėl visi dalykai ir reiškiniai, kol tik buvo man prieinami ir suprantami, visada buvo vienodai vertingi ir keisti. Dėl tos priežasties senį aš vaizduoju taip pat mielai, kaip ir berniuką, lapkričio vakarą taip pat noriai, kaip ir vasaros audrą, iš tikrųjų net žvėrį ir medį beveik taip pat mielai, kaip ir žmogų. (1011)

*

Tiesa yra tipiškas jaunystės, o meilė — subrendusio žmogaus idealas. Mąstantiems žmonėms žavėjimasis tiesa baigiasi tik tada, kai jie pastebi, kad žmogus yra visai negabus objektyvios tiesos pažinimui, taigi, kad tiesos ieškojimas niekad negali būti tikrai humaniška, žmogiška veikla. Bet tie, kurie niekad neprieina prie tokių įžvalgų, tą patį posūkį padaro išgyvendami nesąmoningas patirtis. Būti teisiam, tiksliai mokėti skirti žinojimą, gėrį ir blogį, o dėl to galėti ir turėti teisę valdyti, bausti, teisti, kariauti yra jaunatviška, ir tai puikiai tinka jaunystei. Jei senstant pasiliekama prie šių idealų, tai sumenksta ir taip jau nedideli sugebėjimai „pabusti“ bei nujausti antžmogišką tiesą, kuriuos mes, žmonės, turime. (1012)

Senėjimas juk savaime yra natūralus procesas, ir šešiasdešimt penkerių ar septyniasdešimt penkerių metų žmogus, jei nenori būti jaunesnis, yra visai toks pat sveikas ir normalus, kaip ir trisdešimties ar penkiasdešimties. Bet kaip tik su savo paties amžiumi, deja, nestovima ant vienos pakopos, viduje dažnai jis pralenkiamas, o dar dažniau atsiliekama — tada sąmonė ir gyvenimo jausmas yra ne tokie brandūs kaip kūnas, sąmonė ginasi nuo šių natūralių reiškinių ir reikalauja iš savęs to, ko negali atlikti. (1013)

*

Žmoniškai senti ir atitinkamai turėti mūsų amžiui prideramą laikyseną arba išmintį — tai sunkus menas; dažniausiai siela mes esame arba pralenkę kūną, arba nuo jo atsiliekame, ir šio skirtumo korektūroms priklauso tie vidinio gyvenimo sukrėtimai, tas virpėjimas ir nerimas šaknyse, kurie nuolat ištinka mus gyvenimo lūžių ir ligų atveju. Man atrodo, kad jiems apnikus geriausia pasijusti mažam, panašiai kaip vaikai po gyvenimo trikdžių geriausiai vėl atgauna pusiausvyrą verkdami ir būdami silpni. (1014)

*

Senatvė turi daug negalavimų, bet turi ir malonės dovanų, iš kurių viena yra apsauginis užmiršimo, nuovargio, atsidavimo sluoksnis, kuris atsiranda tarp mūsų ir mūsų problemų bei kančių.

Tai gali būti suglebimas, užkalkėjimas, bjaurus abejingumas, bet taip pat gali būti ir (truputį kitaip nušviestas situacijos) šaltakraujiškumas, kantrybė, humoras, didelė išmintis ir Dao. (1015)

*

Senstant linkstama žmonių bei tautų gyvenime pasitaikančius moralinius reiškinius, painiavas ir išsigimimus traktuoti kaip gamtos užgaidas, kai tau bent lieka paguodžianti perspektyva, jog po kiekvienos katastrofos vėl auga žolė bei gėlės ir kad po kiekvienos beprotybės tautos vėl grįžta prie tam tikrų pagrindinių moralinių poreikių, kuriems vis dėlto būdingas tam tikras stabilumas ir norma. (1016)

*

Senėjimas juk nėra vien silpimas ir vytimas, jis, kaip ir kiekviena gyvenimo pakopa, turi savo vertę, savo žavesį, savo išmintį ir liūdesį; bent kiek klestinčios kultūros laikais senatvei teisėtai rodoma tam tikra pagarba, kurios šiandien bergždžiai reikalaujama iš jaunimo. Mes nebenorime dėl to ant jaunimo pykti. Bet vis dėlto nenorime ir leisti įpiršti nuomonės, kad senatvė nieko neverta. (1017)

*

Kai žmogus pasenęs ir atlikęs jam skirtus darbus, dera tyliai susidraugauti su mirtimi. Jam nereikia kitų žmonių. Jis juos pažįsta, užtektinai yra

jų regėjęs. Jam reikia tik ramybės. Netinka tokio žmogaus lankyti, jo kalbinti, kamuoti jį plepėjimu. Pro jo buveinės vartus reikia praeiti taip, tarsi tai būtų niekieno būstas. (1018)

*

Kas pasenęs ir kreipia į tai dėmesį, tas gali pastebėti, kaip, nors ir nyksta jėgos ir potencijos, gyvenimas net ir vėlai, iki pat pabaigos kiekvienais metais didina ir įvairina savo santykių ir susipynimų tinklą; kol gyva atmintis, iš visko, kas laikina ir praėję vis dėlto niekas nepražūsta. (1019)

*

Kas būtų su mumis, seniais, jei neturėtume štai ko: prisiminimų vaizdų knygos, patirtų dalykų lobio! Būtų apgailėtina ir skurdu. Bet šitaip mes turtingi ir link galo bei užmaršties nešame ne tik sunykusį kūną, bet esame ir nešiotojai to lobio, kuris tol gyvena ir šviečia, kol kvėpuojame. (1020)

*

Tik senstant pamatomas gražių dalykų retumas, suprantama, koks tai iš tiesų stebuklas, kai tarp fabrikų bei patrankų žydi gėlės, o greta laikraščių ir biržos lapelių gyvuoja ir poezijos kūriniai. (1021)

*

Įžengiant į naują gyvenimo erdvę, senatvės prieškiemį, senas žmogus linki Jums gauti dovanų,

kurių šioje pakopoje mums paruošęs gyvenimas: padidėjusios nepriklausomybės nuo kitų vertinimo, padidėjusio abejingumo aistroms, netrikdomos pagarbos amžinybei. (1022)

MIRTIS

Agonija yra toks pat gyvenimo vyksmas, kaip ir gimimas, ir dažnai abu galima supainioti. (1023)

*

Kol mes patys gyvi, mirusieji lieka su mumis per tuos esminius dalykus, kuriais jie mus veikdavo. Kartais net galima su jais geriau pasišnekėti, geriau pasitarti ir gauti iš jų geresnių patarimų negu iš gyvųjų. (1024)

*

Mirties šauksmas yra ir meilės šauksmas. Mirtis tampa miela, kai su ja sutinkame, kai ją priimame kaip vieną didžiųjų, amžinųjų gyvenimo ir virsmo formų. (1025)

*

Po kiekvienos mirties gyvenimas tampa švelnesnis ir kilnesnis. (1026)

*

Skausmas ir skundas yra mūsų pirmasis, natūralus atsakas į mylimo žmogaus netektį. Jie padeda mums užgriuvus pirmajam gedului ir bėdai, bet jų nepakanka, kad mus susaistytų su mirusiuoju.
Primityviose kultūrose gyvuoja tokia mirusiųjų kulto tradicija: aukos, kapo puošmenos, paminklai, gėlės. Bet mūsų laikais auką mirusiam reikia

aukoti savo sieloje, atminimu, tiksliausiu prisiminimu, mylėtos būtybės atkūrimu savo viduje. Jei tai įstengiame padaryti, tada mirusysis toliau eina greta mūsų, jo paveikslas yra išsaugotas ir padeda mums skausmą padaryti vaisingą. (1027)

*

Prieš mirtį man nereikia ginklo, nes mirties nėra. Bet yra viena — mirties baimė. O šią galima išgydyti. (1028)

*

Gera tiems, kurie tiki pasimatymu įgavus kitą egzistencijos formą! Mes, kiti, turime pasitenkinti patyrimu, kad mylimi mirusieji mums gali būti gyvesni už visus gyvuosius. Gal tik kartais, tik menkai valandėlei, bet tai geriausieji mūsų žmonės. (1029)

*

Mums turi rūpėti ne sulaikyti praeitį arba ją kopijuoti, o sugebėti keistis ir patirti nauja. Kai nesugebama nuo praradimo atsiriboti, gedulas nėra geras ir nereiškia tikro gyvenimo. (1030)

*

Žengtų žingsnių ir mirties, kuria numirta, nebereikia gailėtis. (1031)

*

Su mirtimi mano santykis toks pat, kaip anksčiau, aš jos nei nekenčiu, nei bijau. Jei kada norėčiau ištirti, su kuo, be žmonos ir sūnų, daž-

niausiai ir mieliausiai bendravau, pasirodytų, jog tai vien mirusieji, visų amžių mirusieji: muzikai, poetai, dailininkai. Jų esmė, kondensuota jų kūriniuose, tebegyvena, ir man yra daug šiuolaikiškesnė ir realesnė negu daugelio amžininkų. Visai tą patį galiu pasakyti apie mirusiuosius, kuriuos gyvenime esu pažinęs, mylėjęs ir „praradęs“, apie savo tėvus, brolius ir seseris, savo jaunystės draugus — šiandien, kaip ir kadaise, jie priklauso man ir mano gyvenimui, tarsi dar tebegyventų; aš galvoju apie juos, sapnuoju juos ir priskiriu juos savo kasdieniniam gyvenimui. Todėl šis santykis su mirtimi nėra nei iliuzija, nei kokia miela fantazija, o realus dalykas ir priklauso mano gyvenimui. Be abejo, aš pažįstu liūdesį dėl praeities, kurį galima pajusti vystant kiekvienai gėlei. Bet tame liūdesyje nėra nevilties. (1032)

*

Kaip pamažu visi pranyksta ir galiausiai daugiau artimų ir artimiausių yra „anapus“ negu čia, netikėtai ir pats susidomi ta anapusybe ir pamiršti drovumą, kurį prieš tai turėjai. (1033)

*

Aš tvirtai įsitikinęs, kad mes gyvename ne tuščiai, kad mūsų darbas ir rūpestis dėl to, kas mums atrodė gera ir teisinga, buvo ne veltui. O kokiomis formomis visuma gyvina ir kaskart išlaiko mus, aš kartais mielai fantazuoju, bet negaliu priimti

dogmatiškai nustatytos nuomonės. Tikėjimas yra pasitikėjimas, o ne noras žinoti. (1034)

*

Dėl savanoriškos mirties: nematau joje nei nuodėmės, nei bailumo. Bet mintį, kad ši išeitis mums atvira, laikau gera parama gyvenimui ir jo negandoms ištverti. (1035)

*

Kai man buvo apie penkiolika metų, sykį mane apstulbino mūsų mokytojas teigdamas, jog savižudybė — „didžiausias moralinis silpnadvasiškumas", koks tik žmogaus gyvenime gali būti. Iki tol buvau linkęs manyti, jog tam reikia nemažos drąsos, atkaklumo, kad tai daroma iš didelio skausmo, ir jutau savižudžiams su siaubu sumišusią didžią pagarbą. Pretenduojanti į aksiomą mokytojo sentencija iš tiesų akimirką mane suglumino, apkvaitino, ir aš neradau jai atsako — juk ji atrodė tokia be galo logiška ir morali. Tas suglumimas truko neilgai, greit aš vėl ėmiau pasitikėti savo paties jausmais ir mintimis, ir visą gyvenimą savižudžiai man atrodė gerbtini, simpatiški ir savotiški, nors niūrūs, bet puikūs pavyzdžiai žmogaus kančios (nesuvokiamos ano mokytojo vaizduotei) ir drąsos bei atkaklumo, kuriuo aš galiu tik žavėtis. Iš tiesų savižudžiai, kuriuos aš pažinojau, kad ir perdėm problemiški, buvo vertingi žmonės, iškilę aukščiau vidutiniškumo.

Aš juos galėjau tik dar labiau užjausti dėl to, kad jie, be drąsos paleisti sau kulką į kaktą, dar turėjo drąsos bei atkaklumo tapti nemėgstami ir niekinami mokytojų ir moralės. (1036)

*

Manau, kad jei žmogui dėl jo prigimties, auklėjimo ir likimo savižudybė atrodo negalima ir uždrausta, tai nors vaizduotė ir viliotų išbandyti šį kelią, jis negalės jo pasirinkti, paprasčiausiai jis taip ir liks jam uždraustas. Jei yra kitaip, ir žmogus ryžtingai atsikrato nepakenčiamu tapusio gyvenimo, mano nuomone, jis tam turi tokią pat teisę, kokią kiti turi savo „natūraliai" mirčiai. Ak, aš jutau, kad ne vieno savižudžio mirtis buvo natūralesnė ir prasmingesnė negu daugelio kitų! (1037)

*

Protingasis mano, kad žemė atiduota žmogaus žiniai, kad šis ją eksploatuotų. Labiausiai jo bijomas priešas yra mirtis, mintis apie jo gyvenimo ir veiklos laikinumą. Apie mirtį galvoti jis vengia, o kai negali atsiginti minties apie ją, metasi į aktyvią veiklą ir mirčiai priešina dvigubai stipresnius siekius: siekia turtų ir žinių, siekia nustatyti dėsnius ir racionaliau valdyti pasaulį. Jo tikėjimas nemirtingumu yra tikėjimas ta pažanga; kaip veikli grandis amžinoje pažangos grandinėje jis tiki šitaip save apsaugosiąs nuo visiško išnykimo. (1038)

Juk miršti taip velniškai lėtai ir dalimis: kiekvienas dantis, raumuo ir kaulas atsisveikina atskirai, tarsi su juo būtum ypač gerai sutaręs. (1039)

*

Būti išlikusiam ir prasimušusiam — irgi šis tas ir tai panėši į seno medžio kreivos šakos mostą. (1040)

*

Mirti — vadinasi įžengti į kolektyvinę pasąmonę, pasinerti į ją, kad pavirstum forma, gryna forma. (1041)

*

Kiekvienas bėgimas į saulę, ar į naktį, veda į mirtį ir naują gimimą, kurio skausmų siela vengia. Bet visi eina tuo keliu, visi miršta, visi gimsta, nes amžinoji Motina amžinai grąžina juos dienai. (1042)

ŠALTINIŲ NUORODOS

Hesse, Hermann
He349 Skaitymai minutėms: mintys iš knygų ir laiškų / Hermann Hesse ; iš vokiečių kalbos vertė Zigmantas Ardickas. – Kaunas: Trigrama, 2001. – 320 p.
ISBN 9955–477–00–8

UDK 820(73)–3

Hermann Hesse
Skaitymai minutėms
Iš vokiečių kalbos vertė Zigmantas Ardickas
Viršelio dailininkė Daiva Šulgaitė

8,58 leidyb. apsk. l. Užsakymas Nr. 256
Išleido „Trigrama", p/d 2200, 3000 Kaunas.
Tel.: (mob.) 8-298 87245, e-mail:trigrama@kaunas.omnitel.net
Spausdino AB spaustuvė „Spindulys", Gedimino g. 10, Kaunas

ISBN 9955-477-00-8